

FORUM OF FOREIGN LANGUAGES, POLITOLOGY, AND INTERNATIONAL RELATIONS

CONTENT:

- GRUNDELEGENDE BEMERKUNGEN ZUR PROBLEMATIK DES „SPRACHVERFALLS“ IM DEUTSCHEN
- INTERKULTURELLE UND INTERRELIGIÖSE KOMPETENZ IN THEORIE UND PRAXIS
- AUFGABENTYPEN BEI DER ENTWICKLUNG DER SPRACHFERTIGKEIT HÖRVERSTEHEN MIT HILFE VON AUDIOBLOGS
- BILD ALS MANIPULATIVES ELEMENT DER PRESSESPRACHE
- AGEING IN EUROPE AND IN THE WORLD
- SOCIÁLNO-ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ O PACIENTA V OBLASTI SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA
- EURÓPSKE RODINNÉ PRÁVO A JEHO ZÁKLADNÉ PRINCÍPY PODĽA CEFL
- NOVÁ SOCIÁLNA EKONOMIKA A NOVÉ VÝZVY NA SLOVENSKU - Znovuobjavenie sociálnej ekonomiky
- L'UDSKÝ KAPITÁL A TRH PRÁCE

1/2019

Volume 11

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ISSN 2454-0145

Danubius University

Editoriál

Vážení čitatelia,

po ôsmych rokoch existencie vedeckého časopisu **Fórum cudzích jazykov**, ktorý vznikol v roku 2009, nastal čas na zmenu. Nový ročník 2017 sme otvorili nie len zmenou názvu časopisu, ale aj rozšírením o novú sekciu.

Dovoľte mi, aby sme Vás niekoľkými slovami oboznámili s novým zameraním časopisu VŠD pod názvom **Fórum cudzích jazykov, politológie a medzinárodných vzťahov**. Publikuje štúdie, odborné príspevky, diskusné príspevky a recenzie. Ide o vedecký recenzovaný časopis, ktorý je zaradený do zoznamu publikácií ERIH Plus. (**European Reference Index for the Humanities**)

Prvá sekcia - **lingvistika** - bude tak ako aj doposiaľ venovaná potrebám a výsledkom výskumu v oblasti jazykovedy, didaktiky, svetovej literatúry a jazykového vzdelávania. Naším prvoradým cieľom je, aby časopis dosiahol vysokú odbornú a metodickú úroveň a zároveň sa stal i užitočným pomocníkom pre všetkých tých, ktorí sa podieľajú na výučbe cudzieho jazyka.

Druhá sekcia - **politológia a medzinárodné vzťahy** - sa bude zameriavať na vedecké a odborné príspevky, štúdie, recenzie a informácie o dianí v politologickej obci. Tematicky zahŕňa politologicko - filozofické, ekonomické, sociálne, právne a psychologické smery, ako aj medzinárodné vzťahy.

Verím, že Vás zameranie nášho časopisu osloví, že Vás nami predkladané výsledky poznania a výsledky výskumu zaujmú a že postupne sa rozšíri okruh čitateľov a aj prispievateľov.

JUDr. Ing. Matej Šebesta, MBA
šéfredaktor časopisu

Editorial

Dear readers,

after eight years of existence of the Foreign Language Forum scientific journal, which was created in 2009, it is time for change. We opened the new volume 2017 not only by changing the title of the magazine, but also by adding a new section.

Let us introduce the new title of the journal **Forum of Foreign Languages, Politology and International Relations**. The journal publishes research, scholarly articles, discussions and reviews. The platform is based on peer to peer reviews. The journal is included into the list of publications ERIH Plus (**European Reference Index for the Humanities**).

The first section - **linguistics** - will continue to publish the research in the fields of linguistics, world, literature and language education. It aims to be both research platform and offer the support for those who are active in language education.

The second section - **politology and international relations** - will focus on research, discussions, reviews, and information in the field of politology. It aims to publish the papers on political - philosophical studies, sociology, economy, social studies, law and psychology, as well as international relations.

I believe the new focus of the journal will be interesting to the scholarly public and we can together improve the knowledge on the mentioned topics.

JUDr. Ing. Matej Šebesta, MBA
Editor in chief

FÓRUM CUDZÍCH JAZYKOV, POLITOLÓGIE, A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

FORUM OF FOREIGN LANGUAGES, POLITOLOGY, AND INTERNATIONAL RELATIONS

Hlavný redaktor:

JUDr. Ing. Matej Šebesta, MBA

Redakčná rada:

prof. Ing. Peter Plavčan, CSc.
Prof. JUDr. Stanislav Mráz, Csc.
Prof. Dr. Thorsten Eidenmüller, LL.M. (Allensbach Hochschule,
Weilburg)
Prof. Galina Rokina, PhD. (Marijská Republika, Ruská Federácia)
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, Csc. (EU Bratislava)
Prof. PhDr. Ján Liďák, Csc. (ARC Kutná Hora, Česká republika)
Doc. Olga Sutyryna, PhD. (Marijská Republika, Ruská Federácia)
Dr. hab. Jolanta Góral-Pótróla prof. nadzw. StSW (Kielce, Poľsko)
Doc. PhDr. et Mgr. Peter Ondria, PhD.
Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. (EU Bratislava)
PeaDr. Zuzana Horváthová, PhD. (Česká republika)
Doc. PhDr. Andrea Čajková, PhD. (UCM Trnava)
Ing. Jiří Dušek, PhD. (Česká Republika)
Mgr. Jarmila Brezinová, PhD.
PhDr. Natália Kováčová, PhD.

Medzinárodné zloženie redakčnej rady je zárukou vedeckého charakteru, rozmanitosti a zaručuje štandardy časopisu.

Činnosť redakčnej rady:

Redakčná rada rozhoduje, či príspevky spĺňajú požadované kritériá pre zaradenie a spolupracujú s recenzentmi.

Redakčná rada prijíma alebo odmieta príspevky na základe odporúčania recenzentov a kritérií založených na originalite, dôležitosti a kvalite výskumu.

Redakčná rada dohliada nad transparentnosťou a anonymitou recenzovania.

Fórum cudzích jazykov, politológie a medzinárodných vzťahov rešpektuje duševné vlastníctvo. Rukopisy, ktoré porušujú etické pravidlá nebudú prijaté na publikovanie.

Editor in chief:

JUDr. Ing. Matej Šebesta, MBA

Associate and managing editor:

prof. Ing. Peter Plavčan, CSc.
Prof. JUDr. Stanislav Mráz, Csc.
Prof. Dr. Thorsten Eidenmüller, LL.M. (Allensbach Hochschule,
Weilburg)
Prof. Galina Rokina, PhD. (Marijská Republika, Ruská Federácia)
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, Csc. (EU Bratislava)
Prof. PhDr. Ján Liďák, Csc. (ARC Kutná Hora, Česká republika)
Doc. Olga Sutyryna, PhD. (Marijská Republika, Ruská Federácia)
Dr. hab. Jolanta Góral-Pótróla prof. nadzw. StSW (Kielce, Poľsko)
Doc. PhDr. et Mgr. Peter Ondria, PhD.
Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. (EU Bratislava)
PeaDr. Zuzana Horváthová, PhD. (Česká republika)
Doc. PhDr. Andrea Čajková, PhD. (UCM Trnava)
Ing. Jiří Dušek, PhD. (Česká Republika)
Mgr. Jarmila Brezinová, PhD.
PhDr. Natália Kováčová, PhD.

International editorial board maintains the academic quality and diversity and guarantees the standards of the journal.

Activities of editorial board:

Editorial board decides whether the contributions meet benchmark standards for the inclusion and cooperates with peer to peer reviewers.

Editorial board accepts or rejects the contribution according to the recommendation of peer to peer reviewers and criteria based on originality, importance and quality of research.

Editorial board oversees the transparent and anonymous process of reviewing.

Forum of foreign languages, politology and International Relations respects intellectual property. The contributions which disrespect the rules of publishing ethics will not be included for publication.

FÓRUM CUDZÍCH JAZYKOV, POLITOLÓGIE, A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

FORUM OF FOREIGN LANGUAGES, POLITOLOGY, AND INTERNATIONAL RELATIONS

**Medzinárodný
elektronický časopis
zameraný na cudzie jazyky,
politológiu a medzinárodné vzťahy**

**International
electronic journal
focused on foreign languages,
politics and international relations**

Vydáva:

Vysoká škola Danubius
Vychádza polročne, 2019, ročník XI.

Poštová adresa redakcie:

Richterova 1171
925 21 Sládkovičovo
Slovenská Republika

E-mailová adresa redakcie:

matej.sebesta@vsdanubius.sk

Issued by:

Vysoká škola Danubius
Issued twice per year, 2019, Volume XI.

Editorial Office Postal Address:

Richterova 1171
925 21 Sládkovičovo
Slovak Republic

Editorial Office E-mail Address:

matej.sebesta@vsdanubius.sk

Fórum cudzích jazykov, politológie a medzinárodných vzťahov je recenzovaný vedecký časopis vydávaný na CD nosičoch Vysokou školou Danubius. Bol založený v roku 2009 ako Fórum cudzích jazykov ako recenzované neimpaktované periodikum. Od roku 2017 je rozšírený o novú sekciu politológie a medzinárodných vzťahov.

Forum of Foreign Languages, Politics and International Relations is peer to peer reviewed scholarly journal published on CD-ROM by Danubius University. It was established in 2009 under the title Forum of Foreign Languages as non-impact journal. In 2017 new section of politics and international relations was added.

Časopis si kladie za cieľ byť otvorenou platformou pre uverejňovanie inovatívnych výsledkov z teoretického, aplikovaného a empirického výskumu zo širokej oblasti lingvistiky, politológie a medzinárodných vzťahov, výmeny názorov, skúseností a získaných nových poznatkov a tvorivej práce prispievateľov zo SR a zo zahraničia. Je určený predovšetkým akademickým pracovníkom univerzitných i neuniverzitných vysokých škôl a vedeckých ústavov.

The journal aims to be open platform for publishing the innovative results based on theoretical, applied and empirical research in the fields of linguistics, politics and international relations. Sharing the research results and experience of Slovak and foreign contributors are in the focus of the journal editors. The scope of target spreads to academics active in tertiary education and research institutes.

Časopis vychádza dvakrát ročne a vydáva štúdie, odborné príspevky, diskusné príspevky a recenzie, pričom je rozdelený do dvoch sekcií a to na lingvistiku a oblasť politológie a medzinárodných vzťahov.

The journal is published twice a year and it published studies, academic articles and polemical articles, and reviews. It is divided into two sections: Linguistics and the field of politics and international relations.

Časopis vychádza dvakrát ročne, uzávierky čísel sú k 31. máju a k 30. novembru.

Journal is published twice a year, deadlines for submissions are 31st May and 30th November.

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

Operačný program
VÝSKUM A VÝVOJ

**VÝSKUMNÁ
AGENTÚRA**

ITMS kód projektu:26210120047

**Modernizácia a budovanie technickej infraštruktúry
na podporu a rozvoj vedecko- výskumného potenciálu
Vysokej školy Danubius.**

**„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku
/ Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“**

Obsah

GRUNDELEGENDE BEMERKUNGEN ZUR PROBLEMATIK DES „SPRACHVERFALLS“ IM DEUTSCHEN	6
INTERKUKLTURELLE UND INTERRELIGIÖSE KOMPETENZ IN THEORIE UND PRAXIS.....	15
AUFGABENTYPEN BEI DER ENTWICKLUNG DER SPRACHFERTIGKEIT HÖRVERSTEHEN MIT HILFE VON AUDIOBLOGS	30
BILD ALS MANIPULATIVES ELEMENT DER PRESSESPRACHE.....	40
AGEING IN EUROPE AND IN THE WORLD	63
METÓDY PRÁCE SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA S NÁRODNOSTNE ZMIEŠANÝMI RODINAMI	69
SOCIÁLNO - ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ O PACIENTA V OBLASTI SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA.....	76
EURÓPSKE RODINNÉ PRÁVO A JEHO ZÁKLADNÉ PRINCÍPY PODĽA CEFL	95
NOVÁ SOCIÁLNA EKONOMIKA A NOVÉ VÝZVY NA SLOVENSKU <i>Znovuobjavenie sociálnej ekonomiky</i>	117
LUDESKÝ KAPITÁL A TRH PRÁCE.....	131

GRUNDELEGENDE BEMERKUNGEN ZUR PROBLEMATIK DES „SPRACHVERFALLS“ IM DEUTSCHEN

LÍVIA ADAMCOVÁ

Abstract: Die Diskussion zum Fremdwortgebrauch im Deutschen geht weiter. Außer Linguisten beteiligen sich an diesem Prozess auch andere Wissenschaftler, Politiker, Historiker, Lehrbuchautoren. Es geht darum, den Prozess der Fremdwortübernahme (hauptsächlich der Anglisierung der deutschen Sprache) aufzuhalten, den enormen Einfluss des Englischen auf das Deutsche zu minimalisieren. Viele Wissenschaftler vertreten die Meinung, dass diese Übernahme den Sprachverfall des Deutschen in der Zukunft verursachen kann.

Schlüsselwörter: *Sprachloyalität, Sprachverfall, Fremdwörter im Deutschen, Anglisierung, Sprache und Gesellschaft*

Abstract: The discussion of the influence of anglicism on German language continues in the scientific circles. Scientists from various fields are involved in this debate, as are linguists, historians, teachers, authors of publications, sociologists and others. In particular, it is argued why German language has lost its leading position as a scientific language, or German as a world language due to a plethora of words taken especially anglicisms.

Key words: *anglicisms in german language, foreign words, influence of anglicisms on German, loyalty to mother tongue, language and society*

1 Einleitung

Es gibt viele Tendenzen, die den Wandel der deutschen Sprache charakterisieren. Hervorgerufen durch Internationalisierung, Globalisierung, Migration ist das Aussterben der Dialekte und das zunehmende Interesse am Fremdsprachenstudium zu beobachten. Um beliebt zu sein oder im Mittelpunkt zu stehen, kommt es zu Übertreibungen, zur überflüssigen Übernahme von Fremdwörtern, wie zum Beispiel „voll-geil“ oder „super-krass“. Der „Abkürzungsfimmel“ erfreut sich immer größer werdender Beliebtheit. Beispiele hierfür sind „BGS, KiTa, OK“. Auch ein häufigerer Gebrauch von Neubildungen oder Neologismen, wie zum Beispiel „Nullwachstum, Waldsterben, Easy-Jet, Inter-City“ oder Entlehnungen wie *Scanner, Keeper, Display, einscannen, Kids, Facebook* ist zu verzeichnen.

In Anlehnung an die aktuellsten Fragestellungen der linguistischen Forschung im Deutschen versucht der Beitrag, die Fremdwortproblematik im Deutschen der letzten Jahre kurz zu skizzieren und zum damit verbundenen Sprachverfall des Deutschen Stellung zu nehmen. In einem ersten Schritt wird der Einfluss der Anglizismen aufs Deutsche erörtert, damit man den Begriff der „Sprachloyalität“ besser verstehen und erklären kann. In einem nächsten Schritt wird die Diskussion der Linguisten über Entlehnungen behandelt und die Beziehung der Sprachwissenschaft zur Anglisierung des Deutschen erklärt. In einem Ausblick werden dann einige Empfehlungen für den Anglizismengebrauch angeboten und die gegenwärtige Sprachsituation in der deutschen Gesellschaft angedeutet.

2 Ist die deutsche Sprache noch zu retten oder zur Sprachloyalität

Die Sprache wandelt sich ständig – auch das Deutsche – auf allen sprachlichen Ebenen, wobei die Lexik am schnellsten auf die veränderten gesellschaftlichen Veränderungen reagiert. Neue Situationen und Entwicklungen müssen benannt werden, neue Zielgruppen sollen sprachlich erreicht werden. Der dadurch bedingte Sprachwandel zeigt sich besonders deutlich im Wortschatz und in der Wortbildung. Während frühere Epochen sprachliche Veränderungen meist als „Sprachverfall“ nannten, wird der Sprachwandel heute eher als selbstverständliches Resultat einer sich ständig ändernden Gesellschaft beschrieben. Manchmal allerdings ist ohne Zweifel Kritik angebracht, etwa an Wortneuschöpfungen, die zur Verschleierung dienen oder die die Verständlichkeit eher behindern als fördern (z. B.: *Rentnerschwämme, Schurkenstaaten, Präventivschlag, Entsorgungspark, rumharzen, schmuseweich, abheben, Ellbogengesellschaft, Stauberater*, usw.)

Neue Wörter bilden und verstehen zu können ist ein wichtiger Teil unseres Sprachvermögens, so können aus bereits vorhandenen Wörtern neue Wörter oder Komposita zusammengesetzt werden (z. B. *Schnellschuss, eiskalt, Fahrweg, staubsaugen, rennlaufen, Lebensabschnittspartner, Weihnachtsamnestie*). Politik, Technik, Wissenschaft, Wirtschaft und das gesellschaftliche Leben erfordern immer neue Begriffe. Oft liefern uns Augenblickskomposita für neue Fakten und Dinge die nötigen Wörter und geben der Sprache Prägnanz und Präzision. Sie können manchmal aber auch zu unübersichtlichen Wortgebilden und zu Unwörtern ausarten, wie z. B. *Teuro, Kahnsinn, Kaufrausch, Menschenmaterial, Bosswoman, Powerfrau*, usw. Auch Journalisten und anderen Berufen fehlen ab und zu die Worte. Manche von ihnen schaffen sich deshalb ihre eigenen Wortschöpfungen. Besonders

originelle Wortkreationen werden alljährlich von der „Gesellschaft für deutsche Sprache“ (Wiesbaden) gesammelt und herausgegeben und von einem deutschen Wörterbuchverlag mit einem Preis ausgezeichnet. So werden „neue Wörter und Unwörter“ gesammelt und bekannt gegeben.

Zu den auffälligsten Tendenzen des Gegenwartsdeutschen gehört eindeutig der Gebrauch von Anglizismen und Amerikanismen. Es ist fast eine Krankheit des deutschen Sprachgebiets – die Krankheit der „Anglomanie“. Auf Schritt und Tritt wird man fast jeden Tag in Deutschland mit Anglizismen konfrontiert. Mit Wörtern, die man oft nur ungenau, nur dem Gefühl nach oder gar nicht versteht.

Vor einigen Jahren fragte Professor Günther Drosdowski, der Leiter der Duden-Redaktion in einem Vortrag: *„Ist die deutsche Sprache noch zu retten?“* Und er setzte fort: *„Oder sind die Deutschen noch zu retten, die so wenig sprachbewusst sind, die angloamerikanischen Sprachgewohnheiten übernehmen und wie die Papageien alles nachplappern?“* (Lubeley 2009: 3). Wir stimmen diesen Ansichten zu, dass die „galoppierende Amerikanisierung“ der deutschen Sprache, die unkritische Übernahme von Anglizismen, die als weltoffenes Deutsch von der Werbung und den Medien präsentiert wird, die tägliche deutsche Realität ist. Nein, die deutsche Sprache ist nicht zu retten, wenn die Deutschen weiterhin so fahrlässig mit ihrer eigenen Kultur umgehen und so illoyal zu ihrer Muttersprache sind, behauptet Rudolf Lubeley (2009).

Zu den Anglizismen und zum englischen Einfluss ist in den letzten Jahren eigentlich fast alles gesagt worden (vgl. Hoberg et al. 2008; Hoberg 2013; Burkhardt 2013; Munske 2013; Pogarell 2007). In unserem Beitrag möchten wir nochmals dieses Thema kurz aufgreifen und einen kurzen Blick in die Gegenwart werfen. Viele Menschen beschäftigen sich intensiv, emotional, ablehnend, aggressiv mit diesem Phänomen und setzen sich (so wie die Sprachgesellschaften vor gut 300 Jahren) für die „Reinheit des Deutschen“ ein. Was ist schlimm an Anglizismen, warum soll man sich vor Fremdem hüten – fragen sich manche Wissenschaftler in Deutschland (z. B. Hoberg 2013).

Man kann beobachten, dass die Fremdwortdiskussion und der Purismus der letzten Jahre in Deutschland wieder intensiv geworden sind. Fast auf jeder sprachwissenschaftlicher Tagung wird dieses Thema angeschnitten. Die Anglizismen-Gegner rufen aufregend: Wir sind doch keine Puristen, wir haben doch nichts gegen Fremdwörter, wir sind nur gegen die überflüssigen Anglizismen. Aber überflüssige Wörter gibt es überhaupt nicht und zwar aus zwei Gründen: zum einen, weil für Sprecher und Schreiber selbstverständlich kein von ihnen gebrauchtes Wort

überflüssig ist, zum anderen, weil Sprachen so gut wie keine synonymen Wörter enthalten: „*Kids und Kinder, Event und Ereignis - unterscheiden sich in ihren Bedeutungen*“ (Hoberg 2013: 3).

Es ist interessant zu beobachten, wie sich die Meinung der deutschen Linguisten zum Begriff „**Sprachloyalität**“ entwickelt und ändert. Hoberg (2013: 3) hält ihn nicht für sehr glücklich. Die Bedeutung von *loyal* wird in den Wörterbüchern, anknüpfend an seinen lateinischen Ursprung, meist mit „gesetzlich, pflichttreu, vertragstreu, treu, redlich, anständig“ übersetzt und das ist ihm im Hinblick auf die Muttersprache zu wenig. Loyal verhält man sich gegenüber dem Staat, dem Arbeitgeber oder den Kollegen, nicht aber gegenüber der Ehefrau, den Kindern oder Freunden. Warum soll man aber diese Loyalität nicht besitzen, wenn man sich über Fremdwörter und besonders die überflüssigen Anglizismen aufregt? Man bedenke, dass die Angelsachsen die sprach-illoyalsten Völker sein müssten, denn wohl kaum eine andere Sprache so viele fremde Wörter aufgenommen hat wie die englische, und es kommen noch weitere hinzu. Und das Englische zeigt auch, dass die Aufnahme von Fremdwörtern nicht unbedingt zum Untergang einer Sprache führt, wie im Allgemeinen angenommen wird (Munske 2013).

Die Attraktivität einer Sprache hängt von ihrem (inneren) Zustand ab, der von vielen Faktoren bestimmt wird (Greule 2000). Einer davon stellt die Sprachloyalität der Sprachbenutzer dar, die wiederum mit Sprachkultur viel zu tun hat. „*Beide Faktoren beeinträchtigen maßgeblich die Attraktivität der Sprache*“ (Greule 2000: 82). Greule geht von Untersuchungen zur Unattraktivität der deutschen Sprache, bzw. zum abnehmenden Interesse an Deutsch aus, die einerseits mit der Plurizentrität, bzw. Variabilität des Deutschen zusammenhängt. Dabei betont er, dass es sich um das Desinteresse der deutschen Sprachgemeinschaft, um mangelnde Sprachloyalität der Deutschen gegenüber ihrer Muttersprache handelt (Greule 2000: 83). Die Förderung und Pflege der deutschen Sprache kann man nicht allein dem Goethe Institut überlassen. Auch andere weltweit bekannte Institutionen (Institut für deutsche Sprache Mannheim, Gesellschaft für deutsche Sprache Wiesbaden, Verein Deutsche Sprache, Universitäten u. a.) setzen sich bewusst für Sprachkultur ein und versuchen, in der Welt Lust auf Deutsch zu wecken. In vielen Ländern sind die Bemühungen dieser Institutionen erfolgreich – die Expansion der deutschen Sprache kann man in einigen Ländern Europas (z. B. in ehemaligen Ostblockstaaten – auch in der Slowakei), Asiens und Afrikas beobachten. Linguisten appellieren in diesem Zusammenhang auch an die sprachliche Verantwortung deutscher Politiker, Diplomaten, Hochschuldozenten,

Unternehmer, um z. B. der deutschen Wissenschaftssprache ihre historische Führungsstelle wiederherzustellen.

Viele Deutsche sind sich selbst dessen nicht bewusst, dass sie ihre eigene Sprache im Umgang mit dem Ausland zugunsten des Englischen aufgeben. Es kommt vor, dass auf wissenschaftlichen Kongressen oder während geschäftlichen Verhandlungen Englisch anstatt Deutsch verwendet wird, obwohl deutschsprachige Dolmetscher in Menge da sind. Es ist ein indirektes Signal der Inattraktivität der eigenen Sprache. In solchen Situationen kann die Sprachkultivierung unter der Bevölkerung weiterhelfen: durch Unterricht in Schulen, durch Massenmedien, durch Institutionen der Sprachberatung und durch Politiker.

Bis das fehlende Interesse der Politik, der Wissenschaft, der Bildung und der Kultur an der deutschen Sprache vorliegt, werden ständig neue Fremdwörter (in erster Linie Anglizismen) ins Deutsche übernommen. Die Sprachloyalität soll sich in der kommunikativen Realität bewähren, in der Einforderung der Verwendung der eigenen Muttersprache. Denn: Niemand mehr interessiert sich für eine Sprache, die von den eigenen Muttersprachlern als unbedeutend und unwichtig eingeschätzt wird. Für die Sprachkultivierung sind in erster Linie die Deutschlehrer verantwortlich, die aber oft fehlendes Sprachwissen, Normunsicherheit vorweisen. Diese Sprachunsicherheit erzeugt Gleichgültigkeit, negative Stellung zur Sprache (sei es auf dem Gebiet der neuen Rechtschreibung oder auf dem stilistischen, grammatischen usw. Gebiet). Zu den Zielen sollte gehören z. B. die Einhaltung der standardsprachlichen Normen auch in den Medien (dabei geht es auch um die gesprochene Sprache, um richtige und verständliche Aussprache, Betonung usw.). Gerade angesichts der Stellung des Englischen als internationale Wissenschaftssprache sollten wir das Interesse für Deutsch nicht einfach aufgeben (vgl. Greule 2000: 90).

3 Reaktion der deutschen Sprachwissenschaft auf die Anglisierung

Es begann schon vor hundert Jahren. Nachdem der Einfluss des Französischen auf das Deutsche nachgelassen hat, kam ein neues Sprachidol: Englisch war plötzlich modern. Es war ein Paradox: Während Deutschland Anfang des 20. Jahrhunderts zur europäischen Großmacht wurde, verehrten die Deutschen die Engländer. Der „**Allgemeine deutsche Sprachverein**“ veröffentlichte 1899 eine Streitschrift „Wider die Engländerei in der deutschen Sprache“, wo folgendes stand: Vor hundert Jahren (1799) fand Kinderling, der Verfasser einer Schrift über die Reinheit der deutschen Sprache, nur zwölf englische Fremdwörter im Deutschen, nämlich *Bill, Bombast, Dogge, Frack, Guine, Jury, Lord, Mops, Park, Pudding, Quäker, Spleen*. Vor

dreißig Jahren (also 1869) fand man schon 148 Wörter. - In dieser Zeit ist ihre Zahl gewaltig gewachsen. Und was wichtig ist, nicht nur für Dinge und Begriffe, die aus England und Amerika nach Deutschland gekommen sind gebrauchten die Deutschen englische Ausdrücke, sondern oft auch für die einfachsten Begriffe des gewöhnlichen Lebens. In der nachfolgenden Zeit trugen die *Teenager* aus Germany *Bluejeans*, kauten *Chewing gum* und sagten *okay*. Filme waren *Remakes*, *Thrillers*, *Western Stories* oder *Sex Stories*. Die *Stars* feierten ihr *Comeback* und bemühten sich um *Publicity*. Die Beispiele lassen sich beliebig vermehren. „Für manchen jungen Deutschen war es am Anfang des 20. Jh. das höchste Ziel seines Ehrgeizes, für einen Engländer gehalten zu werden“ (Lubeley 2009: 5).

Nach dem Zweiten Weltkrieg nahm die Verehrung des Angelsächsischen zu. Eine wahre Epidemie brach aus, ergriff immer mehr Teilhaber der Sprachgemeinschaft. Zu ihnen gehören auch die Sprachwissenschaftler; die selbst unzählige modische und überflüssige Anglizismen benutzten und jeden Versuch, die angelsächsische Wortinnovation zu kritisieren oder zu bekämpfen, abwiesen. Die Wissenschaftler haben sich mit den nach 1945 lawinenartig anwachsenden Entlehnungen aus dem Angloamerikanischen gleich nach Kriegsende immer intensiver beschäftigt – umfangreichere Arbeiten erschienen nach 1965 (z. B. Krämer 2004, Lubeley 2002, Kick 2004). Wenn wir solche Beiträge aufmerksam lesen, stellen wir fest, dass sie keineswegs negativ aussahen und noch keinen Sprachverfall prophezeiten. Viele von den Autoren waren Anglisten, die in Amerika studiert haben, viele von ihnen waren Bewunderer des sog. amerikanischen „Lifestyle“. Die Einteilung Deutschlands in vier Besatzungszonen hatte auch sprachliche Folgen: Es entstand die westlich orientierte Bundesrepublik und die östlich orientierte DDR. Alles ging auseinander – die Politik, die Gesellschaft, die Sprache. Als Westdeutschland dann zum Partner gegen den Kommunismus wurde, setzte sich der Prozess der sprachlichen Entlehnungen fort (freier Kultur- und Geistesausaustausch). Die offizielle Bundesrepublik stand von Anfang an politisch, kulturell und sprachlich unter amerikanischem Einfluss. „Große Teile der Generationen nach 1945 führten sich so auf, als sei ihr größter Wunsch, selbst Amerikaner zu werden. Das ist vielfach auch heute noch so“ (Lubeley 2009: 61).

Die Anglizismenforschung wurde in den letzten Jahren zu einem wichtigen und populären Teil der deutschen Sprachwissenschaft (vgl. z. B. Pogarell 2007, Sturm 1987, Kick 2004, Krämer/Pogarell 2003). Die Linguisten beurteilten in der Vergangenheit die französischen Entlehnungen ins Deutsche als negative Entwicklung und als Gefahr für die deutsche Sprache. Wenn aber die Rede auf die Invasion des Angelsächsischen nach Deutschland kommt, die am Anfang des 20. Jh. begann, so beschreiben viele Wissenschaftler

dies nicht als Gefahr und Sprachverfall; sie registrieren es neutral, häufig begrüßen sie dieses Phänomen sogar als eine willkommene Entwicklung. Wir zitieren in Anlehnung an Lubeley (2002: 62) zwei Linguisten, die diese Tendenz nachweisen:

„Die gesellschaftliche Wertschätzung wurde im 17. Jh. und auch danach französisch ausgedrückt: galant, charmant, curiös, nett, interessant. Man machte sich Complimente, trieb Plaisir, Coquetterie und Conversation, man amüsierte sich mit parlieren, masquerieren und logierte in Palais, Hotel, Cabinet, Salon, Budoir. Und diejenigen, die dies alles nicht auf Französisch benennen konnten, wurden als Parvenus und Pöbel verachtet. Dies führte zur völligen Verdrängung des Deutschen aus dem gesellschaftlichen Verkehr der Gebildeten“ (Polenz 2000: 48).

„Die Sprache der Gesellschaft wurde Französisch; wer des Französischen nicht mächtig war, der versuchte wenigstens, möglichst viele Fremdwörter unters Deutsche zu bringen. Es entstand schon sehr früh eine Reaktion – es konstituierten sich die Sprachgesellschaften, die sich bemühten, Fremdwörter durch deutsche zu ersetzen, Neubildungen zu schaffen, z. B. Bücherei, Schaubühne, Sinngedicht, Vollmacht, Jahrbuch, Grundstein, Mundart“ (König 2011: 6).

Heute ist die deutsche Sprache auf vielen Gebieten des öffentlichen Lebens ähnlich mit Englisch durchmischt wie seinerzeit mit Französisch. Wir vertreten die Ansicht, dass im Zeitalter der europäischen Integration eine negative Haltung gegenüber Fremdwörter anachronistisch wäre. Die gesellschaftliche Wertschätzung hängt in manchen Kreisen der Bevölkerung sehr davon ab, wie weit man dies alles (Mode, Elektronik, Medien, Unterhaltung, Politik) auf Englisch ausdrücken kann. Der deutsche Geist hat sich nach dem Schock von 1945 sehr verändert – er wollte sich von der Nazizeit distanzieren. Sein Ideal ist seither die multinationale, multikulturelle und multisprachliche Gesellschaft, die traditionelle deutsche Weltoffenheit. Wir stimmen mit Linguisten überein, die behaupten, dass jeder selbst entscheiden soll, wie er es mit englischen Wörtern hält, warum werden einige anerkannt und überflüssig und andere nicht (vgl. Hoberg 2013).

4 Ausblick

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass der Wortimport nach Deutschland aus Amerika und Großbritannien auch in der Zukunft fortgesetzt wird. Über Motive, Methoden und Ziele der Verantwortlichen mag man nachdenken – es ist aber die Tatsache: Industrie, Werbung, Medien, Presse, Marketing und Meinungsmacher mischen unentwegt und konsequent jeden Tag neue

englische Vokabeln in ihre Texte. Und vieles von dem, was sie vor Jahren begannen, ist inzwischen längst Wirklichkeit. Ihre Anglizismen stehen als deutsche Wörter im Duden. *„Zweifellos wird der Sprachgebrauch zielstrebig und absichtlich verändert. Aber die geistige Elite hält sich zurück. Sie überlässt die deutsche Kultursprache denen, die keine sprachlichen, sondern wirtschaftlichen und politischen Ziele haben und das Volk massiv manipulieren“* (Lubeley 2009: 58). Sprachwissenschaftler, Vereine, Lehrer, Diplomaten, Didaktiker sollten eingreifen und:

- über die Reinheit und Richtigkeit der deutschen Sprache wachen;
- unermüdlich Anweisungen zum richtigen Sprachgebrauch geben;
- mit Linguisten strittige Fragen konsultieren;
- in Fachkreisen und auf Tagungen fürs reine Deutsch kämpfen;
- die Öffentlichkeit aufklären und zur Sprachloyalität auffordern.

LITERATUR

BURKHARDT, A. (2013): Die „Anglizismen-Frage“ aus der Sicht der GfdS. In: Sprachreport 1-2, S. 38-42.

EISENBERG, P. (2011): Das Fremdwort im Deutschen. Berlin: de Gruyter.

HOBERG, R. (2012): Was wird aus Deutsch angesichts der Dominanz des Englischen? In: Sprachdienst 1, S.19-25.

HOBERG, R. (2013): Anglizismen und Sprachloyalität. In: Sprachreport 4, S.2-5.

GÖTTERT, K.-H. (2013): Abschied von Mutter Sprache. Frankfurt am Main: S. Fischer.

GREULE, A. (2000): Sprachloyalität – Sprachkultur- Sprachaktivität. Warum noch Deutsch lernen? In: Wolff, A./Tanzer, H. (Hrsg): Sprache – Kultur – Politik. Regensburg: FaDaF, 82 – 91.

KICK, I. (2004): Die Wirkung von Anglizismen in der Werbung. „Just do it“ oder lieber doch nicht? Paderborn: IFB Verlag.

KÖNIG, W. (2011). Wir können alles. Außer Hochdeutsch. In: Schönere Heimat 100 Jg., 3, 6-12.

KRÄMER, W. / POGARELL, R. (Hrsg.) (2003): Sternstunden der deutschen Sprache. Paderborn: IFB Verlag.

KUPPER, S. (2007): Anglizismen in deutschen Werbeanzeigen. Eine empirische Studie zur stilistischen und ökonomischen Motivation von Anglizismen. Frankfurt am Main: Lang.

LUBELEY, R. (2009). Sprechen Sie Engleutsch? Düsseldorf: Verlag Gartenstadt.

MUNSKE, H. H. (2013): Was ist Sprachloyalität? In: Sprachreport 3, S.29-31.

POGARELL, R. (2007): Warum sollen Dänen Deutsch lernen, studieren und sprechen? In: Schriften des Centers für deutsch-dänischen Kulturtransfer, Nr. 16. Hrsg. Ernst-Ullrich Pinkert, Aalborg Ost.

POLENZ, P. von (2000): Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Berlin: de Gruyter.

VOSLAMBER, D. (2008): Die deutsche Sprache in der Europäischen Union. In: Eine Stimme für unsere Sprache. Paderborn: IFB Verlag im Institut für Betriebslinguistik.

SICK, B. (2013): Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod - Folge 5: Das Allerneueste aus dem Irrgarten der deutschen Sprache. Berlin.

STURM, W. (Hrsg.) (1987): Deutsch als Fremdsprache weltweit. Situationen und Tendenzen. München: Max Hueber Verlag.

KONTAKT

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

Ekonomická univerzita

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra jazykovedy a translatológie

Email: livia.adamcova@euba.sk

INTERKUKLTURELLE UND INTERRELIGIÖSE KOMPETENZ IN THEORIE UND PRAXIS

Milena Helmová

Abstrakt: Verhandlungen machen einen Großteil der menschlichen Kommunikation aus, deren Sinn und Zweck darin liegt, bei unterschiedlichen Interessen zwischen zwei Parteien (Politiker, Manager, Staaten) zu einer Übereinstimmung zu gelangen. Eine besondere Relevanz weisen Geschäftsverhandlungen, d.h. Verhandlungen zwischen zwei oder mehreren Unternehmen, auf. Durch fortschreitende Globalisierung haben internationale grenzüberschreitende Geschäftsverhandlungen in den letzten Jahrzehnten zugenommen. In diesem Zusammenhang ist die zentrale Frage zu beantworten, wie es möglich ist, mit anders denkenden und handelnden Partnern, die unterschiedlichen Kulturen und Religionen angehören, erfolgreich zu kommunizieren und zu interagieren. Der Artikel zielt ab, den Zusammenhang zwischen Kultur und Religion, die Interkulturalität und Interreligiosität und deren Auswirkungen auf das Verhalten der Geschäftspartner zu untersuchen. Das Ziel besteht darin, klar zu stellen, in wie weit kulturelles und religiöses Wertesystem das Mit- und Nebeneinander der fremdkulturellen Geschäftspartner beeinflusst, und des Weiteren auch darin, darauf zu verweisen, dass es Mittel gibt, mögliche Unstimmigkeiten vorzubeugen und bestehende zu bewältigen.

Schlüsselwörter: *Kultur, Religion, interkultutelle Kompetenz, religiöse Kompetenz, Verhaltensregeln, Geschäftsverhandlungen*

Einleitung

Einen Verhandlungspartner auf dem ausländischen Markt zu gewinnen ist eine große Herausforderung, die zahlreiche Qualifikationen von den Geschäftspartnern erfordert. Bei den Begegnungen mit den aus unterschiedlichen Nationen stammenden Menschen entsteht das Risiko, dass die Partner missverstanden werden. Kein Unternehmen im internationalen Business kann auf die Kunst des Verhandeln verzichten, die darüber hinaus auch durch kulturelle Besonderheiten ergänzt werden muss, um das angestrebte Ziel zu erreichen. Dabei taucht die Frage auf, wie das erzielt werden kann oder welche Maßnahmen, Mittel und Strategien diesem Prozess des Aufeinanderkommens unterschiedlicher Kulturen beitragen

können. Nicht zuletzt stellt sich hier die Frage, wie sich Interkulturalität und Interreligiosität aufeinander beziehen.

In Anlehnung an den Titel und zum besseren Verständnis des Themas ist es geeignet, sich zu Anfang zuerst mit der Begriffsbestimmung auseinanderzusetzen. Beide Begriffe sind als Resultat der Globalisierungsprozesse zu verstehen. Der deutsche Theologe und Philosoph Joachim Willems schreibt: *„Unter Interkulturalität und Interreligiosität werden alle Situationen verstanden, in denen unterschiedliche Kulturen, Religionen und Weltanschauungen miteinander in Kontakt kommen bzw. Menschen, die von unterschiedlichen Kulturen und Religionen geprägt sind“* (2008, 7). Der Begriff Interreligiosität wird unter Berufung auf den Philologen und Publizisten Eberhard E. Küttner als jene besondere Form der Religiosität verstanden, die nicht nur auf den eigenen Glauben beschränkt ist, (2009, 22-23) sondern *„ein die Grenze der eigenen Religion überschreitendes Fühlen und Ahnen, Suchen und Erfahren darstellt“* (2009, 23). Die Interreligiosität erkennt die Einheit der Religionen und sucht mit Andersglaubenden den gleichberechtigten Dialog zur gegenseitigen Befruchtung, wobei die beiden Konstrukte für das Zeitalter der Kulturenvermischung als typisch und charakteristisch gewertet werden. Der deutsch-iranische Autor und Philosoph Hamid Reza Jousefi nimmt Interkulturalität als Verhältnis aller Kulturen und der Menschen als ihrer Träger auf der Grundlage ihrer völligen Gleichberechtigung wahr (2010, 107).

Um diese Problematik näher zu bringen und verständlicher zu machen, werden auch andere, mit dem Thema zusammenhängende Termini, vor allem Kultur und Religion, interkulturelle Kompetenz und interreligiöse Kompetenz eingegangen, um den Zusammenhang von Interkulturalität und Interreligiosität im internationalen Geschäft nachzuweisen oder zu widerlegen.

Wissenschaftliche Stellungnahmen zu Kultur und Religion

Zur Erklärung des Begriffs Kultur wurden bekanntlich viele Definitionen entwickelt. Laut Alexander Thomas, dem deutschen Sozialpsychologen, ist Kultur ein universelles Phänomen. Er behauptet: *„Kultur strukturiert ein für die Bevölkerung spezifisches Handlungsfeld, das von geschaffenen und genutzten Objekten bis hin zu Institutionen, Ideen und Werten reicht. Kultur manifestiert sich immer in einem für eine Nation, Gesellschaft, Organisation oder Gruppe typischen Orientierungssystem. Dieses System wird aus spezifischen Symbolen (Sprache, Gestik, Mimik, Kleidung...) gebildet und in der jeweiligen Gesellschaft*

tradiert und an die nachfolgende Generation weitergegeben“ (2005, 22). Zum Vergleich kann eine andere Definition der Kultur angeführt werden, die Definition von Gerhard Maletzke, dem deutschen Kommunikationswissenschaftler: *„In der Kulturanthropologie ist Kultur im wesentlichen zu verstehen als ein System von Konzepten, Überzeugungen, Einstellungen und Wertorientierungen, die sowohl im Verhalten und Handeln der Menschen als auch in ihren geistigen und materiellen Produkten sichtbar werden. Ganz vereinfacht kann man sagen: Kultur ist die Art und Weise, wie die Menschen leben und was sie aus sich selbst und ihrer Welt machen“* (1996, 16). In Anbetracht dessen ist anzunehmen, dass Kultur auf der Herausbildung von Gewohnheiten innerhalb von Kollektiven beruht. Stephan Leimgruber, der deutsche Professor für Religionspädagogik und Didaktik, beschreibt Kultur als ein Ensemble von Bereichen, die der Mensch geschaffen hat und die im Laufe der Geschichte gewachsen sind und sich damit verändern können. Er meint konkret Regeln und Normen des politischen und gesellschaftlichen Lebens, handwerkliche und künstlerische Tätigkeiten, Produkte dieser, wie Literatur und Kunst, die Lebensformen, das Erziehungssystem, die Arbeitsweise und Organisation des Alltags (2012, 19). Die am bekannteste und berühmteste Definition stammt jedoch von Geert Hofstede, dem Professor für Organisationsanthropologie und internationales Management, der die Auffassung vertritt, dass Kultur als kollektive Programmierung des Geistes zu verstehen ist, dass diese die Mitglieder einer Gruppe oder einer Kategorie von Menschen von einer anderen unterscheidet (2005, 4). Der Autor weist darauf hin, dass das Handeln jedes Individuums durch mentale Programme vorbestimmt ist. Diese Programme beeinflussen die Reaktionen in verschiedenen Situationen. Hierzu muss aber ergänzt werden, dass es möglich ist, bis zu gewissem Grad davon abzuweichen. Jürgen Straub, ein Repräsentant der kulturvergleichenden Psychologie, vertritt die Meinung, dass Kulturen als symbolische Ordnungen und kollektive handlungskonstituierende Sinnsysteme entstehen und als Folge menschlichen Handelns zu betrachten sind (2004, 568-591). Straub setzt fort und behauptet, dass Kultur ein Rahmen des menschlichen Handelns ist. *„Kultur ist ein Komplex möglicher Bestimmungsgründe von Handlungen und stellt den Menschen Ordnungsformen und Deutungsmuster für die kognitive und rationale, emotionale und affektive Identifikation, Evaluation und Strukturierung von Gegebenheiten und Geschehnissen in der Welt, sowie Prinzipien und Paradigmen der Handlungsorientierung und Lebensführung bereit.“* (2008, 12). Den oben angeführten Stellungnahmen lässt sich ableiten, dass Kultur als ein gewisses System von Überzeugungen, Einstellungen, Annahmen und Werten gilt, das für Angehörige bestimmter Nation gemeinsam und verbindlich ist. Obwohl nicht von einem einheitlichen Kulturbegriff gesprochen werden kann, einig sind sich die Wissenschaftler darin, Kultur als

etwas dynamisches zu verstehen, was auch als ein Produkt menschlichen Handelns wahrgenommen werden kann. Da die Menschen Anteil an mehreren Kulturen haben (Nationalkultur, Regionalkultur, Subkultur), hat dies die Auswirkung, dass einzelne Personen gleichzeitig an mehreren Kulturen oder Subkulturen partizipieren und dadurch die kulturelle Abgrenzbarkeit relativieren. Im Hinblick auf diese Tatsache deuten auch Erll und Gymnich, deutsche Professorinnen für Literatur und Kulturwissenschaft, darauf hin, dass Kultur kein statisches Gebilde repräsentiert, dass sich im Rahmen einer Nationalkultur auch andere Kulturen entwickelt haben (2007, 26). Kennzeichnend für die heutige Zeit ist das Nebeneinander von unterschiedlichen Kulturen, wodurch natürlich zum Prozess kultureller Veränderungen kommt. Die gegenseitigen Erfahrungen sind eine Bereicherung. Interkulturelle Begegnungen verändern das Weltbild und bringen neue Möglichkeiten mit. Im Kontext der Veränderungen von Kulturen sollte nicht unerwähnt bleiben, was die deutsche Kulturwissenschaftlerin Broszinsky-Schwabe geschrieben hat: *„Kulturen sind sehr anpassungsfähig, sie haben aber trotzdem ihre eigene Kultur bewahrt“* (2010, 80). Ein gutes Beispiel dafür sind türkische Einwanderer in Europa. Sie haben in einem Adaptationsprozess Formen der Gastkultur angenommen, trotzdem haben sie einen Teil ihrer Herkunftskultur bewahrt. Einzelne Elemente einer Kultur verändern sich nicht gleich. Zunächst geht es um Erscheinungen an der Oberfläche wie Mode, Essgewohnheiten, Musikformen, Tänze oder Art zu wohnen, während die Werte im Inneren, wie Moralvorstellungen, religiöse Rituale zunächst unverändert bleiben. Eine spezifische Form von Kulturveränderungen ist als Hybridisierung bekannt. Erll und Gymnich erklären dazu: *„Elemente, die vormals verschiedenen kulturellen Formationen angehörten, verschmelzen miteinander“* (2007, 26). Sie führen Beispiele an, die das verdeutlichen, zum Beispiel deutsche Rapper, Pommes essende Japaner oder budhistische Europäer und fügen hierzu, dass es Hybridisierungsprozesse seit langem gibt. So lange, wie es auch Kulturen gibt. Um das Phänomen der Beeinflussung von Kulturen zu vervollständigen, ist noch ein Begriff zu klären, nämlich die Transkulturalität, dessen Beschreibung in der Definition von Welsch steht. Der Philosoph Wolfgang Welsch hat das Konzept der Transkulturalität entwickelt. Den Begriff hat er folgendermaßen definiert: *„Unsere Kulturen haben de facto längst nicht mehr die Form der Homogenität und Separiertheit. Sie haben vielmehr eine neuartige Form angenommen, die ich als transkulturell bezeichne, weil sie durch die traditionellen Kulturgrenzen wie selbstverständlich hindurchgeht“* (1997, S.67-90).

Im Folgenden werden Antworten auf mehrere Fragen gesucht. Wie hängt Religion mit Kultur zusammen? Haben Religionen Einfluss auf Kulturen und umgekehrt? Wie steht

Interreligiosität zu Interkulturalität? Wie wichtig ist der interreligiöse Dialog? Doch zunächst wird die Erläuterung des Begriffes Religion näher gebracht. Im Allgemeinen versteht man darunter eine Vielzahl unterschiedlicher Weltanschauungen, deren Grundlage der Glaube an bestimmte übersinnliche Kräfte und heilige Objekte ist, die wissenschaftlich nicht bewiesen werden können. Zum einen bezeichnet der Kulturanthropologe und Religionstheologe Karl R. Wernhart als Religion soziale und kulturelle Phänomene, die menschliches Verhalten, Handeln, Denken und Fühlen prägen und Wertvorstellungen beeinflussen (2004, 10-24). Zum anderen lässt sich sagen, dass es keine allgemein anerkannte Definition des Begriffes Religion gibt. Mehrere Wissenschaften beschäftigen sich mit der Religion und Religiosität, wie Religionswissenschaft, Religionsgeschichte, Religionssoziologie, Religionspsychologie und auch unterschiedliche Theologien. Sie haben unterschiedliche Ansätze, mit denen sie eine Definition versuchen, aber keine hat sich allgemein durchgesetzt. So gibt es, abhängig davon, worauf eingegangen wird, einen substanzialistischen oder einen funktionalistischen Religionsbegriff. Geht man auf inhaltliche Merkmale ein, besteht eine der klassischen funktionalistischen Definitionen von Gustav Mensching in seiner Aussage, dass Religion erlebnishaft Begegnung mit dem Heiligen, und antwortendes Handeln des vom Heiligen bestimmten Menschen ist. Wenn man aber auf das irrationale eingeht, bekannt ist die substantialistische Definition von Max Weber, der eine Dialektik zwischen heilig und profan herausgearbeitet hat (2019, www.religion-ethik.de). Da es um Interreligiosität und Interkulturalität geht, ist ein Religionsbegriff notwendig, der sich auf relevante Handlungsfelder bezieht. Es handelt sich um Felder, in denen Menschen verschiedener Religionszugehörigkeiten miteinander in Kontakt kommen. Im Blick auf alltägliche Begegnungen von Menschen verschiedener Religionszugehörigkeiten geht es vor allem um Konflikte, die politisch, rechtlich oder polizeilich geregelt werden müssen, zum Beispiel Konflikte um religiöse Symbole, auf Kultur oder Religion zurückgeführte Straftaten, wie Ehrenmorde, Zwangsverheiratungen, Diskriminierungen von Menschen auf Grund ihrer Religionszugehörigkeit. Dazu kommen aber auch Situationen, die keinen konflikthaften Charakter haben, sondern im Gegenteil, durch den Reiz, den eine fremde Religion ausübt, gekennzeichnet sind. Hier wird an Begegnungen mit Religionen in Ausstellungen gedacht oder an Begegnungen mit Religionen in Massenmedien. Darüber hinaus sind verschiedene Presseartikel, Berichterstattungen über Außen- und Innenpolitik nicht wegzulassen. Alle diese Situationen sind dadurch gekennzeichnet, dass der implizite Religionsbegriff sich kommunikativ bewährt. Der Theologie- und Philosophiedoktor Joachim Willems schreibt zutreffend dazu: *„Religion ist, dies scheint mir kennzeichnend zu sein für die genannten*

Situationen und Praxisfelder, definiert durch den Bezug auf die sgn. Weltreligionen oder auf National – oder Stammesreligionen“ (2008, 16). Der Autor schreibt weiter, dass religiös alles ist, was mit Christentum, Islam, Judentum, Buddhismus, Hinduismus, afrikanischen, asiatischen, amerikanischen, nordischen Natur- und Stammesreligionen oder mit ihren Ritualen und heiligen Texten und den durch diese genannten Religionen bestimmten Vorstellungen, Überzeugungen und Werten zu tun hat (2008, 16). Dies ließe sich an Publikationen zum Thema interreligiöse Pädagogik veranschaulichen. In diesem Zusammenhang ist wieder auf Leimgruber zu verweisen. Seiner Ansicht nach gehören Religionen zur Kultur mit ihren heiligen Schriften, Sakralen Räumen und religiösen Praxen. Er meint, dass Religion einerseits als ein Teilbereich der Kultur verstanden werden kann, und andererseits sagt er, dass jede Kultur eine religiöse Dimension aufweist (2012, 19). Was das Verhältnis zwischen Religion und Kultur betrifft, scheint wichtig das zu ergänzen, was Willems darüber geschrieben hat. Er meint, dass wenn man Kulturen als kollektiv handlungsorientierte Sinnsysteme versteht, die den Menschen Ordnungsformen und Deutungsmuster für die kognitive, rationale, emotionale und affektive Identifikation und Strukturierung von Geschehnissen in der Welt und Prinzipien der Lebensführung bereitstellen, so können Religionen als Kulturen betrachtet werden (2008, 19). Er behauptet, dass Religionen das auch leisten, weil Menschen, die einer Religion angehören, denken ähnlich und ordnen ihre Welt durch Kategorien, die der religiösen Tradition entstammen sind und ihre Verhaltensweisen und Empfindungen vor diesem Hintergrund bestimmen. Zusammenfassend lässt sich daraus ableiten, dass Religion in einem engen Zusammenhang mit Kultur steht.

Aur Reisen kann man erfahren, wie faszinierend fremde Menschen auf Einheimische oder Touristen wirken. Die Fremden lösen große Ängste bei den Einheimischen aus. Man befürchtet heutzutage eine Überflutung durch zahlreiche Flüchtlinge und Asylbewerber. Hinsichtlich dieser Tatsache bangen viele Einheimische um ihre Arbeitsplätze, die durch Gastarbeiter weggenommen werden könnten. Dazu kommen auch Ängste vor Terroranschlägen, die unschuldige Menschen das Leben kosten. Eine tiefe Angst betrifft auch die Besetzung des öffentlichen Raumes durch eine fremde Kultur und deren Angehörige. Nicht selten kommt es zu Missverständnissen, sogar Konflikten zwischen Fremden und Einheimischen. Die Realität auf der politischen Szene mit den Terroranschlägen und den Selbstmordattentaten der Fundamentalisten, mit den antisemitischen Übergriffen und rechtsextremistischen Tendenzen zeigt, dass dabei häufig religiös argumentiert wird. Lediglich bilden kulturelle und oft soziale Differenzen die Ursachen vieler Probleme und Konflikte. Was

viele Menschen das Leben kostet, sind oft nicht religiöse Differenzen, sondern häufig unterschiedliche kulturelle Traditionen. Als Beispiel können die Auswirkungen der westlichen Kultur auf Muslime angeführt werden, die sie anstößig betrachten. Es ist oft die freizügige Bekleidung der Menschen vom Westen. An der anderen Seite werden die im Westen lebenden Einheimischen oft durch das öffentliche Beten der Muslime irritiert. Missverständnisse, Probleme und Konflikte werden auch durch kulturell geprägte Verhaltensweisen, wie die Unterdrückung der Frauen durch Zwangsheiraten, Schleier oder Kopftuch, die zu gerichtlichen Urteilen geführt haben, verursacht. Eigentlich geht es hier nicht um religiöse Pfeiler einer Religion, sondern um kulturelle Gewohnheiten, die zwischen personaler Freiheit und politischer Propaganda stehen. Der Politikwissenschaftler Samuel Huntington hat gesagt, dass Konflikte durch den Zusammenprall der Weltkulturen oder durch absolute Wahrheitsansprüche entstehen, gegen die sich andere Kulturen wehren (2010, 92). Um mögliche Probleme aller Art bezüglich der unterschiedlichen kulturellen Prägung und unterschiedlicher Religionen zu vermeiden, zu lösen oder noch besser vorzubeugen, bedarf es an einer interkulturellen Kompetenz und einer religiösen Kompetenz. Diesem heute sehr angesagten Thema wird im Weiteren nötige Aufmerksamkeit gewidmet. Es wird das Wesentliche der beiden Kompetenzen hervorgehoben und auf deren Zusammenhang, gegenseitige Ergänzung und Beeinflussung hingewiesen.

Das Verhältnis von interkultureller und religiöser Kompetenz

Die zunehmenden Globalisierungstendenzen ermöglichen interkulturelle Überschneidungssituationen. Wenn Individuen aus unterschiedlichen kulturellen Umfeldern aufeinander treffen, wird von interkultureller Interaktion bzw. einer kulturellen Überschneidungssituation gesprochen. Der Begriff Überschneidungssituation entstammt der Interkulturellen Psychologie bzw. der interkulturellen Kommunikationsforschung. (vgl. Thomas, 2005, 32-40, sowie im Blick auf interreligiöse Überschneidungssituationen, Willems 2008, 145-151). In solchen Situationen begegnen sich Menschen jeweils mit ihren eigenen, als selbstverständlich empfundenen Denkmustern und Verhaltensweisen und betrachten sich deswegen häufig gegenseitig als fremd. Diese können die Zusammenarbeit in grenzüberschreitenden Kooperationen (Unternehmen) auf unterschiedliche Art und Weise beeinflussen. Um sich in diesen interkulturellen Interaktionen angemessen verhalten zu können und sie positiv zu gestalten, bedarf es interkultureller Kompetenz.

Die interkulturelle Kompetenz ist in den letzten Jahren ein Gegenstand von zahlreichen wissenschaftlichen Forschungen geworden. Es liegt darin begründet, dass die aktuelle gesellschaftliche Entwicklung durch die zunehmende Globalisierung der Wirtschaft, durch die Internationalisierung der Wissenschaft und durch die wachsenden Interaktionen mit Angehörigen anderer Kulturen charakterisiert ist. Es gibt aber kein einziges akademisches Fach, das für die Erforschung interkultureller Kompetenz zuständig ist. Die Forschung hat einen interdisziplinären Charakter und bedarf der Zusammenarbeit verschiedener Disziplinen, wie Kulturwissenschaft, Anthropologie, Sozialpsychologie, Linguistik, Wirtschaftswissenschaft, Soziologie, Philosophie, Literaturwissenschaft und Pädagogik. In diesem Zusammenhang ist die zentrale Frage zu beantworten, was interkulturelle Kompetenz beinhaltet. Mit der Begriffsbestimmung haben sich viele Wissenschaftler auseinandergesetzt. (Bolten, 2007; Straub, 2010; Heringer, 2012; Schulz von Thun, 2011; Deardorff, 2014; Thomas, 2003; Rathje, 2006). Die Definition eines der bekanntesten Erforscher interkultureller Kompetenz im deutschsprachigen Raum, des Sozial- und Organisationspsychologen Alexander Thomas, lautet: *„Interkulturelle Kompetenz zeigt sich in der Fähigkeit, kulturelle Bedingungen und Einflussfaktoren in Wahrnehmen, Urteilen, Empfinden und Handeln bei sich selbst und bei anderen Personen zu erfassen, zu respektieren, zu würdigen und produktiv zu nutzen im Sinne einer wechselseitigen Anpassung, von Toleranz gegenüber Inkompatibilitäten und einer Entwicklung hin zu synergeträchtigen Formen der Zusammenarbeit, des Zusammenlebens und handlungswirksamer Orientierungsmuster in Bezug auf Weltinterpretation und Weltgestaltung“* (2003, 143). Wie bereits erläutert wurde, sollten im interkulturellen Umfeld verschiedene Fähigkeiten und Fertigkeiten angemessen angewendet werden. Sie versetzen den Handelnden in die Lage, mit Angehörigen anderer Kulturen erfolgreich kommunizieren und interagieren zu können. Sie stellen einen Komplex allgemeiner sozialer und kommunikativer Fähigkeiten und Eigenschaften dar und stehen in einer Wechselwirkung miteinander. Erll und Gymnich heben in ihrem Werk drei Teilkompetenzen interkultureller Kompetenz hervor (2007, 11). Es handelt sich um eine kognitive Teilkompetenz, die Wissen über andere Kulturen und Selbstreflexivität beinhaltet, eine affektive Teilkompetenz, die Empathie und Fähigkeit des Fremdverstehens wie auch Ambiguitätstoleranz darstellt und eine pragmatisch-kommunikative Teilkompetenz, die Einsatz geeigneter kommunikativer Muster und wirkungsvoller Konfliktlösungsstrategien voraussetzt. Zu dieser dritten Teilkompetenz schließt die deutsche Kulturwissenschaftlerin Edith Broszinsky-Schwabe auch die Fähigkeit des Abbaus von Angst und Unsicherheit an (2010, 217). Jürgen Bolten, Professor für interkulturelle Wirtschaftskommunikation, verwendet für die Kommunikationskompetenz und Kompetenz zur

Konfliktbewältigung die Bezeichnung konative, verhaltensbezogene Teilkompetenz (2007, 23). Der Erwerb von interkultureller Kompetenz ist ein lebenslanger Prozess. Wichtig ist zu bemerken, dass sich die interkulturelle Kompetenz ständig mit jeder neuen interkulturellen Begegnung entwickelt und sie durch ihre implizierten Fähigkeiten eine Voraussetzung für interreligiöse Fähigkeiten bildet.

Stephan Leimgruber, Professor für Religionspädagogik und Didaktik an der Universität München, beschreibt interreligiöse Kompetenz als ein Konstrukt gebildet von sechs Teilkompetenzen (2012, 99-101). Interreligiöse ästhetische Kompetenz bedeutet die Fähigkeit, Phänomene und Personen anderer Religionen mit Achtung wahrzunehmen. Interreligiöse inhaltliche Kompetenz meint das Verstehen anderer Religionen als Glaubenssysteme und Traditionen. Anamnetische Kompetenz betrifft die Fähigkeit zum religiösen Lernen durch Erinnerung an frühere Erkenntnisse und Erfahrungen, die aktiviert und möglicherweise korrigiert werden können. Interreligiöse Frage- und Ausdrucksfähigkeit zeigt sich in der Kompetenz, Fragen zu stellen, die Einfühlung und Hintergrundwissen voraussetzen. In diese Kompetenz gehört auch die Fähigkeit, religiöse Äußerungen angemessen zu artikulieren. Interreligiöse Kommunikationsfähigkeit sieht einen Schlüssel für einen respektvollen Umgang der Religionen untereinander, in der Dialogfähigkeit der Angehörigen verschiedener Religionen unter der Bedingung, dass die anderen Religionen nicht als Konkurrenten empfunden werden. Interreligiöse Handlungskompetenz betont den in solidarische Aktionen einzumündenden interreligiösen Dialog. Es gilt, dass sich die Religionen nicht mehr bekämpfen, sondern dass sie für mehr Gerechtigkeit und Frieden in der Welt eintreten. Leimgruber behauptet, dass die interreligiöse Kompetenz immer in einem Zusammenhang mit der interkulturellen Kompetenz steht (2005, 283). Laut ihm stellt die interreligiöse Kompetenz einen Teilbereich der interkulturellen Kompetenz dar, sofern sie ihren Ausdruck in der Kultur findet. Sie wird als die grundlegende Fähigkeit eines Menschen verstanden, mit Angehörigen anderer Religionen in den Dialog zu treten.

An dieser Stelle ließe sich noch eine Frage stellen, ob interreligiöse Kompetenz zu einer weiteren Schlüsselkompetenz im 21. Jahrhundert wird oder werden sollte, beziehungsweise, ob sie es schon ist. Die Frage kann mit der Äußerung von Professor für Theologie und ihre Didaktik Judith Könemann eindeutig beantwortet werden, indem sie sagt: *„Eine Schlüsselkompetenz ist die interreligiöse Kompetenz auf Grund der engen Verwobenheit von Kultur und Religion und zum anderen, weil die gesellschaftliche und die politische Bedeutung des Themenbereichs Dialog zwischen Kulturen unübersehbar geworden ist, denkt man zum Beispiel an die*

gegenwertigen Auseinandersetzungen um den politischen Islam, wie auch beispielsweise an die Attraktivität fernöstlicher Religionen“ (2009, 218). Religiöse Vorstellungen, Werte und Aktivitäten haben einen entscheidenden Einfluss auf den wirtschaftlichen Entwicklungsprozess. So können religiöse Werte und individuelles Verhalten von Geschäftspartnern Entscheidungen in wirtschaftlichen Bereichen beeinflussen. Religiöse Werte können sowohl Beschleunigungen als auch Hemmnisse in wirtschaftlichen Prozessen darstellen. Die deutlich gestiegene Akzeptanz, dass alle Lebensbereiche durch kulturell – religiöse Aspekte mitgeprägt werden, führt dazu, dass auch die Themen Kultur und Religion ihrer isolierten Betrachtung entbunden werden. Heute lassen sich einfach über internetbasierte Businessnetzwerke Kontakte zu potenziellen Geschäftspartnern im jeweiligen Land aufnehmen. Doch so nah fremde Kulturen und Märkte erscheinen und so sehr die Wirtschaftssprache Englisch eine leichte Verständigungsglaube macht, bleiben Inder Inder, Araber Araber und Deutsche Deutsche. Die Tatsache, dass wir in neue Märkte schneller finden, darf über zwei Dinge nicht täuschen: Was die Menschen in einem jeweiligen Land prägt, sind ihre Geschichte und ihr Kulturverständnis. Und nicht alles, was jemand sagt, meint er auch so, oder die gleichen Worte können unterschiedliche Bedeutungen haben. Die Geschäftsleute sollten sich auf Situationen einstellen, in denen ihre interkulturelle Kompetenz erforderlich wird. Sie können wirklich erfolgreich werden nur dann, wenn sie die landestypischen Gewohnheiten sehen, verstehen und nutzen können. Sie sollten die Regeln kennen, wissen, dass die fremdkulturellen Partner ihrem Kulturverständnis und ihrer Weltanschauung entsprechend agieren. Das betrifft nicht nur exotische asiatische Kulturen wie China, Japan, Korea, Indien, sondern genauso auch europäische und andere Kulturen. Auch wenn zwischen den Staaten nur wenige Kilometer liegen mögen und diese weniger exotisch seien, lauern immer im Geschäftsleben Benimm-Fallen, sogenannte Critical Incidents, zum Beispiel im Bereich der Körpersprache oder des landesspezifischen Wissens über Verhaltens- und Denkweisen, über die Wahrnehmung der Welt, über die Handlungsweisen oder die Religionseinflüsse auf das Verhandeln. Die mangelnde interkulturelle Kompetenz kann zur Folge haben, dass die Geschäfte scheitern können. Noch schlimmer, durch falsches Verhalten kann der Partner verletzt werden und die Geschäftskontakte können zerstört werden.

Interkulturelle Verhandlungen verlangen eine besondere Art von Vorbereitung. Es wird empfohlen, sich mit der Geschichte, Geographie, Religion, Werten, Sitten und Praktiken der jeweiligen Kultur vertraut zu machen. Innerhalb der einzelnen Kulturen existieren verschiedene Subkulturen, die länderübergreifend auch Gemeinsamkeiten aufweisen. So scheint der Code von Taxifahrern auf der ganzen Welt gleich zu sein. Riksha-Fahrer im Orient, Jitney-Fahrer

in Manila und Taxifahrer im Allgemeinen haben die Neigung, Fremde immer auf der unbekannteren und längeren Strecke zu fahren, und den Fahrpreis nach der Laune festzulegen (Donaldson, 2008, 295-315). Die Geschäfts- und Verhandlungspraktiken sind auf der ganzen Welt unterschiedlich. In manchen Ländern und Unternehmen beschränkt sich die Rolle der Frauen in Verhandlungen auf die Teilnahme als Sekretärin, in anderen Kulturen nehmen die Frauen als vollberechtigte Mitglieder an einer Verhandlungen teil. In manchen asiatischen Ländern beteiligen sich zwar die Frauen an den Verhandlungen, nach der Verhandlung aber gehen Männer und Frauen getrennte Wege. In Deutschland oder den Vereinigten Staaten neigen die Verhandler dazu, schnell zur Sache zu kommen. Sie sind auf der Suche nach einem schnellen Resultat. In Japan könnte diese Betrachtung einer Verhandlung als äußerst unhöflich empfunden werden. In den meisten westlichen Kulturen denkt sich niemand etwas dabei, die Visitenkarte, die er gerade bekommen hat, ungelesen in die Tasche zu stecken. In Japan könnte ein derartiges Verhalten als eine Beleidigung bewertet werden. Die Visitenkarte sollte angeschaut und auf den Tisch gelegt werden und dabei nicht als mögliche Unterlage für Notizen dienen.

Essentiell für das Gelingen einer Verhandlung ist, dass sich die Partner Zeit für lassen für das Kennenlernen des Gegenübers und möglicher kultureller Gepflogenheiten. Diese Phase der Verhandlung hat die wertvolle Funktion, eine vertrauensvolle Basis für weitere Geschäftsabwicklungen zu schaffen. Im Mittleren Osten verlangt die Tradition, dass zu Anfang der Verhandlung sehr hohe Preisangebote gemacht werden, deren Annahme aber überhaupt nicht ernsthaft erwartet wird. Man tänzelt nur um den Preis, um zu sehen, wie das Gegenüber darauf reagiert.

Die Kommunikationsmuster variieren von Land zu Land. In manchen Kulturen ist Zuhören wichtiger als in anderen. Auch die Art und Weise, wie Menschen zuhören, unterscheidet sich von Land zu Land. In Japan ist Zuhören eine Zeremonie. Besonders am Anfang einer Verhandlung investieren Japaner viel Zeit darin, ihr Gegenüber kennen zu lernen und hören aufmerksam zu. Aber auch die ausländischen Verhandlungspartner müssen aufmerksam zuhören, um zum Beispiel das Nein auf einen Vorschlag oder ein Angebot mitzubekommen denn Japaner drücken eine Ablehnung selten so direkt wie die westlichen Kulturen. Experten schätzen, dass es in Japan 600 Arten gibt, Nein zu sagen. Ein eindeutiges Nein wird in Japan sehr selten gehört (Oppel, 2008, 159). Asiatische Kulturen pflegen einen indirekten Kommunikationsstil, um ihr Gesicht und das des Partners zu wahren vor dem Hintergrund ihrer Beziehungsorientiertheit. Ein direktes JA hören die Verhandlungspartner in

China oft, selten aber ein direktes Nein. Dieses Verhalten der Chinesen und vieler Ostasiaten wurzelt tief in der Denkweise der Menschen, in Konfuzianismus, Daoismus und Buddhismus, denn sie glauben, dass zwei widersprüchliche Dinge nicht im Konflikt stehen müssen.

Die Zeitwahrnehmung in den Kulturen hat einen großen Einfluss auf das Leben und Verhalten ihrer Repräsentanten. Die Zeit beeinflusst den Lebensrhythmus der Menschen., der langsamer oder schneller sein kann. Menschen in Regionen mit blühender Wirtschaft, einem kühleren Klima und einer größeren Einwohnerzahl bewegen sich tendenziell schneller. Eine Kultur kennen heißt, die Zeitwerte kennen, mit denen sie lebt. Es wäre sicherlich für die Zusammenarbeit nicht das richtige Mittel, Menschen aus anderen Kulturen das eigene Zeitgefühl aufzuzwingen. Menschen mit einem langsamen Lebensrhythmus fühlen sich unter Druck gesetzt, wenn sie mit anderen zusammentreffen, die ein schnelleres Tempo gewöhnt sind. Andererseits werden Menschen auch nicht ruhiger, wenn sie sich durch andere in ihrem Arbeitsdrang gebremst fühlen. Besonders konfliktverdächtig ist, wenn am Arbeitsplatz, oder in internationalen Teams, Menschen mit unterschiedlichem Zeitgefühl zusammen in einem Büro arbeiten oder am gleichen Verhandlungstisch sitzen. Den Indern ist westeuropäische Bedeutung von Zeit, also dass sie linear (gestern, heute, morgen) verläuft, völlig fremd. Inder meinen, dass die Zeit sich wiederholt, was auf den Hinduismus zurückzuführen ist. Hindus glauben daran, dass sich Leben und Tod im Kreislauf wiederholen und nach dem Leben die Wiedergeburt kommt. Die Auswirkungen auf das Geschäftsleben sind für Westeuropäer kaum nachvollziehbar. Termine werden fast nie eingehalten, da die Inder nicht das Gefühl haben, in einem Leben alles erleben zu müssen. Der internationale Unterhändler muss also die Fähigkeit besitzen, sich in verschiedenen Lebensrhythmen bewegen zu können. Die Geschäftsleute, die in arabischen Ländern Geschäfte abwickeln möchten, müssen sich auf die Auswirkungen des Fastenmonats Ramadan einstellen. Das Fasten während des Ramadans ist eine der fünf religiösen Grundpflichten jedes Muslims. Auch Nichtmuslime dürfen in dieser Zeit in der Öffentlichkeit weder essen, Alkohol trinken noch rauchen. Auf der Straße sollten Geschäftsleute sogar auf das Kauen von Kaugummi verzichten. Man sollte auch mit der Wahl von Geschäftsterminen behutsam umgehen, denn der Freitag ist der Tag des öffentlichen Gebets und daher in den meisten islamischen Ländern auch ein arbeitsfreier Tag.

Neben den oben behandelten Bereichen, wo eine interkulturelle und interreligiöse Kompetenz auf jeden Fall zum Tragen kommen muss, um zu einem reibungslosen Verhandlungsverlauf mit fremdkulturellen Geschäftspartnern und um zu einem beiderseitig zufriedenstellenden Verhandlungsergebnis zu gelangen, gibt es noch andere nicht außer Acht

wegzulassene Themen, wie Begrüßungspraktiken, Tabuthemen in der Kommunikation, Geschäftsbekleidung, Tischkultur, Bewegung im Raum, Geschenkübergabe, Bedeutung von Farben in den Kulturen, Trinkgeld oder andere Geschäftsgepflogenheiten.

Fazit

In Zeiten der Globalisierung, wie bereits erwähnt, kommt es häufig zu Kontakten zwischen Menschen unterschiedlicher Herkunft und Kultur. Es ist also unerlässlich, der interkulturellen Kompetenz große Aufmerksamkeit zu widmen, um sich privat und geschäftlich mit zahlreichen unerwarteten Situationen auseinander zu setzen.

In diesem Zusammenhang war das Anliegen des Artikels, das Thema der Interkulturalität näher zu bringen und die Stellung der Interreligiosität im Rahmen der Interkulturalität zu behandeln. Der Artikel versuchte, den Zusammenhang der beiden Phänomene, also der interkulturellen Kompetenz und der interreligiösen Kompetenz zu erläutern. Anhand der vorgestellten Kompetenztheorien sollte das Thema von mehreren Autorenstandpunkten umrissen werden und die Notwendigkeit der beiden Kompetenzen für das Mit- und Nebeneinander anders kulturell geprägten Menschen unterstrichen werden.

So wurde festgestellt, dass interkulturelle und interreligiöse Kompetenzen eng zusammenhängen, da Religionen als Teil der jeweiligen Kulturen anzusehen sind und dass sie sich beide gegenseitig beeinflussen und bedingen. Es ist daher ganz natürlich, dass beide Kompetenzen in die zwischenkulturelle Handlungssituation eingebracht werden sollen, weil sie die Situation und die Gesprächspartner einordnen und verstehen helfen.

Bibliographie

BOLTEN, J. 2007. Interkulturelle Kompetenz. Tübingen: Druckerei Sömmerda, S. 23.

BROSZINSKY-SCHWABE, E. 2011. Interkulturelle Kommunikation. Missverständnisse – Verständigung. Wiesbaden: Springer Verlag, S. 215-235.

DEARDORFF, D. K. 2006. Policy paper zur Interkulturellen Kompetenz. In: Interkulturelle Kompetenz – Schlüsselkompetenz des 21. Jahrhunderts? Bertelsmann Stiftung, S. 13-34.

- DONALDSON, M. C. 2008. Erfolgreich verhandeln für Dummies. Weinheim: WILEY-WCH Verlag, S. 295-315.
- ERRL, A., GYMNICH, M. 2007. Interkulturelle Kompetenzen. Erfolgreich kommunizieren zwischen Kulturen. Stuttgart: Klett Lernen und Wissen, GmbH, S. 6-14.
- HERINGER, H. J. 2012. Interkulturelle Kompetenz – Ein Arbeitsbuch mit interaktiver CD und Lösungsvorschlägen. Tübingen: A. Francke UTB, 192 S.
- HOFSTEDE, G. 2005. Lokales Denken, globales Handeln. Interkulturelle Zusammenarbeit und globales Management. München: Deutscher Taschenverlag, 554 S.
- HUNTINGTON, S. P. 1997. Kampf der Kulturen: Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert. Hamburg: Europa Verlag, 584 S.
- YOUSEFI, H. R. 2010. Interkulturalität und Geschichte. Perspektiven für eine globale Philosophie. Lau Verlag & Handel, 320 S.
- KÖNEMANN, J., LORETAN, A. 2009. Religiöse Vielfalt und der Religionsfrieden. Zürich: Theologischer Verlag, 221 S.
- KUMBIER, D. – SCHULZ von THUN, F. (Hg.) 2006. Interkulturelle Kommunikation : Methoden, Modelle, Beispiele., 5. Auflage. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Verlag GmbH, 352 S.
- KÜTTNER, E. E. 2009. Interreligiosität. Die Suche nach der Einheit in der Vielfalt. Berlin: Religiöse Gesellschaft der Freunde (Quäker), 53 S.
- LEIMGRUBER, S. 2005. Religionspädagogik in pluraler Gesellschaft. Freiburg: Herder Verlag, 300 S.
- LEIMGRUBER, S. 2012. Interreligiöses Lernen. Düsseldorf: Kösel-Verlag, 351 S.
- MALETZKE, G. 1996. Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen. Opladen: Westdeutscher Verlag, 226 S.
- MENSCHING, G. – WEBER, M. (Online verfügbar unter: www.religion-ethik.de/abgerufen 2019.
- OPPEL, K. 2008. Business Knigge international. Der Schnellkurs. München: Haufe Verlag. 240 S.

RATHJE, S. 2006. Interkulturelle Kompetenz – Zustand und Zukunft eines umstrittenen Konzepts. In: Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht. (Online verfügbar unter <http://zif.spz.tu-darmstadt.de/beitrag/Rathje1.htm>). Abgerufen 2019.

STRAUB, J. 2004. Handbuch der Kulturwissenschaften. Band 2: Paradigmen und Disziplinen. Stuttgart/Weimar: S. 568-591. In: Willems. J. 2008. Interkulturalität und Interreligiosität. Hier S.12.

STRAUB, J. 2010. Lerntheoretische Grundlagen. In: Wiedemann Arne / Straub, Jürgen / Nothnagel, Steffi (Hrsg.) Wie lernt man interkulturelle Kompetenz? Theorien, Methoden und Praxis in der Hochschulausbildung – Ein Handbuch. Bielefeld: transcript Verlag, S. 31-98.

THOMAS, A. 2003. Kulturvergleichende Psychologie. Göttingen: Hogrefe, 591 S.

THOMAS, A. 2005. Grundlagen der interkulturellen Psychologie. Nordhausen: Traugott Bautz, 110 S.

WELSCH, W. 1997. Transkulturalität. Zur veränderten Verfassung heutiger Kulturen. In: Irmela Schneider, Christian W. Thomson (Hg.): Hybridkultur: Medien, Netze, Künste. Köln: Wienand, S. 67-90.

WERNHART, K. R. 2004. Ethische Religionen – universale Elemente des Religiösen. Verlag Matthias Grrünewald, 160 S.

WILLEMS, J. 2008. Interkulturalität und Interreligiosität. Eine konstruktivistische Perspektive. Nordhausen: Traugott Bautz, 151 S.

Kontaktadresse:

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra interkultúrnej komunikácie

Milena.Helmova@gmx.net

AUFGABENTYPEN BEI DER ENTWICKLUNG DER SPRACHFERTIGKEIT HÖRVERSTEHEN MIT HILFE VON AUDIOBLOGS

(KEGA 005EU-4/2018)

Jana Kucharová

Abstract: Das Ziel des Beitrags ist, die Aufgabentypen kurz vorzustellen, die wir im Rahmen unseres Forschungsprojektes zur Entwicklung der Sprachfertigkeit Hörverstehen zu einzelnen Hörtexten einsetzen. In unserem vorigen Beitrag haben wir die für unsere Forschungsarbeit ausgewählten Medien vorgestellt – den Podcast und das Audioblog. Außerdem betonten wir auch die Wichtigkeit authentische Texte zu benutzen. Wenn es aber um die Entwicklung der Sprachfertigkeit geht, ist es wichtig, dass man dabei auch Aufgabentypen und Aufgabenstellungen variiert. Auch dieser Aspekt ist nicht zu unterschätzen. Denn die Lernenden müssen sich immer auf andere Art und Weise mit den Texten auseinandersetzen.

Schlüsselwörter: *kommunikative Kompetenz, Hörverstehen, Entwicklung, Aufgabentypen, geschlossene Aufgaben, offene Aufgaben*

Einführung

In der Zeit der Entwicklung der kommunikativen Didaktik (in den 1970er-Jahren des 20. Jahrhunderts) kam es zu wachsenden internationalen wirtschaftlichen Beziehungen. Diese Beziehungen trugen dazu bei, dass es zur rasanten Entwicklung der Möglichkeiten kam durch technische Medien und die steigende Mobilität der Menschen in Freizeit und Beruf weltweit zu kommunizieren. Deswegen wird die Entwicklung der kommunikativen Kompetenz als wesentliches Ziel des Sprachunterrichts bezeichnet. Denn die Lernenden sollten befähigt werden sich in den wichtigsten Situationen des Alltags und Berufs in der Fremdsprache kommunikativ, d. h. sprachlich angemessen, zu verhalten. Das Sprach-können, d. h. die Anwendung der Sprache in konkreten Situationen wird zum Zentrum des Sprachunterrichts.

Hörverstehen im Kontext der kommunikativen Didaktik

Die oben angeführte Tendenz in der Entwicklung der kommunikativen Didaktik beeinflusste den Fremdsprachenunterricht in seiner ganzen Komplexität, d. h. bei der Aneignung der Sprachkenntnisse, der Entwicklung von allen vier kommunikativen Sprachfertigkeiten, der

Verbesserung der grammatischen und lexikalischen Kompetenz usw. Im Hinblick aufs Thema unseres Beitrags beschreiben wir jetzt kurz die Auswirkungen der kommunikativen Didaktik auf die rezeptive kommunikative Sprachfertigkeit Hörverstehen.

Dalhaus (1994, S. 48) nennt einige Aspekte des Hörverstehens, die durch die Entwicklung der kommunikativen Didaktik bewirkt wurden:

- Die kommunikative Didaktik befreite die Lehrbuchdialoge aus ihrer grammatischen „Zwangsjacke“ und rückte die natürliche Sprachverwendung in Alltagssituationen in den Vordergrund.
- Sie lenkte den Blick auf die vielen unterschiedlichen Hörsituationen (und unterschiedlichen Textsorten), die im Alltag bewältigt und deshalb auch in den Fremdsprachenunterricht hereingeholt werden müssen.
- Sie entwickelte vielfältige Übungsformen (vor dem Hören, während des Hörens, nach dem Hören), die genau auf den jeweiligen Lernzweck abgestimmt waren.
- Vor allem aber: Die kommunikative Didaktik orientiert sich an den Lernenden selbst, ihren Fähigkeiten, ihrer Motivation, ihren Interessen, ihren Lernbedürfnissen.
- Dazu gehört auch die stärkere Aktivierung der Lernenden im Unterricht und der Abbau des Frontalunterrichts. Das hat natürlich auch Konsequenzen für das Hörverstehen.

Nach Neuner (1993, S. 84) zeigte sich diese Neorientierung der Fremdsprachendidaktik und -methodik in zwei Perspektiven:

- a) in der pragmatischen Perspektive (Aneignung von „lebenden“ Sprachen, Befähigung zur Alltagskommunikation) und
- b) in der pädagogischen Perspektive (Einbindung des Fremdsprachenunterrichts in übergreifende pädagogische Leitvorstellungen).

Außerdem konzentrierte sich die Diskussion auch darauf, wie diese Aspekte miteinander sinnvoll zu verknüpfen sind. Ausgehend von diesen Entwicklungstendenzen im Bereich des Hörverstehens befassten sich einige Autoren auch mit der systematischen Darstellung der Übungstypologie zu den Hörtexten. Dalhaus (1994, S. 52 – 126) ordnet die Übungen zum Hörverstehen nach den Phasen, in denen sie eingesetzt werden:

- a) Aufgaben, die vor dem Hören gemacht werden können (Ziele: Hinführung zum Thema, Motivation, Aufbau einer Hörerwartung, Aktivierung des Vorwissens),
- b) Aufgaben, die während des Hörens gemacht werden können (Ziel: intensives, extensives oder selektives Hören),

c) Aufgaben, die nach dem Hören gemacht werden können (Kontrolle, Arbeit zum Text). Gerade auf die zuletzt genannte Gruppe von Aufgabentypen konzentrieren wir uns im nächsten Teil unseres Beitrags, denn mit Hilfe von diesen Aufgaben realisieren wir das Forschungsprojekt zur Entwicklung des Hörverstehens bei den Lernenden an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava.

Aufgabentypen zu den Hörtexten im Rahmen des Forschungsprojektes an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava

Im Rahmen unseres Forschungsprojektes (KEGA 005EU-4/2018) realisieren wir am Lehrstuhl für deutsche Sprache der Wirtschaftsuniversität in Bratislava zur Zeit mit den Lernenden eine Forschung. Das Ziel ist, festzustellen, ob der Einsatz von Audioblogs den Lernenden dabei hilft, die Sprachfertigkeit des Hörverstehens zu entwickeln und zu verbessern. Das Experiment wird in den Lerngruppen der Fakultät für Handel und der Fakultät für Volkswirtschaft der Wirtschaftsuniversität in Bratislava realisiert. Die Lernenden lernen Deutsch 3 Semester lang (während ihres Bachelorstudiums) und sie haben Deutsch als ihre zweite Fremdsprache ausgewählt. Das Sprachniveau der Lernenden sollte dem Niveau A2 des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen entsprechen. Alle Experimental- und Kontrollgruppen schreiben am Anfang des Semesters (in der zweiten Semesterwoche) den Einstufungstest mit dem Ziel die Ausgangsposition für die Realisierung unseres Experimentes und das Sprachniveau der Lernenden im Bereich des Hörverstehens festzustellen. Danach bekommen die Lernenden in den Experimentalgruppen Laufe des Semesters (von 3. bis 12. Semesterwoche) in den Experimentalgruppen wöchentlich einen kurzen Hörtext mit Aufgaben. Dafür haben wir für sie einen Podcast errichtet: <https://hoerverstehen.podbean.com/>. Dort finden die Lernenden jede Woche eine Aufgabe (10 Aufgaben pro Semester) und sie müssen diese Ausgaben zu Hause lösen und im Unterricht dann abgeben. Von der Lehrperson bekommen sie eine kurze Rückmeldung zu den z.B. am häufigsten vorkommenden Fehlern. In der vorletzten Semesterwoche (in der 12. Woche) bekommen dann wieder alle Experimental- und Kontrollgruppen einen Test. Unser Ziel ist, zu erforschen, ob die Lernenden in den Experimentalgruppen, die die Fertigkeit des Hörverstehens mit Hilfe von den im Podcast publizierten Aufgaben während des ganzen Semesters geübt haben, den Test am Ende des Semesters besser bestehen als die Studenten der Kontrollgruppen, die ohne den Einsatz vom Podcast unterrichtet wurden.

Bei der Überlegung über die Aufgabentypen zu den einzelnen Hörtexten im Rahmen des Projektes mussten wir unterschiedliche Kriterien beachten:

- das Sprachniveau der Lernenden,
- die beschränkte Kapazität der kostenlos zur Verfügung stehenden Plattform, wo die Hörtexte und die Aufgaben zu ihnen veröffentlicht wurden,
- den Fakt, dass die Lernenden die Aufgaben selbst bearbeiten müssen (zu Hause, wo die Lehrkraft nicht anwesend ist),
- die Ausgangstexte und ihre thematische Orientierung,
- das Ziel des Projektes und das Ziel der Höraufgaben, nämlich die Arbeit am Text und die Kontrolle, ob und in welchem Ausmaß die Lernenden den Text verstehen.

Aufgrund dieser Kriterien kommen wir jetzt wieder zur Typologie der Hörübungen von Dahlhas (1994, S. 117 – 124) zurück und nennen die Aufgabentypen, die nach dem Hören gemacht werden können:

- Zuordnungsübungen (Text – Text, Bild – Bild, Text – Text),
- Richtig – Falsch (kurze Hörtexte),
- Ja – Nein (kurze Hörtexte),
- Fragen zum Text: Raster mit 6 W-Fragen,
- Richtige Reihenfolge herstellen (Wörter, Überschriften, Bilder),
- Raster ausfüllen,
- Welche Aussagen treffen zu?

Für unser Projekt haben wir drei von diesen Aufgabentypen ausgewählt. Im Folgenden wollen wir unsere Aufgabentypen kurz vorstellen und an konkreten Beispielen zeigen. Zu jedem Ausgangstext gab es 5 Aufgaben. In unseren Beispielen zeigen wir deswegen nicht alle Aufgaben, sondern nur jeweils 2 Posten (Teilbereiche) der einzelnen Aufgaben.

1. Richtig – Falsch Aufgabe

Da es sich bei uns um die Lernenden handelt, deren Sprachniveau dem Niveau A2 des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens entsprechen sollte, suchten wir vor allem nach kurzen Hörtexten (nicht länger als 2 Minuten). Diesen Typ einer geschlossenen Aufgabe wählten wir vor allem am Anfang, als die Lernenden mit ihrem ersten Hörtext konfrontiert waren. Die Wahrscheinlichkeit der richtigen Antwort ist hier relativ hoch (50%) und der Lernende muss die richtige Antwort nicht selbst produzieren. Also am Anfang unseres

Experiments war unser Ziel, die Lernenden vor allem zum aktiven Hören zu sensibilisieren.
Beispiel der Richtig – Falsch Aufgabe:

Arbeit in der Lufthansa

Hören Sie den Text. **Entscheiden Sie**, ob die folgenden Aussagen richtig oder falsch sind.

1. Die Frau benutzt bei ihrer Arbeit das Telefon nur wenig.

(A) richtig   (B) falsch

2. Sie kann drei Fremdsprachen sprechen.

(A) richtig   (B) falsch

2. Fragen zum Text

Diesen Aufgabentyp setzten wir am häufigsten ein. Die Lernenden sollten dabei die W-Fragen beantworten. Es handelt sich hier also um eine offene Aufgabe, bei der man die Antwort selbst formulieren muss. Es gibt mehrere Gründe für den häufigsten Einsatz dieses Aufgabentyps:

- die Kapazität des Podcasts, die uns nur einen beschränkten Umfang der Aufgabe zu veröffentlichen ermöglichte,
- das Sprachniveau der Lernenden – die W-Fragen sind für sie relativ leicht zu verstehen,
- die Lernenden müssen die Antwort selbst formulieren, was die Wahrscheinlichkeit vom Tippen erniedrigt,
- Variierung der Aufgabenstellungen: bei der Aufgabenstellung kann man z. B. die Antwort in ganzen Sätzen verlangen,
- Verbindung der Entwicklung des Hörverstehens mit der Entwicklung und Verbesserung des Schreibens und der grammatischen und lexikalischen Kompetenz der Lernenden: bei der Formulierung der Antworten müssen sie auch die richtige Rechtschreibung und Grammatik beachten und nach passendem Wortschatz suchen.

Gerade der zuletzt genannte Grund spielt bei uns die wichtige Rolle. Bei der Rückmeldung kann man die Lernenden auch auf die grammatischen und lexikalischen Fehler aufmerksam machen und dadurch auch zur Entwicklung dieser Kompetenz bei ihnen beitragen. So lernen sie nicht nur zu verstehen, was gesagt wurde, sondern auch entsprechend und sprachlich korrekt darauf zu reagieren. Die rezeptive Tätigkeit der Lernenden verbindet sich hier jetzt auch mit ihrer produktiven Tätigkeit. Nach dem aktiven Hören des Textes müssen sie die Antworten auf

die gegebenen Fragen formulieren, also sprachlich handeln, was die pragmatische Perspektive der kommunikativen Didaktik darstellt.

Beispiel der Aufgabe Fragen zum Text:

Kommt nach Leipzig

Hören Sie und **beantworten Sie** die folgenden Fragen:

1. *Wer ruft an?*
2. *Wen ruft die Person an?*
3. *Was soll man vorbereiten?*
4. *Wann findet die Veranstaltung statt?*
5. *Wer bringt die Adressen mit?*

Beispiel der Aufgabe Fragen zum Text mit der Aufgabenstellung, in der die Antwort in ganzen Sätzen verlangt wird:

Hannah arbeitet als Assistentin

Hören Sie den Text und **beantworten Sie** die Fragen **in ganzen Sätzen**:

1. *Was ist Hannah von Beruf?*
2. *Was isst sie meistens zum Frühstück?*
3. *Wann beginnt der Unterricht in der Schule?*
4. *Was macht sie am Nachmittag?*
5. *Wann geht sie meistens schlafen?*

3. Welche Aussage trifft zu?

Dieser Aufgabentyp gehört auch zu den geschlossenen, also reproduktiven Aufgaben. Das Prinzip ist hier dem in der ersten Richtig – Falsch Aufgabe ähnlich. Die Lernenden sollen hier aber nicht die Richtigkeit der Aufgabe beurteilen, sondern die richtige von (in unserem Fall) zwei angebotenen Aussagen auswählen. Da unsere Texte sehr kurz sind, bieten wir nur zwei Möglichkeiten zur Auswahl, was auch hier die Wahrscheinlichkeit der richtigen Antwort ziemlich erhöht.

Beispiel der Aufgabe:

An der Rezeption

Hören Sie und **wählen Sie** die richtige Antwort **aus**:

1. *Marlene braucht ein Einzel- / Doppelzimmer.*
2. *Sie hätte gerne das Zimmer mit / ohne Bad und WC.*
3. *Das Zimmer ist mit dem Blick auf die Straße / den Hof.*
4. *Marlene reserviert zwei Übernachtungen mit Frühstück / Halbpension.*
5. *Sie hat viel Gepäck / zwei Stück Gepäck.*

Außer diesen Aufgabentypen versuchten wir zu Ende des Semesters, also bei den letzten zwei Hörtexten, die Lernenden einen Lückentext zum gehörten Text ergänzen zu lassen. Auf diesem Sprachniveau ist diese Aufgabe relativ schwierig, aber wir wollten feststellen, wie die Lernenden damit umgehen.

4. Lückentext

Aufgabenstellung bei beiden Lückentexten:

Hören Sie den Text und **ergänzen Sie** die fehlenden **Wörter**:

Beispiele der Aufgaben:

Meine Arbeit in einer Werbeagentur

*In der Werbeagentur hat jeder **01** ein Konzept bekommen, wie man sein Produkt am besten **02** kann. Die Werbung für Produkte kann man in verschiedenen **03** machen. Ein wichtiger Teil der Werbung, vor allem im Sport, ist das **04**. Das hilft den Firmen ein **05** Image zu haben.*

Stuttgart – ein Wirtschaftsmotor Deutschlands (max. 10 Punkte)

*Jeder Mensch **01** diese Stadt und Region. Es gibt dort viele **02**, z. B. Bosch oder Porsche. Die Stuttgarter Wirtschaft ist so sehr **03**. Einige Fabriken **04** in der ganzen Region verteilt. Auch die **05** ist in der Region wichtig. Denn es gibt dort viele Universitäten.*

Der Lückentext stellt die kurze Zusammenfassung des gehörten Textes dar. Die richtige Antwort muss hier auch im richtigen grammatischen und lexikalischen Kontext ergänzt werden, was, unserer Meinung nach, die größten Probleme den Lernern macht. Unser Ziel aber war, dass wir den unterschiedliche Aufgabentypen mit unterschiedlichem Schwierigkeitsgrad anbieten und dann, nach der Auswertung der Forschungsergebnisse feststellen, was für unsere Lernenden optimal sein könnte.

Fazit

Die rezeptive kommunikative sprachliche Fertigkeit Hörverstehen gehört auf jeden Fall zu den Fertigkeiten, die für die korrekte Sprachanwendung in den Alltagssituationen äußerst wichtig sind. Denn bei der Kommunikation muss man auch den Kommunikationspartner richtig verstehen, was ohne das Hören gar nicht funktionieren kann. Deshalb versuchen wir auch in unserer Praxis immer nach passenden Möglichkeiten zu suchen, um die Entwicklung und Verbesserung dieser Fertigkeit bei den Lernenden zu fördern. Dazu gehört nicht nur die Auswahl von modernen Medien und technologischen Mitteln, sondern auch die Auswahl von abwechslungsreichen Aufgaben- und Übungstypen, damit die Entwicklung der Sprachfertigkeit Hörverstehen im Kontext der Entwicklung anderer Bereiche des Fremdsprachenunterrichts (z.B. der Grammatik, des Wortschatzes und auch anderer Sprachfertigkeiten) abläuft. Bis jetzt haben wir noch keine relevanten Ergebnisse, wie die Aufgabentypen die Richtigkeit der Antworten beeinflussen. Auf jeden Fall aber glauben wir, dass auch dieser Aspekt nicht zu vernachlässigen ist und einen großen Raum weitere Forschungen anbietet.

Literatúrverzeichnis

CÝCHOVÁ, M., KUCHAROVÁ, J., LIASHUK, X., MIŠUROVÁ, K., UJHÁZYOVÁ, M. (2015): *Komunikatívne testovanie cudzieho jazyka : jazyková úroveň A1 a A2. Anglický jazyk. Nemecký jazyk. Ruský jazyk.* Zostavila: Michaela Ujházyová. Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania.

DAHLHAUS, B. (1994): *Fertigkeit Hören. Fernstudieneinheit 5.* München: Goethe-Institut.

KUNOVSKÁ, I. (2009): Autentické texty vo vyučovaní cudzích jazykov. In: *Lingvistika a lingvodidaktika IV.:* zborník vedeckých prác [CD-ROM]. Bratislava: Z-F LINGUA, S. 12-18.

NEUNER, G., HUNFELD, H. (1993): *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung. Fernstudieneinheit 4.* Kassel: Universität Kassel.

VANDERGRIFT, L. (2006): Second language listening: Listening ability or language proficiency. In: *Modern Language Journal*, 90 (1): S. 6–18.

Kontaktangaben:

Mgr. Jana Kucharová, PhD.
Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
jana.kucharova@euba.sk

II.

POLITOLOGY AND INTERNATIONAL RELATIONS SECTION

BILD ALS MANIPULATIVES ELEMENT DER PRESSESPRACHE

Tomáš Godiš

Abstrakt: In der Zeit der elektronischen Medien und moderner Kommunikationstechnologie hat sich die Form der Informationsvermittlung wesentlich geändert. Moderne Technologien haben nicht nur schnelle und für jedermann zugängliche Informationen mit sich gebracht, sondern auch neue Wege für die sprachliche Manipulation geschaffen. In dem folgenden Beitrag befassen wir uns mit typischen sprachlichen wie außersprachlichen manipulativen Mitteln in der Pressesprache. Wir fokussieren insbesondere auf das Vorkommen manipulativer visueller Elemente in der Berichterstattung der Boulevardpresse (z.B. Fake Bilder, falsche Symbole...). Um sich ein genaueres Bild darüber zu verschaffen werden auch zahlreiche Beispiele aus den Tageszeitungen Bild, Kronenzeitung und Zeitung Österreich präsentiert.

Schlüsselwörter: *Manipulation, visuelle Einheiten, Bilder, Boulevardpresse, Kommunikation*

„Einmal zu sehen ist besser als tausend Mal zu hören.“

Volksmund

Im Zeitalter der modernen Kommunikationstechnologie, sozialen Netzwerken und Digitalisierung hat sich die Form der Kommunikation und der Informationsübertragung gegenüber von früher radikal verändert. Der Wandel betrifft aber nicht nur den Bereich der Distribution einer Nachricht, sondern auch ihren Aufbau, sprachliche Gestaltung, das Vorkommen von außersprachlichen Elementen (visuellen Elementen) sowie die Erfassung der präsentierten Informationen durch den Rezipienten. Mit der Veränderung der Informationsvermittlung (und der Kommunikation) sind auch neue Möglichkeiten und Wege der Manipulation entstanden. Die Manipulation ist aber kein neues Phänomen, man kann sie schon bei den alten Griechen oder Römern finden. Heute treffen wir uns mit ihr besonders im Bereich der Werbung, Medien, Politik, Wirtschaft, Kunst, Schule aber auch im Alltag. Im Journalismus wird sie heute nicht nur in der elektronisch basierten, sondern auch gedruckter Berichterstattung durch sog. Fake News, Hard News, Fake-Bilder, diverse lexikalische und

morphosyntaktische Sprachmittel oder Visualisierungselemente (Bildsequenzen oder farbige visuelle Struktur der Nachricht) realisiert.

In unserem Beitrag befassen wir uns mit den manipulativen Elementen in der Berichterstattung der Boulevardpresse auf der sprachlichen und außersprachlichen Ebene (insbesondere jedoch mit visuellen Elementen). In Fokus unserer Analyse stehen die Tageszeitungen der österreichischen und deutschen Boulevardpresse (die meistgelesenen Tageszeitungen in Deutschland und Österreich – „Bild“ und „Kronenzeitung“), aus welchen auch zahlreiche Beispiele präsentiert werden.

Boulevardpresse

Die deutsche und österreichische Presselandschaft umfasst eine Vielfalt von Presseträgern, die sich nicht nur als Themenspezifisch sondern auch Stilspezifisch erweisen. Die Zeitungen oder Zeitschriften unterscheiden sich voneinander jedoch nicht nur durch ihren Aufbau oder Inhalt, sondern auch durch ihre Sprache – man kann sogar von sprachlichen Individualstil jedes einzelnen Presseträgers sprechen. Die journalistische Kommunikationswissenschaft unterscheidet 2 Hauptarten der Presse (nach Themen, strukturellem Aufbau, sowie dem Sprachstil) und zwar: die Qualitätspresse und die Boulevardpresse (vgl. Heinz Pürer, S. 75, 130).

Die Boulevardpresse - auch Klatschpresse oder Regenbogenpresse genannt (vgl. Heinz Pürer, S. 75, 130) ist für die breite Masse bestimmt. Zu ihren typischen Themenbereichen zählen Politik, Gesellschaft, Klatsch, Sport und Sensationen. Andere Themenbereiche wie Wissenschaft, Kultur, Literatur oder Finanzen sind nicht (oder nur in sehr geringem Maße) präsent. Der renommierte Kommunikationswissenschaftler J. Bermes bezeichnet diese Themen als „skandal- und sensationsträchtige Themen“ (Bermes, 1991, S.80) - in der Berichterstattung wird nämlich sehr oft skandalisiert und emotionalisiert mit dem Ziel, die Emotionen der Leser in besonderer Weise zu reizen. Sprachliche Merkmale: die lexikalische und morphosyntaktische Struktur ist einfach - typisch ist das Vorkommen von einfachen Sätzen oder zusammengesetzten Sätzen des 1. Grades, einfache Wortwahl ohne Fachausdrücke oder Fachterminologie, aber mit vielen umgangssprachlichen Wendungen, Anglizismen, Modewörtern, Abkürzungen, allgemein bekannten Dialektwörtern und Phraseologismen (Idiomen). In den Überschriften kommen sog. Nominalisierungsketten vor. Die neutrale Stilfärbung wird durch familiär-saloppe, umgangssprachliche oder sogar vulgäre Stilfärbung

ergänzt. Die Sprache ist mit grammatischen Brüchen verbunden, die jedoch das Verständnis der präsentierten Informationen nicht erschweren. Es werden auch sprachspielerische Wendungen eingesetzt. (vgl. Godiš, 2013, S.69). „Die Sprache ist plakativ und eingängig was das Lesen der Zeitung unterhaltsamer macht“ (vgl. Gröppel-Klein, Germelmann 2009, S.58).

Der strukturelle Aufbau der Boulevardzeitungen ist chaotisch und sehr bunt - mit vielen Fotos, Bildern sowie anderen visuellen Elementen (unterschiedliche Schriftweise, Einsatz von Symbolen, Mehrfarbigkeit, visueller Rahmen des Artikels ...). Die bunte Gestaltung soll das Interesse des Lesers erwecken und die eingesetzten Bilder zum besseren Verständnis, sowie Anschaulichkeit der präsentierten Informationen beitragen.

Österreich Ausgabe von 01.6.2019

Bild Ausgabe von 15.6.2019

Quelle: www.epaper-oesterreich.at; www.bild.de

Den Boulevardmedien wird oft die Verletzung der Objektivität vorgeworfen, was unter anderem auch durch die (nicht)Akzeptanz der Grenze zwischen meinungsäußernden (Kommentar, Glosse...) und meinungsneutralen Darstellungsformen (Meldung, Nachricht, Bericht...) erklärt werden kann. Bei der Boulevardpresse ist diese Grenze nämlich fließend und der Redakteur kann so seine Meinung nicht nur in einer Nachricht, sondern auch in einem Kommentar äußern. Der Leser muss sich dieser Tatsache aber nicht immer bewusst sein. In der Qualitätspresse wird die Grenze strikt unterschieden und in meinungsneutralen Darstellungsformen werden generell keine subjektiven Meinungen des Autors, sondern nur objektive Fakten präsentiert. Ch. Niehaus hat in seiner Analyse die Objektivität der meinungsneutralen Artikel in der Boulevardzeitung Bild und in der Qualitätspressezeitung Süddeutsche Zeitung verglichen und kam zu dem Ergebnis, dass von 37 meinungsneutralen Artikeln in der Bildzeitung 12 eine verdeckte Meinung des Redakteurs enthielten (also 32,4%), in der Süddeutschen Zeitung war es von insgesamt 29 Artikeln nur 1 Artikel mit einer

Meinungsäußerung. Er konstatiert also, dass die Bildzeitung wesentlich mehr manipulativ als die SZ-Zeitung sei. (vgl. Niehaus 2016, online).

Einen weiteren Grund mangelnder Objektivität bei der Boulevardpresse sehen wir auch in den sog. „*Hard News*“ (von La Roche, 2011, S.106) auch „*schnelle Informationen*“ genannt (Gröppel-Klein, Germelmann 2009, S.58). Man versteht darunter eine Nachricht, in welcher nur die Hauptfakten ohne Details, Hintergründe oder Einzelheiten der Geschehnisse präsentiert werden - es werden lediglich die 6 journalistischen Fragen (wer?, was?, wann?, wo?, warum?, wie?) beantwortet. Der Leser soll so nur ein Grundbild des Sachverhalts geschildert bekommen. Bei *Hard News* ist der Journalist damit konfrontiert selbst möglichst objektiv, für seine Leser, Hauptfakten auszuwählen, die er selbst als wichtig interpretiert (vgl. Mast, 1998, S. 186.). Der Leser muss also blind die Interpretation des Autors befolgen und dieser sein Vertrauen schenken. Oft erscheinen jedoch Geschehnisse durch Verschleierung gewisser Fakten in einem völlig anderem Licht – sie präsentieren dann keine objektive Wirklichkeit. Der Journalist hat hier einen Raum die Meinungsbildung des Rezipienten zu beeinflussen – es hängt nur von seiner professionellen Ethik ab, ob er dies auch tut oder nicht. Besonders in der Berichterstattung der Boulevardpresse sind wir Zeugen, wie die Regeln der Objektivität bewusst verletzt werden. Auch daher gerät die Boulevardpresse oft in die Kritik, was auch viele negative Haltungen diverser Kommunikationswissenschaftler gegenüber den einzelnen Boulevard-Zeitungen bestätigen. Wir möchten nur wenige davon präsentieren:

Der Sprachwissenschaftler Hans Layendecker meint, dass: „*Bild sei gar keine richtige Zeitung, sondern inszeniere sich nur so, um Geschäfte machen zu können*“. (Hans Layendecker 2011. online). Max Goldt bezeichnet die Zeitung Bild als „*Organ der Niedertracht*“ und meint, dass „*es falsch sei diese Zeitung zu lesen*“ (Goldt, 2001, S.14). Die Nobelpreisträgerin Elfriede Jelinek schrieb zur österreichischen Kronen Zeitung: *Die Massen lesen die Kronen Zeitung, das heißt, sie hören sich selber beim Denken zu, ohne zu ahnen, dass man ihnen nur gibt, was sie immer schon gedacht haben, (...) sie freuen sich, dass es welche gibt, die sagen, was sie immer schon gesagt haben. So werde der Prozess des Denkens unterbrochen, ehe er noch beginnen kann.*“ (Quelle: Vice. At, E. Jelinek. 2002. online).

Zu den Vertretern der Boulevardpresse gehören in Deutschland die Tageszeitungen „Bild“, „BZ“ oder „Express“; in Österreich die Tageszeitungen „Österreich“ und „Kronenzeitung“. Die Titelseiten dieser Zeitungen werden auf folgenden Bildern präsentiert:

Berliner Zeitung

Kronen
Zeitung

Express

Bild

Österreich

Bilderquelle: www.wikipedia.de

Die Qualitätspresse – auch Abonnementpresse oder Qualitätszeitung (vgl. Pürer, 2015, S. 127, 68) genannt, ist die zweite Art des Pressejournalismus. Ihr Ziel ist der „meinungsbildende Journalismus“ - die Informationen werden objektiv und unparteilich vermittelt, der Autor präsentiert seine Meinung nur in meinungsäußernden Darstellungsformen nie in den meinungsneutralen Darstellungsformen, wo nur objektive Fakten präsentiert werden. Die Grenze zwischen einer meinungsneutralen Nachricht und einem meinungsäußernden Kommentar wird, wie schon erwähnt, streng unterschieden. Die Form der Informationsvermittlung ist gegenüber der Boulevardpresse radikal unterschiedlich. Es werden nämlich Informationen samt wichtiger Details, Vorgeschichte und Einzelheiten präsentiert, und der Leser kann sich so ohne Einfluss des Redakteurs (z.B. durch ausgewählte Fakten oder seine Interpretation) objektive Meinung bilden. Zu den typischen Themenbereichen zählen hier Politik, Wirtschaft, Kultur, Gesellschaft, Finanzen, Sport, Literatur oder Reisen. Themen wie Klatsch oder Sensationen kommen gar nicht oder nur sehr selten vor. Auch die eingesetzte Sprache ist gegenüber der Boulevardpresse wesentlich unterschiedlich. Die lexikalische sowie morphosyntaktische Struktur ist kompliziert mit fachlichen Wendungen, Fachterminologie und bildungssprachlichem Wortschatz. Es kommen auch Fremdwörter vor, diese weisen aber keinen Charakter der Modewörter auf. Andererseits findet man kaum umgangssprachlichen Wortschatz, Dialektwörter oder Slang. Die Stilfärbung ist neutral bis salopp-familiär - Vulgarismen kommen nicht vor. Es werden lange zusammengesetzte Sätze oft des 3 oder 4 Grades eingesetzt - die Satzstruktur ist kompliziert. Für die Boulevardpresse typische grammatische Brüche kommen hier nur selten oder gar nicht vor (vgl. Godiš. 2013, S. 71). Der typische strukturelle Aufbau der Zeitungen unterliegt strenger Regelung, ist nicht chaotisch und mit wenig Farbe, die hier keine wichtige Rolle spielt. Auf visuelle Elemente wird meist verzichtet. Auf der Titelseite kommt nur 1 Bild vor – dieses hängt mit der Hauptnachricht des

Tages zusammen. Zu den größten Vertretern der Qualitätspresse zählen in Deutschland die Zeitungen „Frankfurter allgemeine Zeitung“ oder „Süddeutsche Zeitung“ in Österreich „Der Standard“ und „Die Presse“.

Frankfurter Allgemeine Tageszeitung

Der Standard

Bilderquelle: www.wikipedia.de

Weil die Qualitätspresse keinen Gegenstand unserer Analyse darstellt, werden wir sie nicht mehr näher angehen. In den nächsten Zeilen möchten wir uns mit den manipulativen Elementen in der Sprache der Boulevardpresse näher befassen.

Manipulation

Mit dem Begriff „Manipulation“ treffen wir uns in vielen Bereichen des menschlichen Handelns – in der Werbung, Politik, Presse, Wirtschaft, Schule oder sozialen Netzwerken. Gerade mit der Entstehung und Verbreitung von sozialen Netzwerken (z.B. 2004 Facebook, 2006 Twitter, 2010 Instagram, ...) wurde ein Raum für neue Formen der Manipulation geschaffen. Soziale Netzwerke sind schwer kontrollierbar und sie sind zur Sammelstelle manipulativer Informationsübertragung geworden. Oft kommen hier sog. Fake-News, Hoax, Falschmeldungen oder Fake-Bilder vor. Und das könnte einer der Gründe sein, warum das Phänomen „Manipulation“ heute im Fokus vieler wissenschaftlichen Disziplinen wie z.B. der Psychologie, Medizin, Informatik, Journalistik, Kommunikationswissenschaft oder der Sprachwissenschaft steht. Obwohl es eine Fülle an Definitionen des Begriffs „Manipulation“ gibt, hegt keine den Anspruch auf Allgemeingültigkeit (Elsen 2008, S.1, online.), denn jede Wissenschaftsdisziplin definiert sie aus der Sicht ihrer Ziele und Forschungsgegenstände. Wir möchten einige Definitionen präsentieren:

Aus der Sicht der Psychologie ist Manipulation:

„... die gezielte und verdeckte Einflussnahme auf das Erleben und Verhalten von Einzelnen oder Gruppen, wobei den Betroffenen diese Einwirkung verborgen bleiben soll.“ (Stangl, 2019, online)

Die journalistische Kommunikationswissenschaft definiert die Manipulation aus der Sicht der Informationsübertragung:

„Eine Nachricht ist dann manipuliert, wenn sie die Weltansicht des Adressaten auf solche Weise verdreht, dass dieser nicht in der Lage ist sich eine objektive Meinung zu bilden, die seinen Interessen entspricht.“ (Rigotti, 2006, S. 68)

In der Vergangenheit wurde oft durch die Presse und Medien wie Fernsehen oder Radio manipuliert. Die Geschichtsbücher lehren uns über die Propaganda des nationalsozialistischen Terrors oder folglich des kommunistischen Regimes. Heute werden die Medien jedoch mehr denn je mit der Manipulation in Verbindung gebracht.

„Den traditionellen Medien als auch der internetbasieren Massenkommunikation wurde hauptsächlich die Rolle des Lügenverbreiters, der unglaublichen Stimmungsmacher zugeschoben.“ (Mauler, Ortner, Pfeiffenberger 2017, S.7)

Es gibt verschiedene Methoden, Mitteln oder Vorgehensweisen, die zur Manipulation eingesetzt werden. In dem folgenden Kapiteln werden wir die wichtigsten davon näher präsentieren.

Manipulative Elemente in der Sprache der Boulevardpresse

Die Boulevardpresse steht für ihre manipulative Berichterstattung, wie schon erwähnt wurde, in der Kritik. Dass Manipulation häufig stattfindet, beweist auch der seit 2004 entstandene Weblog „Bildblog.de“ (www.bildblog.de), der die sog. „Fake News“, Falschinformationen oder manipulierte Nachrichten auf täglicher Basis enthüllt. In seinem Fokus stehen vor allem Zeitungen und Zeitschriften der Boulevardpresse (insbesondere jedoch die Zeitung Bild). In der Sprache der Boulevardpresse gibt es mehrere typische Mittel, durch welche die Manipulation stattfindet. Sehr grob kann man diese in 2 Formen aufteilen, nämlich: sprachliche und außersprachliche Mittel.

Bei der Manipulation stellt Emotionalisierung einen wichtigen Aspekt dar. Durch das Hervorrufen der (positiven oder negativen) Emotionen kann der Rezipient seine Meinung zu präsentierten Tatsachen komplett ändern oder seine Einstellung revidieren. Emotionen stellen, wie wir es hier betonen möchten, den wichtigsten Faktor der Manipulation dar. H. Elsen meint, dass „...jeder Mensch verspürt Gefühle und Emotionen, und das bietet einen guten Ausgangsweg für die Verhaltensmanipulation.“ (Elsen, 2008, S.4)

Weil in unserem Fokus Bilder als manipulative Elemente stehen, werden wir die sprachliche Manipulation nicht ausführlich, sondern nur am Rande angehen und nur die bedeutendsten Mittel der Emotionalisierung (Manipulierung) präsentieren.

Sprachliche Mittel der Manipulation liegen auf der lexikalischen und morphosyntaktischen Ebene der Sprache. Auf der lexikalischen Ebene handelt es sich um folgende Mittel:

Emotionsgeladene Wortschatz – dieser weist nicht nur einen deskriptiven Charakter der Emotionen auf, sondern kann die Emotionen beim Rezipienten auch direkt hervorrufen. (Schwarz-Friesel, 2007 S. 144). Hier zählen wir emotive Substantive (Blauschläger, Draufgänger) emotive Adjektive (z.B. wuschelig, peinlich, niedlich, süß...), emotive Phrasen (den Kopf in den Sand stecken, jm. auf den Keks gehen...) und Interjektionen (igitt, oh Gott!, boah...)

Quelle: www.bild.de

Metonymie, Metapher und Hyperbel – Tropen können emotionelle Kontraste aufweisen und werden besonders in den Schlagzeilen (und anderen Überschriften) eingesetzt. So z.B.: „Wir sind Papst“, „So half Deutschland die Weißhelm-Helden zu retten“, „Horror Firma zapft Hirn an“.

Quelle: www.bild.de

Stilfärbung weist als Sprachmittel der lexikalischen und stilistischen Ebene der Sprache „eine spezielle Ausdrucksschattierung, die die Hauptbedeutung des betreffenden Wortes überlagert“ (E. Riesel, 1959. S.26). In der Sprache der Boulevardpresse stehen Lexeme oder Wortkonstruktionen mit verschiedener Stilfärbung. Es kommt so neutrale, umgangssprachliche, salopp- familiäre wie vulgäre Stilfärbung vor. Die Lexeme mit salopper und vulgärer Stilfärbung weisen dabei auch einen emotionalen Kontrast auf.

die Bestie- saloppe
Stilfärbung

verarschten - vulgäre
Stilfärbung

schucken – umgangs-
sprachliche Stilfärbung

negativer em. Kontrast

negativer em. Kontrast

negativer em. Kontrast

Quelle: www.bild.de

Zu weiteren sprachlichen Mitteln auf der morphosyntaktischen Ebene zählen wir die Derivation (Präfigierung, Suffigierung,) Kompositabildung, Kürzung, Wortspiele, Einsatz von Phraseologismen, Idiomen und andere Mittel. Diese werden wir hier (aus Platzgründen) nicht mehr näher angehen.

Zu den außersprachlichen Mitteln der Manipulation zählen wir solche Mittel die auf der pragmatischen Ebene der Sprache (z.B.: Fake-News, Lüge, Faktverdrehung, verdeckte Implikaturen oder Täuschung) und auch auf der nonverbalen Ebene (visuelle Elemente) liegen.

Fake News (dt. „Fehlinformationen, Falschmeldungen“) sind häufig durch elektronische Kanäle (vor allem jedoch soziale Medien) verbreite Unwahrheiten, die an echte Nachrichten angelehnt werden und gezielt in die Welt gesetzt wurden. (vgl. Kuhla. 2017, S.1). Fake News sind aber nicht nur in den sozialen Netzwerken, sondern auch der elektronischen wie gedruckten Presse präsent. Ein Beispiel liefert uns der Artikel der Zeitung Bild vom 6.2.2017 mit dem Titel: „Sex-Mob tobte in der Freßgass“, wo die Redaktion behauptete, dass es in Frankfurt am Main in der Silvesternacht 2016 zu massenhaften sexuellen Übergriffen an Frauen durch Flüchtlinge gekommen war. Zur Verifikation der Fakten wurden Aussagen des angeblichen Opfers und der Augenzeugen, sowie ihre Fotos präsentiert. Nach der Einschaltung der Polizei, die gar keine Strafmeldungen von solchen Übergriffen erhalten hatte, musste die Redaktion zugeben, dass die ganze Geschichte ausgedacht worden war und veröffentlichte daher am 16.2.2017 einen Artikel mit der Schlagzeile: „Entschuldigung in eigener Sache“ (siehe unten), wo sie öffentlich zugegeben hat, dass es sich bei dem Artikel um eine Falschmeldung handelt.

Quelle: www.bild.de

Zu weiteren außersprachlichen Elementen der Emotionalisierung und Manipulierung zählen visuelle Elemente – diese werden ausführlich in dem nächsten Kapitel angegangen.

Visuelle Elemente

In der heutigen elektronischen Kommunikation erleben wir eine richtige Flut an verschiedenen Bildern und visuellen Elementen. Dank Computertechnik, Bildschirmen, Programmen aber auch modernen Druckverfahren sind visuelle Elemente zum unabdenkbaren Teil unserer Kommunikation sowie der journalistischen Berichterstattung geworden.

„Bilder haben in den letzten Jahren und Jahrzehnten an Bedeutung und Allgegenwart zugenommen. Mittlerweile sind fast alle Medien auch visuelle Medien“. (Lobinger, 2013, online)

Unter den Kommunikations- und Sprachwissenschaftlern herrscht jedoch terminologische Uneinheit – unter dem Begriff „Bild“ verstehen verschiedene Wissenschaftler nicht immer die gleiche oder identische Größe. Klemm und Stöckl verstehen darunter nicht nur eine klassische Fotografie oder Zeichnung, sondern alle visuelle Elemente – wie z.B. Graphiken, die farbige Gestaltung der schriftlichen (elektronischen) Nachricht sowie visuelle Effekte oder Symbole (vgl. Klemm, Stöckl, 2011, S. 7). Andere wie z.B. Bosch, Schiel und Winder unterscheiden zwischen dem materiellen Bild, welches *„perzeptuell unmittelbar wahrgenommen wird, oder sogar materiell existiert“* und dem mentalen Bild, welches *„ohne Vorhandensein visueller Stimuli hervorgerufen werden kann“*. Zu dieser zweiten Gruppe zählen sie auch die Tropen wie Metapher oder Metonymie. (vgl. Bosch, Schiel, Winder, 2006, S. 337). Eine allgemeingültige und linguistisch relevante Definition des Begriffs „Bild“ gestaltet sich also logisch sehr schwer. Für die Zwecke unserer Analyse jedoch erscheint uns die Definition von Klemm und Stöckl am geeignetsten, weil sie eben die materielle Visualität (den Gegenstand unserer Analyse) am genauesten erfasst. Sie meinen, dass:

„Bilder zählen neben der Sprache zu den wichtigsten zeichenvermittelnden Instrumenten der Repräsentation, Interpretation und Aneignung von Welt“ (vgl. Klemm, Stöckl, 2011, S. 7)

Der enorme Anstieg der Frequenz von Bildern im Rahmen der Kommunikation verursachte, auch den Anstieg des Interesses an Bild als Forschungsgegenstand. Heute befassen sich mit dem Phänomen Visualität diverse Wissenschaftsdisziplinen wie z.B.: Psychologie, Medizin, Medienwissenschaft, Kunstwissenschaft, Kommunikationswissenschaft und auch Sprachwissenschaft. Das Phänomen gilt hier aber nicht als sekundäre, sondern vielmehr

primäre Forschungsgröße. Der Sprachwissenschaftler Sachs-Hombach, fordert in diesem Zusammenhang, dass die Ergebnisse einzelner Wissenschaften hinsichtlich der Bilder in einer „Bildwissenschaft“ zusammenführt werden (vgl. Sachs-Hombach, 2005, S. 10).

Die Linguistik, die sich primär mit Erforschung der Sprache befasst, geht das Forschungsgegenstand “Bild“ jedoch (im Gegensatz zu anderen Wissenschaften) nur sehr langsam an - was Klemm und Stöckl kritisieren und meinen, dass „Linguistik lange nur auf verbale Kommunikation konzentriert war und blind für Bilder“ (vgl. Klemm, Stöckl, 2011, S. 8.) Beide Sprachwissenschaftler setzen daher den Grundstein einer neuen linguistischen Wissenschaft der sog. „Bildlinguistik“. Zum Ziel dieser Disziplin erklären sie wie folgt:

„Betrachtung der Bezüge zwischen Sprache und Bild in Gesamtexten und die Nutzbarmachung linguistischer Konzepte, Modelle und Methoden für die Beforschung des in vorwiegend massenmediale Texte integrierten Bildes. ...Es handelt sich also um Sprache des Bildes oder Bildsprache“. (vgl. Klemm, Stöckl, 2011, S. 8.)

Im folgendem Kapitel werden wir die Funktionen visueller Elemente und manipulative Bilder näher angehen.

Funktionen der visuellen Elemente in der Sprache der Presse

Wie es schon im vorigem Kapitel erwähnt wurde, erleben wir heute in der elektronischen Kommunikation und Medien eine richtige Bilderflut. Die Kommunikationswissenschaft versucht die Funktion visueller Elemente zu beschreiben, was aber nicht immer leicht ist - wie Lobinger es betont. Man muss vielmehr von einer Vielzahl an Funktionen ausgehen. Sie unterscheidet in diesem Zusammenhang 2 wichtige Formen visueller Elemente (vgl. Lobinger, 2013 online):

Visuelle **Elemente als Dekorationseinheiten** – dienen dazu, die mit dem Text voll besetzte Seite aufzulockern. Sie sind Orientierungshelfer, die den Rezipienten zugleich in einen konkreten Themenkontext einsetzen und seine Interesse für das Thema erwecken. Es handelt sich dabei oft um typische Hintergrundbilder, die mit dem Text thematisch verbunden sind. So z.B. beim Thema Horoskop erscheint als Hintergrundbild ein Kreis mit allen Sternzeichen, beim Thema Finanzen eine Münze oder Geldschein, bei Sport ein Sportler oder ein Sportinstrument. Dieses visuelle Material hat keine primäre, sondern nur sekundäre

semantische Verbindung zum Text – er ist bei anderem gleichthematischen Artikel (egal welchen Inhalt er hat) immer wieder einsetzbar und gilt also auch als Themaidentifikator.

Horoskop

Finanzen

Sport

Bilderquelle: www.bild.de, www.welt.de

Zu Themaidentifikatoren zählen wir auch visuelle Symbole. Gemeint sind damit als Bild (oder Zeichnung) vorkommende Symbole die in jeder Ausgabe der Zeitung bei gleicher Rubrik (Thema) immer an gleicher Stelle erscheinen. Sie ermöglichen es, dass sich der Rezipient in einer Zeitung schnell und gut orientieren kann. Unter diesem Symbol findet er nämlich immer Informationen mit gleichem Thema (z.B. Sport). Ein Beispiel zeigt die Sportseite der Zeitung Bild, wo das Sport-Symbol (ein rotes Wappen mit Aufschrift Bild) immer in der Sportrubrik in der oberen rechten oder linken Ecke erscheint:

Quelle: www.bild.de

Diese Symbole können auch als Wörter mit verschiedenen visuellen Effekten – z.B. mit farbigem Hintergrund, weiterer Aufschrift, oder mit einem kleinen Begleitbild erscheinen. Die unten präsentierten Beispiele stammen von der Zeitung Österreich:

Quelle: Oe24.de

Visuelle Elemente mit **zentraler inhaltlichen Funktion** - sind solche Visualisierungen, die genauso wie der Text bestimmte inhaltliche Aussagekraft verfügen, neue Informationen (die im Text nicht enthalten sind) übermitteln (wie z.B. Atmosphäre der Geschehnisse oder Eindrücke der Welt) und auch Träger verdeckter Implikaturen sind. Lobinger bezeichnet diese Elemente auch als „Bilder mit Dokumentationsleistung“ (Lobinger 2013, online). Oft werden diese Visualisierungen auch als Verifizierungselemente verstanden. Als Beispiel können uns Bilder zu den Artikeln vom 12.9.2001 und 19.12.2016 dienen, die die terroristischen Anschläge auf die WTC-Towers in New York und auf den Berliner Weihnachtsmarkt dokumentieren (siehe die untere Abbildung).

Quelle: www.bild.de, www.bz-berlin.de, www.krone.at

Bilder haben einen enormen Emotionspotential. „*Bilder sind schnelle Schüsse ins Gehirn!*“ (Werner Kroeber-Riel, 1993 S.9), die die Emotion direkt, schnell und viel effektiver vermitteln als ein geschriebener Text, der diese nur mental und indirekt vermittelt. Eine der verbreiteten manipulativen Technik der Boulevardpresse beruht gerade auf der Grundlage der Hervorrufung der Emotionen beim Rezipienten (z.B. durch den emotional geladenen Text, Bild oder ihre Kombination). Emotionelle Bilder können zugleich die Aufmerksamkeit der Rezipienten auf eine konkrete Nachricht leiten (vgl. Lobinger, 2013 online)

Bilder können auch über die große oder geringere Wichtigkeit der Nachricht informieren. Dabei spielt ihre Größe eine besondere Rolle, denn die Größe hängt mit der Wichtigkeit der Nachricht zusammen – je größer das Bild, desto wichtiger die Nachricht. In der Boulevardpresse ist meistens die Schlagzeile des Tages mit einem ganz-Seiten Bild verbunden. Handelt es sich um eine besonders wichtige Nachricht, so wird auch die Schriftweise anders wie üblich (größer und farbiger) gestalten, was die Wichtigkeit der Information noch mehr unterstreicht. Das kann man auch in den folgenden Beispielen beobachten. Es werden die Schlagzeilen gezeigt, die über das Attentat am Berliner Weihnachtsmarkt (im Dezember 2016),

Türkei-Putschversuch (im Juli 2016), sowie die riesige Flüchtlingswelle (im 2015) näher informieren. Alle diese Geschehnisse erschienen mit einem extra-Großbild und teils mit farbiger Dickschrift:

Flüchtlingswelle 2015

Putsch in der Türkei 2016

Terroranschlag in Berlin 2016

Quelle: www.krone.at, www.bild.de

In der Zeitung kann auch selbst der Einsatz der Farbe als visuellem Element von Bedeutung sein und einen symbolhaften Sinn tragen. So spielt in der Tageszeitung Bild die rote Farbe eine wichtige Rolle. Die Schlagzeilen und Überschriften mit roter Farbe weisen nämlich auf die besondere Negativität der Nachricht hin - meist werden emotionsgeladene Wörter der Angst in roter Farbe präsentiert (so z.B.: Krieg, Angst, Alarm, Killer, Lüge...).

Quelle: www.bild.de

Bilder als Mittel der Manipulation in der Boulevardpresse

In der Boulevardpresse spielten visuelle Elemente schon immer eine wichtige Rolle. In der Vergangenheit wurden nur unscharfe schwarz-weiße Fotos abgebildet - die damalige Technologie ermöglichte es kaum diese zu bearbeiten oder zu verändern.

Quelle: www.wikipedia.de

In heutiger Zeit der modernen Technologie hat sich diese Situation deutlich geändert. Dank Programmen wie Corel-Draw, Foto-Works oder Ashampoo Photo Commander kann der Benutzer leicht und unkompliziert das beliebige Foto selbst verändern (verschärfen, verkleinern, Unwichtiges ausschneiden, farbiger erscheinen lassen ...). Die technologische Entwicklung ermöglicht es, dass das früher unveränderbare statische Bild bearbeitet werden kann, was ohne jeden Zweifel auch Einfluss auf die Gestaltung und Aufbau der Zeitungen genommen hat. Diese Entwicklung bringt zwar viele Vorteile (z.B. farbige Fotografie, bessere Bildqualität, schärferes Bild...) aber auch Nachteile mit sich. Der größte Nachteil ist, dass ein Bild auf solche Weise verändert werden kann, dass es nicht mehr der Wahrheit entspricht und den Rezipienten täuscht - er bekommt dadurch keine objektiven Informationen.

Das Bilder zu neuen manipulativen Elementen geworden sind, bestätigt auch die Analyse der Zeitungen der Boulevardpresse (insbesondere der Tageszeitung „Bild“ und „Kurier“), die wir seit 2018 an der Universität in Trnava betreiben. Aus unseren Beobachtungen haben sich 3 Hauptgruppen manipulativer Bilder ergeben. Es sind folgende:

Zu der ersten Gruppe gehören Bilder, die bei dem Rezipienten intensive Emotionen hervorrufen. Ihre Aufgabe ist es dem Rezipienten das Gefühl der Angst, Ärger, einer Gefahr aber auch Freude, Glücks ... zu vermitteln. Als Beispiel zeigen wir Bilder aus verschiedenen Artikeln der Bildzeitung die zwischen dem Herbst 2018 bis Frühjahr 2019 erschienen sind und sich mit dem Thema „Vermehrung des Wolfes im deutschen Raum“ befassten. In diesen Artikeln wird der Wolf als eine Bedrohung und lebensgefährliches Raubtier dargestellt, wobei ausdrücklich vor einem Zusammentreff des Menschen mit dem Wolf gewarnt wird.

KOMMENTAR
Der Wolf ist der neue Diesel

Quelle: www.bild.de

Alle veröffentlichten Artikel beinhalten neben dem Text auch ein Foto mit einem Wolf, der seine Zähne fletscht. Der Wolf wird mit negativen Formulierungen betitelt wie z.B. „ein böser Wolf“, „gefährliches Raubtier“, „die Bestie“ oder sogar „der neue Diesel“ (Vergleich mit Diesel-Autos, die die Umwelt verschmutzen und so eine Bedrohung darstellen). Dieser emotionsgeladene Wortschatz ruft beim Rezipienten das Gefühl der Angst, Bedrohung oder Befürchtung aus, welches zusätzlich durch das begleitende Bild verstärkt wird. Nach einer Hetzkampagne gegen den Wolf in diversen Boulevardzeitungen kam es zur Selbstjustiz seitens der Menschen, die in betroffenen Gebieten wohnten und den Wolf – das vom Gesetz geschützte Raubtier - massenhaft jagten und töteten. Die Zeitung Bild informierte über diese Tatsache in mehreren Artikeln und präsentierte den Wolf plötzlich im neuen Bild - als leidtragendes Wesen. Wir finden in den Artikeln mehrere Vergleiche z.B.: dass ein Wolf „unschuldiges Tier“, „verfolgtes Tier“ oder „Welpen-Wolf“ .... sei. Auch die Bilder haben sich dementsprechend verändert – sie zeigen ein emotional neutrales Bild von einem Wolf und sogar ein Bild von einem Welpen.

Quelle: www.bild.de

Zu der zweiten Gruppe manipulativer Bilder zählen die sog. „Fake Bilder“ oder „Falschbilder“. Genau wie es sich bei den Fake News „um absichtlich produzierte Falschinformationen“ (Lilienthal, 200 S.125) handelt, handelt es sich bei Fake Bildern um absichtlich erzeugte visuelle Mittel die den wirklichen Tatsachen in keiner Weise entsprechen - sie sogar verdrehen. Es geht um keine authentische, sondern künstlich erzeugte (z.B. durch

ein Programm) oder aus anderen ähnlichen Situationen stammende Bilder, die jedoch als authentisch präsentiert werden. Beispiel eines solchen Fake Bildes kann man in dem Artikel „Tornado-Alarm über Deutschland“ vom 23.7.2007 in der Zeitung Bild finden. Dieser Artikel informiert über einen Tornado in Frankfurt am Main. Das Begleitfoto – ein Tornadotrichter zeigt jedoch nicht den Tornado in Frankfurt, sondern in Manitoba, Kanada. Es ist also ein Fake-Bild, welches die Emotion der Angst oder Befürchtung beim Rezipienten hervorrufen soll. (Quelle: www.bildblog.de, online)

Quelle: www.bildblog.de

Zu den Fake-Bildern zählen wir auch künstlich erzeugte Bilder (oder Zeichnungen), die für die Zwecke einer Nachricht als Illustration dienen. Sie sollen die Vorstellungskraft bei den Rezipienten stärken – sie präsentieren jedoch keine wahre Wirklichkeit. Das untere Beispiel zeigt das Bild eines Asteroiden, welcher laut Bild-Redaktion ein Raumschiff sein soll.

Quelle: www.bild.de

Die dritte Gruppe der manipulativen Bilder stellen solche dar, die zwar aus einem realen Umfeld stammen, jedoch für manipulative Zwecke verändert (aufgebessert) wurden. Ein typisches Beispiel kann man in dem Artikel „Nur 30 Meter fehlten zur Katastrophe...“ (siehe unten) betrachten. Der Redakteur berichtet darin, dass sich 2 Flugzeuge (Lufthansa-Airboss vorweg, der Aeroflot A 320 dahinter - siehe Abbildung unten) auf dem Flughafen Köln gefährlich nahe gekommen sind. Der Abstand der Wirbelschleppe betrug nur 30 Meter, was beinahe einen Zusammenstoß verursachte. Was in der Nachricht jedoch nicht erwähnt wurde ist, dass der eigentliche Flugzeugabstand 1760 Meter horizontal und 61 Meter vertikal betrug (nach Recherche der Redaktion Bildblog.de), was am Flughafen ein normaler Abstand zwischen den Flugzeugen ist. Das Begleitfoto täuscht den Leser, denn es zeigt Flugzeuge, in unmittelbarer Nähe. Weil die Flugzeuge fast 1760 Meter Abstand hatten, ist es logisch, dass dieses Bild mittels einem graphischen Programm verändert wurde und seine Aufgabe ist die unwahren Fakten zu verifizieren.

online –Version

gedruckte Version

Quelle: www.bildblog.de

In der Presse – wie es bewiesen wurde – tragen visuelle Elemente nicht nur eine dekorative, sondern auch informative Funktion. Sie machen die Informationsvermittlung interessanter und anschaulicher. Doch es gibt auch solche Elemente, die bewusst für manipulative Zwecke eingesetzt werden. Leider ist dieses Thema wissenschaftlich noch wenig erforscht und es würde einer tieferen Analyse erfordern um genauer beschreiben zu können welche Einwirkungen manipulative Elemente auf die Meinungsbildung bei dem Rezipienten haben.

Schlusswort:

Dank dem technischen Fortschritt sind visuelle Elemente - vor allem Bilder und Fotos zu neuen Mitteln der Manipulation in der Berichterstattung der Boulevardpresse geworden. Oft sind wir Zeugen von bewusster Beeinflussung des Prozesses der Informationsübertragung. Das Ziel sei es die Nachrichten skandalöser, emotionaler und sensationeller erscheinen zu lassen und so das Interesse des Rezipienten für die Zeitung zu gewinnen, was auch ökonomische Vorteile für die Redaktion mit sich bringt. Der Rezipient hat hier leider nur wenige Möglichkeiten die Manipulationen, Informationsverdrehungen oder Falschnachrichten schnell aufzudecken. Auch wegen diesen Vorgehensweisen genießt die Presse (insbesondere Boulevardpresse) heute einen schlechten Ruf. Sie wird als „Lügenpresse“ tituiert (Lilienthal, 2017 S.3). Auch trotz dieser Tatsachen sind wir fest davon überzeugt, dass es auch heute noch viele Zeitungen und Zeitschriften gibt, die Vertreter des objektiven und seriösen Journalismus sind. Es handelt sich vor allem um die Pressträger der Qualitätspresse, die nicht nur die journalistische Ethik, sondern auch Objektivität sehr schätzen und beachten.

Literaturverzeichnis:

1. **BERMES, J.** 1991. *Der Streit um die Presse-Selbstkontrolle: Der deutsche Presserat...* Nomos Universitätschriften. Baden Baden. ISBN-13: 978-3789022746
2. **BOSCH, CH. SCHIEL, S. WINDER, T.** 2006. *Emotionen im Marketing: Verstehen - Messen – Nutzen.* Deutscher Universitäts-Verlag. Wiesbaden. ISBN 13 978-3-8350-0257-9
3. **BREITENBACH, P.** 2012. *Der mediale Golem 6 Thesen zur Macht der Bildzeitung.* [online]. Karlsruhochschule. Karlsruhe. [zit. 08.06.2019]. Abrufbar unter: <http://blog.karlsruhochschule.de/2012/01/03/der-mediale-golem-6-thesen-zur-macht-der-bildzeitung/>
4. **ELSEN, H.** 2008. *Manipulation aus sprachlicher Sicht.* [online]. In: Wirkendes, Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre. 3 Heft. Nr 58. [zit. 20.06.2019]. Abrufbar unter: <https://core.ac.uk/download/pdf/16431888.pdf>. ISSN: 0935-879X. S.447-466
5. **GODIŠ, T.** 2013. *Die Wandlungen des publizistischen Stils nach der Wende 1990 in der deutschen Presse.* Katolícka univerzita. Ružomberok
6. **GOLDT, M.** 2001. *Mein Nachbar und der Zynismus.* In: Der Krapfen auf dem Sims. Alexander-Fest-Verlag. Berlin. ISBN 3-8286-0156-1
7. **GRÖPPEL-KLEIN, A. / GERMELMANN, CH.** (Hrsg.). 2009. *Medien im Marketing: Optionen der Unternehmenskommunikation.* Gabler. Wiesbaden. ISBN: 978-3-8349-0735-6
ISBN 978-3-462-31782-4
8. **JELINEK, E.** „Zitat auf journalistischen Konferenz“ . nachlesbar unter https://www.vice.com/de_at/article/jpnbq4/was-zur-holle-geht-eigentlich-mit-der-kronen-zeitung
9. **KLEMM, M. / STÖCKL, H.** 2011. *Bildlinguistik – Standortbestimmung, Überblick, Forschungsdesiderate.* [online]. In: **DIEKMANN SHENKE, / H. KLEMM, M. / STÖCKL, (Hg.): Bildlinguistik.** Berlin. Erich Schmidt, S. 7-18. [zit. 20.06.2019]. Abrufbar unter: http://stoeckl.sbg.ac.at/Stoeckl/Publikationen_2_files/Stoeckl%20Klemm_Bildlinguistik_2010.pdf
10. **KROEBER-RIEL, W.** 1995. *Bildkommunikation. Imagerystrategie für die Werbung.* Vahlen Verlag. München. ISBN 978-3-8006-2040-1
11. **KUHLA, K.** 2017. *Fake News.* Carlsen Verlag. Hamburg. ISBN: 978-3-646-92818
12. **LAYENDECKER, H.** 2011. *Bild dir deine Kohle.* [online]. Süddeutsche Zeitung. München [zit. 25.06.2019]. Abrufbar unter: <https://www.sueddeutsche.de/medien/studie-ueber-bild-zeitung-bild-dir-deine-kohle-1.1081180>
13. **LILIENTHAL, V.** 2017. *Lügenpresse.* Verlag Kiepenheuer & Witsch. Köln

14. **LOBINGER, K.** 2013. *Welche Rolle spielen Bilder in der Medienberichterstattung?*. [online]. Result – Digitalagentur. Köln. [zit. 06.06.2019]. abrufbar unter: <https://www.result.de/welche-rolle-spielen-bilder-in-der-medienberichterstattung/>
15. **MAST, C.** 1994. *ABC des Journalismus*. Ölschläger Verlag. Konstanz. ISBN 3-88295-218-0
16. **NIEHAUS, CH.** 2016. *Journalistische Objektivität, Die Berichterstattung über die Flüchtlingssituation in Deutschland*. [online]. Medien Mittweide. [zit. 22.06.2019]. Abrufbar unter: <https://medien-mittweida.de/journalistische-objektivitaet/2016/>
17. **PAETZOLD, U.** *Wie objektiv können Nachrichten sein?*, [online]. [zit. 23.06.2019]. Abrufbar unter: <http://library.fes.de/gmh/main/pdf-files/gmh/1973/1973-08-a-488.pdf>. S.488-495
18. **PÜRER, H.** 2015. *Medien in Deutschland, Presse – Rundfunk – Online*, UTB Verlag. Konstanz und München. ISBN: 978-3-8463-4262-6
19. **RIESEL, E.** 1959. *Stilistik der deutschen Gegenwartsprache*. Prosvescenija. Moskva. 1959
20. **RIGOTTI, E.** 2005. *Towards a typology of manipulative processes*. In: **SAUSSURE, L. / SCHULZ, P.** *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam. ISBN 978-9-0272-2707-2. S. 61-83
21. **SACHS-HOMBACH, K. (Hrsg.)**. 2005. *Bildwissenschaft. Disziplinen, Themen, Methoden*. SuhrkampTaschenbuch Verlag. Frankfurt am Main. ISBN-10: 3-518-29351-6. 430 S
22. **SCHWARZ-FRIESEL, M.** 2013. *Sprache und Emotion*. A. Francke Verlag. Tübingen. ISBN: 978-3-8252-4039-4
23. **STANGL, W.** 2019. *Stichwort: 'Manipulation'*. Online Lexikon für Psychologie und Pädagogik. [online]. [zit. 06.06.2019]. abrufbar unter: www.https://lexikon.stangl.eu/7024/manipulation/
24. **VON LA ROCHE, W.** 1994. *Einführung in den praktischen Journalismus*. Konstanz. Ölschläger Verlag. ISBN 978-3-430-20045-5

Zeitungs- und Bilderquellen:

1. Bild Zeitung. 2018. 1.11.2018. Nr. 255/44; 66. Jahrgang. Berlin.
2. Bild Zeitung. 2018. 2.11.2018. Nr. 256/44; 66. Jahrgang. Berlin.
3. Bild Zeitung. 2018. 2.2.2018. Nr. 28 /3. 66. Jahrgang. Berlin
4. <https://www.epaper-oesterreich.at>
5. Krone Zeitung. 2019. 15.3.2019. Nr. 21.158. Wien
6. Österreich. 2019. 01.6.2019. Nr. 4203 . Wien
7. www.bild.de
8. www.bildblog.de
9. www.faz.de
10. www.krone.at

11. www.oe24.at

12. www.sz.de

Kontakt:

Mgr. Tomáš Godiš, Ph.D

Katedra nemeckého jazyka a literatúry

Pedagogická fakulta

TU Trnava

tomasgodis@gmail.com

AGEING IN EUROPE AND IN THE WORLD

Hermína Mareková

Abstract: Old age and its perception are in the periphery of the society's interests but statistical figures reveal that this will soon change. Current demographic trends suggest that the majority of the people in the economically developed world lives to a relatively old age. We live longer, and this fact arouses fear, rather than happiness, in the society. The modern society does not have a sensitive enough approach to the growing number of elder people. This process creates a group of super old – super aged societies. If we cannot stop this process, we will have to learn a new term after that of “super aged”: “utmost-aged-society”, which refers to a society with more than 40% of its population aged above 65. Our paper deals only with some of the attributes of old age in the society in general terms, from a sociological and social political perspective.

Keywords: *old age, social work, demography, social inequality*

Introduction

Population ageing is a worldwide problem, except for Africa. One can talk about ageing but, if one lives to it, one must count with it. “The various transformations one goes through in the course of his life may, at first glance, look biologically determined (Giddens, 1999, p. 54)”. Currently, very serious discussions are going on about whether this is necessary at all and whether all the negative biological manifestations in the human body were not brought about by our civilization because primitive peoples do not know these diseases until they discover, and gradually start using, the “conveniences of our civilization”, like synthetic food, medicine, sedentary jobs etc. Population ageing goes hand in hand with constantly decreasing birth rates. Moreover, in some Asian societies, e.g. in China, South Korea, Japan, very few children are born annually. This may have several reasons. On the one hand, it might be because these are very large societies or because, as we all know, the birth policy in China is what it is. China is already facing a big problem because, as we know, it has not supported the birth of female children for decades, so there is now a huge disproportion between men and women and that is why men must often immigrate to other countries to find a partner. Therefore, Asian countries age much faster than Europe. In a traditional society, old age meant “the peak of everything

one could achieve” but, in an industrial society, retirement often has the opposite consequences (Giddens, 1999 p. 57). In traditional societies, old people were valued and enjoyed respect. In today’s society, however, old age is becoming a problem. Today, elder people are often labelled as ones who take something from the society “for free” and they are often depicted by the media in a stigmatizing way. All the solutions for their problems are offered in institutions which often resemble the totalitarian institutions described by Goffman: “a strange type of organizations which affect practically the whole life of a certain part of the citizens” (Keller, 1996 p. 128). This category includes retirement homes, hospices, prisons and even barracks. Nowadays, the media has an opinion-forming influence on the society, and it can very effectively reproduce negative images, which are often discriminatory, too. “Stereotypes, well-established (written and unwritten) norms and value orientations still persist in the society, and these may easily become discriminatory for certain groups of people (Mareková 2013)”. According to Ruth Cavan, retirement brings along a change in one’s social situation. Firstly, one loses funds, is excluded from a team, and his environment perceives him differently; this poses a problem because the person is often unable to accept it (Cavan, 1962 p. 27). When one retires, he automatically becomes an old person who is in the way. Recently, however, this image has begun to change because, due to globalization, retirement does not necessarily mean the absence of work activities.

Ageing

If you stop anyone in the street and ask him what it means that the population is ageing, almost everyone will reply that we live longer. We read about ageing as a global problem of the whole planet. To scrutinize ageing, we must consider demographical changes and life expectancy, as well as the proportion of people above 65 and the active population. In a world which is ageing increasingly faster, seniors will play a more and more significant role. In western societies, most young people may count with living to an advanced physical age. The Europe-wide average life expectancy was 82.1 years for females and 76.4 years for males in 2011. According to data analyses, seniors will represent 21% of the global population in 2050, as opposed to today’s 12%. According to the World Health Organization (WHO), the number of elder people will double around 2025 and, in 2050, two billion seniors will live in the world, 395 million of whom will be above 80. By 2050, there will be more 65-year-olds than children under 14. In many countries, average life expectancy will be longer by a third compared to the mid-20th century. The results of the global index suggest a rapid growth in population ageing. The survey reveals that as many as two thirds of the population live in countries with low to medium income

and, in 2050, four fifths of the population will have such income (Help Age International, 2014). The number of people aged above 60 on our planet is growing but average life expectancy has slightly dropped and is decreased by the number of infant mortality. Unfortunately, despite better hygiene, richer food, better healthcare, medicine etc., life expectancy has not increased significantly over the past 200 years. In ageing, the biggest problem appears to be in general the opinion on ageing, accepted almost stereotypically, that “the growing number of people above 60 disturbs demographic balance”. According to OECD, people above 60 represented, on average, 5% of the population in developed countries in the mid-19th century; after World War II, it was almost 10%. In EU member states, the proportion of population above 65 increased to 9% to 16.5% in the years between 1960 and 2011. According to some forecasts by the OECD, the number of people above 65 in Europe will double between 2010 and 2060 (16% – 29.3%). On their own, these data do not say much; the most important issue will be the analysis of social inequality and the status of elder people in the society. In the past decade, we have witnessed a constant shift in age categories. While, a few decades ago, a 60-year-old person was considered to be old and was expected to engage in “retired activities” (gardening), nowadays, people in their sixties are starting a new family or taking up new challenges at work.

The latest trends in the world

Very low fertility rates stand in the centre of the changes in the society. Demographers state a critical number of 2.1, i.e. a fertility rate when one woman should, on average, give birth to this many children so that the number of the population does not decrease. If every child survived to adulthood, this number would be 2. The global average is now 2.5 “thanks to” African countries. Today, people live the longest in Japan: to 86 years of age on average. In 2020, 29.1% of Japan’s total population of 124.1 million people will be older than 65. In 1965, 97.2 million people lived in Japan and only 6.2% of them were older than 65. On average, the fewest children are born in Taiwan. In 1951, a woman between 15 and 49 gave birth to 7 children but, in 2008, the fertility rate dropped to 1.05. With this number, Taiwan joined the group of “super-aged” countries in 2014. That is when total population achieves its peak from where it will only decrease. The proportion of people above 65 was 10.4% in 2008, whereas this number will be 19.3% in 2024. According to KSH (2019), more children, 2 on average, are born in France. In Germany, this number is only 1.4. Even though, today, fewer people live in France than in Germany by 15 million, if this trend continues, the size of their population will be the same by 2060. Currently, the only difference between these countries is the more significant influx of migrants to Germany. The south of Europe will age faster and not because they live longer but

because fewer children are born there. In Sweden, this trend is not perceivable, although Swedes live longer but the largest number of children are born there in Europe (even to single mothers – note by the author). The highest number in terms of ageing is in Portugal. The Portuguese live relatively long, but fertility is very low and there is a significant trend of the migration of its youth to other countries; they, however, return home when they become old (Spéder, 2019). While this trend is improving from the south to the north, it does not apply to the countries of the Visegrad Group. Poland is in a very complicated situation, just like Hungary. In Hungary, an increasing number of people lives alone, and this fact does not boost fertility rates. Fertility rates are directly connected to the perspectives in the given country, says Spéder (2019). There are some statistical analyses according to which optimists are more likely to substantiate their ideas about family with children. In general, optimism is acceptable if future is predictable. Over the past 25 years, there have been very significant changes in ideas about the image of a family. Twenty-five years ago, couples first got married and then had children. Nowadays, they first start living together and plan to get married some time “later”. Ninety percent of all relationships starts as a cohabitation and only 10% get married. There are no relevant pieces of research yet whether such relationships are less stable or even unstable. Today, marriage is not very popular. While, 20 to 25 years ago, 70% to 80% of the women got married, today, this number is 44%. The number of young people living alone has grown significantly, especially in the case of women aged between 35 and 40. As Šebestová (2013, pp. 55 - 61) says, *“population ageing, the demographic crisis and the deficit of public funds require reform interventions to ensure the long-term sustainability and availability of the systems of social protection, linked, and connected, to necessary economic reforms. The battle against social exclusion “with a commercial basis” is evidently not a reform step in the right direction“*. These services are costly and are available only after a long waiting time. Often only at a time when the health condition of the person does not require these services anymore and now it is only final care, or hospice care, in the final stage of his life. According to Tošnerová (2002), the ill treatment of seniors is a situation when a person above 60 is exposed to some form of abuse, misuse or neglect by exclusion based on commercialization. According to Butler (1975), ageism is a process of the systematic stereotyping and discrimination of people for their advanced age. From the aspect of the economy, these demographic trends are very significant and result not only in economic but in social problems as well. This category includes various socio-economic problems, such as crisis within the family, and various socio-pathological phenomena such as drugs or alcoholism. The mistreatment of seniors is an issue of human rights and, because of its *high latency, it is very hard to identify, and prevention is not conceptual or*

unified. "The surviving stereotypes in Slovakia and the lack of the understanding of the terms prevent the penetration of the new principles into the daily practice, so they remain on the periphery of our thinking (Mareková 2014)". Global ageing disturbs the economic cycles because the elders (and also the children) eat more than they produce, and this "plus" must be produced by the actively working population which is now almost a "minority".

Conclusion

What to add in conclusion? If the population of a particular country is in a phase when it is "getting younger" because more children are born than is necessary for natural reproduction, we see economic growth. There are more people in the labour market, and they pay taxes and various fees. However, if the group of active earners becomes smaller, the society will definitely stagnate, economic growth will slow down and the stability of the social systems will be at risk because there will be less and less money for pension, and universities and schools will close down because they will not be needed. Per capita GDP will decrease. For example, about 60 of the 164 universities operating in today's Taiwan will have to close down by 2021.

If we cannot stop this process, we will have to learn a new term after that of "super aged": "utmost-aged-society", which means something like oldest, and this is how societies with more than 40 % of their population above 65 will be called. As the prognoses reveal, Japan and South Korea will face the same fate as Taiwan by 2050.

LIST OF BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

BUTLER, R. N. 1975. *Why Survive, Being Old In America*, New York: Harper and Row Publishers.1975.

CAVAN, S. R. 1961. *Self and Role in Adjustment during Old Age*. In A. M. ROSE (eds). *Human Behaviour and Social Processes: An Interpretation Approach*. Boston. Houghton Mifflin 527-528.

GIDDENS, A. 1999. *Runaway world. How Globalisation is Reshaping our Lives*. Published by arrangement with Profile Books Ltd. 1999. ISBN 0-415-9271-6.1.

HELP AGE INTERNATIONAL. 2014. <http://www.helpage.org/global-agewatch/#>

KELLER, J. 1996. *Sociologie byrokracie a organizace. [The Sociology of Bureaucracy and Organization.]* Prague. Slon. 1996.

KSH. 2018. http://www.ksh.hu/informacio_kommunikacio

MAREKOVÁ, H. 2014. *Význam socializácie v optike rodovosti – rodovo citlivý prístup v praxi sociálnej práce, poradenstva a edukácie. [The Significance of Socialization through the Lens of Gender Studies: A Gender-Sensitive Approach to Practising Social Work, Consultancy and Education.]* In: Dončevová, S. (ed.) Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Trnave. Najnovšie trendy a výzvy európskeho výskumu v edukačných vedách. [Proceedings from an international scientific conference in Trnava. The Latest Trends and Challenges of European Research in Educational Sciences], Faculty of Social Sciences of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, pp. 495 - 503. ISBN: 978-80-8105-567-6. 82

MAREKOVÁ, H. 2013. *Glosár pojmov rodovej rovnosti, rovnosti príležitostí a rodovo citlivej sociálnej práce pre sociálnych pracovníkov. Glossary of Gender Equality, Equa Opportunities and Gender-Sensitive Social Work for Social Workers.* Publisher: OLIVA, Trnava. ISBN 978-80-89332-16-8.

MILLER, S. M., STEIN, B., 1973. *Incentives and Planning Social Policy.* Chicago. III. Aldine. OECD. Growing Inequal Income distribution and poverty in OECD Countries. Paris 2008. www.oecd.org/els/social/inequality.

SPÉDER ZS, 2018. *A népszerű öregedés világ méretű probléma. [Population Ageing is a Worldwide Problem.]* <https://www.youtube.com/watch?v=zLkZm32lyTw>

ŠEBESTOVÁ, P. 2013. *Trinásta komnata v sociálnej práci. [Room 13 in Social Work.]* In *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín [Ethical Issues of the Socialization of Social Work and Related Scientific Disciplines]*. Trenčín: Sposointe 2013. ISBN 978-80-89533-10-7

Contact:

PhDr. Hermína Mareková, PhD.

Department of Social Work

Faculty of Social Studies

Danubius University Sládkovičovo

hermina.marekova@gmail.com

METÓDY PRÁCE SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA S NÁRODNOSTNE ZMIEŠANÝMI RODINAMI

METHODS OF SOCIAL PEDAGOGY WORK WITH ETHNIC MIXED FAMILIES

Denisa Selická

Abstrakt: Rodina je základnou inštitúciou v spoločnosti. V našej spoločnosti sa vyskytuje množstvo národnostne zmiešaných manželstiev. Národnostne zmiešaná rodina má vplyv na život nielen manželov rodiny, ale aj ostatných členov celej rodiny. Na území Slovenskej republiky sa vyskytuje množstvo rôznych národnostných menšín s vlastnou kultúrou, jazykom, tradíciami, zvykmi, spôsobom života. Príslušníci iných národností, ako je slovenská národnosť, sa rozprestierajú po celom území Slovenska. Dieťa, ktoré sa narodí do rodiny s rodičmi, ktorí majú rozličnú národnosť, nemusia vychovávať svoje dieťa negatívne resp. v chaose. Výchova dieťaťa u oboch rodičov je istým spôsobom ovplyvňovaná aj ich samotnou identitou príslušnosti k národu. Príspevok poukazuje na edukáciu a vzdelávanie v školách na Slovensku. Rodinám je nápomocný sociálny pedagóg. Sociálny pedagóg pomocou metód vie poradiť a pomôcť rodinám. Príspevok obohacujú i konkrétne aktivity.

Kľúčové slová: *Rodina. Dieťa. Sociálny pedagóg. Metódy.*

Abstract: The family is a fundamental institution in society. There are many ethnic mixed marriages in our society. A nationally mixed family has an impact on the lives of not only family husbands but also other members of the whole family. There are many different national minorities in the Slovak Republic with their own culture, language, traditions, customs and way of life. Members of other nationalities, such as Slovak nationality, are spreading throughout Slovakia. A child born in a family with parents who have different nationalities must not raise their child negatively or negatively in chaos. The education of the children of both parents is also in some way influenced by their own nationality identity. The paper points to education and training in schools in Slovakia. Families are assisted by a social educator. Social educator can use methods to help and help families. The contribution is enriched by specific activities

Keywords: *Family, child, social pedagogue, methods.*

Rodina ako socializačný činiteľ

Rodina je dôležitým socializačným činiteľom v spoločnosti, ktorú tvoria jednotlivci a skupiny ľudí. Tým, že do krajín prenikajú osoby z iných krajín, sa spoločnosti stávajú viac multikultúrnymi. Následkom toho sa zakladajú národnostne zmiešané manželstvá. Už oddávna sa v každej spoločnosti objavujú národnostne zmiešané páry. Národnostne zmiešaná rodina má vplyv na život nielen manželov rodiny, ale aj ostatných členov celej rodiny. V našej spoločnosti sa vyskytuje množstvo národnostne odlišných manželstiev. Beck a Beck-Gernsheim (2014, s. 25) uvádzajú, že „páry alebo rodiny, ktoré spolu žijú na jednom mieste, ich príslušníci, ale pochádzajú z rôznych krajín, respektíve kontinentov a ich chápanie lásky a rodiny je týmito pôvodnými kultúrami podstatne poznamenané.“ To znamená, že takáto rodina, resp. manželský pár majú odlišný pôvod, rodinné zázemie, výchovu, ako aj celkový pohľad na spoločnosť a ľudí v nej. Žijú v spoločnej domácnosti aj napriek rozdielnej národnosti, etnicite, náboženstvu, rasy a pod. Svoj odlišný spôsob života zaradia do svojich budúcich rodín. Charakteristiku národnostne zmiešaných rodín sa pokúša aj Drapál, ktorý ich vidí ako zriedkavé manželstvá v danej spoločnosti a tvrdí, že ten kto sa zosobášil s príslušníkom inej národnosti ako bol on sám, tak spoločnosť to neodcudzovala do takej miery, ako to bolo v prípade sobáša dvoch rozdielnych členov cirkví. (Drapál, 2013, s. 78). Podľa Špánika (2008, s. 243) „národnostná menšina je časťou národa, ktorá sa ocitla na území iného národa.“ S autorom súhlasíme, keďže aj na Slovensku máme mnoho národnostných menšín, ktoré obývajú územie Slovenskej republiky spolu so slovenskými občanmi. Na druhej strane sa významný sociológ Giddens vyjadruje k menšine prípadne menšinovému etniku. Podľa neho sú takéto skupiny ľudí menšín vo veľkej nevýhode vo všeobecnosti kvôli tomu, že sa voči takýmto príslušníkom správa väčšinová populácia netolerantne až opovrhujúco. Kedy sa cielene stávajú terčom mnohých predsudkov a kritiky. Na základe toho je menšinové etnikum alebo menšina vždy spolu súdržné a kolektívne, kedy tieto pocity narastajú. Väčšina sa vo všeobecnosti pozoruhodne líši naproti menšinovému etniku, prípadne menšine. Odlišnosť a rozdiely medzi nimi môžu byť rôzne. (Giddens, 1999, s. 229-230). Na území Slovenskej republiky sa vyskytuje množstvo rôznych národnostných menšín s vlastnou kultúrou, jazykom, tradíciami, zvykmi, spôsobom života ako aj obývaním územím. Príslušníci iných národností, ako je slovenská národnosť, sa rozprestierajú po celom území Slovenska. Niektoré menšiny sa zväčša usídlili tak, aby boli pohromade so svojimi členmi rovnakej národnosti. Samozrejme, najväčšou národnosťou je národnosť slovenská. „Súčasný stav národnostného zloženia Slovenska je výsledkom

historického vývoja.“ (Ondrejka, 2003, s. 16). Slovensko sa stáva multikultúrnou krajinou, ktorú obývajú príslušníci susedných alebo iných krajín. Z toho dôvodu usudzujeme, že ich sťahovanie na naše územie má množstvo dôvodov a príčin. Buď je to nové zamestnanie, rodina, nový vzťah, manželstvo alebo iné.

Národnostne zmiešané rodiny

Ďalej sa zameriame na deti resp. potomkov národnostne zmiešaných rodín, na ich edukáciu a vzdelávanie v školách na Slovensku. Podľa Ondrejkooviča (1998, s. 31-32) pod pojmom edukácia rozumie „riadený proces, v ktorom predovšetkým spoločnosť v súlade so svojimi potrebami, záujmami a cieľmi pôsobí na jednotlivca alebo skupiny.“ Znamená to, že aj spoločnosť nás svojim spôsobom ovplyvňuje, naše správanie a konanie. Dieťa, ktoré sa narodí do rodiny s rodičmi, ktorí majú rozličnú národnosť, nemusia vychovávať svoje dieťa negatívne resp. v chaose. Výchova dieťaťa u oboch rodičov je istým spôsobom ovplyvňovaná aj ich samotnou identitou príslušnosti k národu. Ak, vznikne nejaký výchovný problém, tak je tu práve nápomocný sociálny pedagóg, ktorý vie pomôcť, poradiť rodinám. Čo sa týka vzdelávania a výchovy detí členov maďarskej národnostnej menšiny jej priebeh spočíva v materinskom jazyku, ktorý zaisťuje prostredníctvom škôlok, základných a stredných škôl a učilíšť. (Tankó, 2001, s. 15). Ako ďalej nadväzuje Šutaj (2012, s. 291) spomínaná maďarská menšina je zo všetkých národnostných menšín na Slovensku najpočetnejšia. Dodnes sa zachoval zvyk v maďarskej rodine ohľadom etikety a vzťahov detí k rodičom tým, že im aj v súčasnej dobe vykazujú a tak im preukazujú úctu. (Tankó, 2001, s. 23). Rómska rodina resp. rómska menšina žijúca na území Slovenska sa radí medzi najpočetnejšiu etnickú skupinu. Tým, že žijú na tomto území, mali by sa aspoň z časti prispôbiť kultúrnym normám a podmienkam Slovákov. Podľa Harding-Esch a Riley (2008, s. 64) uvádzajú, čo ovplyvňuje naše zvyky, hodnoty, spôsob života, spôsob komunikácie, ako aj predstavy a návyky a iné závisí od kultúry v ktorej vyrastáme a ktorou sa obklopujeme. Poľská menšina na Slovensku má tendenciu vychovať a vzdelávať aj deti z takejto menšiny, prípadne sprostredkovať vyučovanie v poľskom jazyku. Robia to výlučne iba neziskové organizácie. Príkladom môže byť škola v Žiline a v Nitre. Konkrétne je to „ Poľsko sobotno-nedeľná škola v Žiline so sídlom v Cirkevnej základnej škole Romualda Zaymusa.“ A v druhom spomínanom meste Nitra, je to krúžok poľského jazyka pri Cirkevnom centre voľného času (www.narodnostnemensiny.gov.sk). Podľa nášho názoru sa odlišuje výchova detí u jednotlivých národností malými, ale predsa výraznými

znakmi. Usudzujeme to z dôvodu, že mentalita jednotlivých príslušníkov národnostných menšín sa premieta do všetkých oblastí života, ako aj do zmiešaného manželstva. Kedy sa prvky oboch etník stretávajú a vzájomne sa ovplyvňujú. Tento stred dvoch etník v manželskom zväzku vyvoláva resp. má vplyv na spomínanú výchovu detí, rozvoj jazyka, tradície, zvyky, všeobecne na kultúru, ako aj mnoho iných záležitostí. Vo výchovnom procese môžu vzniknúť výchovné problémy v rodinách. A práve odborník – sociálny pedagóg svojím pedagogicko-sociálnym poradenstvom vie správne usmerniť dieťa, ale aj rodičov.

Rola sociálneho pedagóga

Bakošová (2006) vymedzila profil a funkciu sociálneho pedagóga nasledovne: „Sociálny pedagóg je odborník, ktorý je teoreticky a prakticky pripravený vo vysokoškolskom, magisterskom štúdiu odboru pedagogika, filozofického, pedagogického či sociálneho zamerania na sociálno-výchovnú činnosť. Je odborníkom, ktorého všeobecné kompetencie spočívajú v pomoci a podpore deťom, mládeži, dospelým, rodičom a ich podpore v situáciách vyrovnania deficitu socializácie a hľadania možnosti zlepšenia kvality života prostredníctvom výchovy, vzdelávania, prevencie, poradenstva „ (Bakošová, 2006, s. 24). Sociálny pedagóg v oblasti výchovy a vzdelávania detí a mládeže je vychovávateľom a podporovateľom v ich osobnom raste na ceste - byť človekom. Rozvíja a podporuje prosociálnosť, ľudskosť, asertívne správanie, efektívnu komunikáciu, altruizmus, spolucítenie, solidaritu, úctu, všímavosť a ich iné osobnostné vlastnosti a schopnosti pomáhajúceho charakteru. Pozná proces výchovy, jeho zákonitosti, metódy kompenzovania alebo profylaxie nenaplnených individuálnych i spoločenských potrieb (Chudý, Š. 2008, s. 245). Sociálny pedagóg pri práci s deťmi zo zmiešaných rodín môže využiť aktivity, ktoré sú dôležité pri socializácii osobnosti. Poláková (2005, s. 196 – 200) vo svojej publikácii uvádza podnetné metódy pre prácu so žiakmi.

Aktivita - Vytváranie pozitívneho obrazu rôznych kultúr

Je to metóda osvojovania a upevňovania poznatkov o rozličných kultúrach, ktoré sa podávajú formou pozitívneho obrazu v kontraste s vytvorenými stereotypmi a predsudkami. Metóda kladie vysoké nároky na učiteľa, sociálneho pedagóga z hľadiska získavania pravdivých, presných aktuálnych informácií o danej kultúre, ktoré môžu byť prezentované

v zaujímavej, názornej forme. Deti v tomto procese poznávania budú vedieť odpovedať na otázky :

- Kto sú Rómovia, Maďari, Vietnamci, Arabi ...?
- Odkiaľ a prečo prichádzajú k nám ?
- Aké sú ich podstatné fyzické, psychické, etnografické znaky ?
- Ako žijú ?
- Čím sa vyznačuje ich kultúra ?

Aktivita - Spoločenské minihry

Témy spolunažívania s rôznymi etnickými skupinami sa môžu stať obsahom dramatizácie, inscenačných a situačných metód, ktoré sú súčasťou tzv. spoločenských minihier. Nastolený problém sa rieši napr. prostredníctvom pantomímy, výtvarného prejavu, uplatnením predstáv a fantázie.

Každý z nás má problém - hra sprostredkúva skúsenosť „byť v koži iného“. Ide o riešenie nepríjemnej diskriminačnej situácie – aktéri hrajú na základe scenára prediskutovaného v skupine, tak aby zvolený postup riešenia viedol k odstráneniu nedorozumenia. Čím chcem byť – jednotlivci prezentujú pred skupinou čím by chceli byť keď dospejú a čím by chceli byť, keby boli Rómom, Maďarom, Vietnamcom – t.j. príslušníkom inej etnickej skupiny. Sociálny pedagóg pri práci môže používať metódy sociálno-pedagogickej pomoci kompenzácie nevhodných podnetov

- ⇒ posilnenie vlastnej kompetencie
- ⇒ ponuka podnetov vyplývajúcich z individuálnych potrieb
- ⇒ plánovanie pozitívnej perspektívy
- ⇒ podpora orientovaná na seberealizáciu
- ⇒ výchovné a sociálne poradenstvo
- ⇒ preventívne metódy
- ⇒ konzultačná činnosť
- ⇒ supervízia. (Bakošová , 2006).

Sociálny pedagóg je nápomocný rodinám, v ktorých vznikla problémová situácia. Podporou záujmovej činnosti, podchytením talentu detí, ale aj inými formami možno získať

dôveru pre spoluprácu so školou. Myslíme si, že sociálny pedagóg svojou odbornosťou a prístupom dokáže poradiť, usmerniť žiaka, aby našiel vo svojom živote správny smer.

Záver

S národnostne zmiešanými manželstvami sme sa v minulosti na Slovensku stretávali iba vo veľkých mestách, napr. vysokoškolskí študenti - cudzinci počas štúdia si našli partnera na Slovensku a zostali tu žiť, založili si rodinu. V súčasnej dobe máme národnostne zmiešané manželstvá aj v malých mestách a na dedinách. Mladí ľudia cestujú za prácou do zahraničia, tu si nájdu životného partnera, s ktorým sa rozhodnú žiť u nás na Slovensku. Rodina je dôležitým socializačným činiteľom v spoločnosti, ktorú tvoria jednotlivci a skupiny ľudí. Národnostne zmiešaná rodina má vplyv na život nielen manželov rodiny, ale aj ostatných členov celej rodiny. A práve tu vidíme uplatnenie a možnosti sociálneho pedagóga, ktorý vie pomôcť a usmerniť takéto rodiny.

REFERENCES

BAKOŠOVÁ, Z. 2006. *Sociálny pedagóg a jeho kompetencie*. In : Sociálny pedagóg. Zborník referátov z vedeckej konferencie. Bratislava : UK, 2006. ISBN 80 – 223 – 2205 – 9.

BECK, U. – BECK-GERNSHEIM, E. 2014. *Dálková láska: životní formy v globálním věku*. Praha: SLON, 2014. 235 s. ISBN 978-80-7419-164-0.

DRAPÁL, D. 2013. *Vztahy, sex, rodina: velký rozvrat a cesta k obnově*. 1.vyd. Praha: Návrat domů, 2013. 266 s. ISBN 978-80-7255-304-4.

GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HARDING-ESCH, E. – RILEY, P. 2008. *Bilingvní rodina*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 223 s. ISBN 978-80-7367-358-1.

CHUDÝ, Š. 2008. *Development and Creation Determinants of decision-making Competences in the Preparation of Social (Services) Pedagogues at TBU in Zlin*. In: The Educational Review. Vol. 16, No.3-4, 2008. ISSN 1732-6729.

ONDREJKA, K. 2003. *Malý lexikón ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Mapa Slovakia, 2003. 280 s. ISBN 80-8067-002-1.

ONDREJKOVIČ, P. 1998. *Úvod do sociológie výchovy*. 2. vyd. Bratislava: Veda, 1998. 386 s. ISBN 80-224-0579-5.

POLÁKOVÁ, E. 2005 : *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Trnava : UCM, 2005. ISBN 80 – 89220 – 06 – 1.

ŠPÁNIK, M. 2008. *Národnosti z hľadiska sociologického*. In : *Interkulturalita a národnostné menšiny: v sociálnych, filozofických, pedagogických, kultúrnych, historických a prírodovedných súvislostiach*. Spišská Nová Ves : Hnutie R-Spiš, 2008. ISBN 978-80-970032-1-0, s. 243-245.

ŠUTAJ, Š. 2012. *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, spol. s. r. o., 2012. 398 s. ISBN 978-80-8101638-7.

TANKÓ, L. 2001. *Kultúra maďarskej národnostnej menšiny: multikultúrne prostredie v Slovenskej republike*. Bratislava: ŠPÚ, 2001. 76 s. ISBN 80-85756-50-1.

Internetové zdroje :

<http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/madarska-narodnostna-mensina/>

<http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/polska-narodnostna-mensina/>

Kontakt:

PaedDr. PhDr. Denisa Selická, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa

Filozofická fakulta

Katedra sociológie

dselicka@ukf.sk

SOCIÁLNO - ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ O PACIENTA V OBLASTI SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

SOCIAL - HEALTH CARE FOR PATIENT IN SOCIAL SECURITY

Monika Mačkinová, Pavol Kopinec

Abstrakt: Komplexná domáca starostlivosť je integrovaná forma starostlivosti, ktorá je jedným z prvkov primárnej starostlivosti. Filozofia komplexnej domácej starostlivosti je podmienená princípom pevnej väzby a interakcie ľudskej bytosti so svojím vlastným sociálnym prostredím, s akceptáciou na individuálne vnímanie kvality života každej ľudskej bytosti. Pri poskytovaní ošetrovateľskej a sociálnej starostlivosti klientom v domácej starostlivosti je nevyhnutné zamerať sa na zdravotný stav klientov, ich potreby a na kompetencie sestier, sociálnych pracovníkov, ktorí sú odborne spôsobilí poskytovať odbornú, dostupnú a bezpečnú starostlivosť pacientom po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia. Dôležitým predpokladom v oblasti prepojenia zdravotnej a sociálnej starostlivosti je potreba legislatívnych zmien a akceptovanie požiadaviek verejnosti a vytváranie nových dostupných sociálno zdravotných služieb pre pacientov po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia po operačných výkonoch a ľudí s onkologickým ochorením. Okrem legislatívnej podpory je dôležité riešenie rôznych etických dilem, ktoré by prinášali porušenia základných ľudských práv. Uvádzané výskumné zistenia príspevku prinášajú pilotné informácie o miere stavu sebestačnosti klientov po prepustení z nemocničného zariadenia po operačnom zákroku. Zistenia podporujú tézu o potrebe zavedenia novej formy sociálno-zdravotnej starostlivosti pre klientov, ktorí sú na takúto formu asistencie odkázaní.

Kľúčové slová: *Domáca starostlivosť, ošetrovateľská starostlivosť, hospitalizácia, pacient*

Abstract: Comprehensive home care is an integrated form of care, which is one of the primary care elements. The philosophy of comprehensive home care is conditioned by the principle of a strong bond and interaction of the human being with own social environment and acceptance for individual perception of the quality of life of every human being. When providing nursing and social care to clients in home care setting, it is necessary to focus on the health status of clients, their needs and the competences of nurses and social workers, who are professionally competent to provide such professional, accessible and safe care to patients after their release from the health care facility. An important prerequisite for health and social care

interconnection is the need for legislative changes, acceptance of public demands and the creation of new available social health services for patients after their release from the health care facility after surgery or cancer treatment. In addition to legislative support, it is important to address the various ethical issues that would violate fundamental human rights. The research findings of this paper provide pilot information on the level of self-sufficiency of clients after their release from hospital facility after surgery. The findings support the idea of the need to introduce new form of socio-health care for clients, who are dependent on such form of assistance.

Keywords: *Home Care, Nursing Care, Hospitalization, Patient*

Úvod

Domáca starostlivosť sa neustále vyvíja a faktorom, ktorý ovplyvňuje rozvoj domácej starostlivosti je predovšetkým narastajúci ekonomický tlak, starnúce obyvateľstvo, zmeny v štruktúre rodiny a postavenia, dopyt po domácej starostlivosti zo strany spoločnosti, rozvoj nových technológií ale aj samotný politický faktor. Domáca starostlivosť umožňuje zachovať sociálnu integritu klienta. Možnosti domácej starostlivosti závisia predovšetkým na funkcií rodiny a pokiaľ si rodina neplní, alebo nemôže plniť povinnosti sú možnosti domácej starostlivosti oslabené. Hlavným dôvodom, prečo občan preferuje starostlivosť v domácom prostredí, je zachovanie vlastného sociálneho prostredia, zaužívaných zvykov a stereotypov, možnosť ležať vo vlastnej posteli, tráviť čas vo svojej izbe, byť obklopený vlastnou rodinou a priateľmi je veľkou výhodou domáceho prostredia, v ktorom sa pacient/klient uzdravuje a zotavuje rýchlejšie než keď je hospitalizovaný v nemocnici. Jedna z hlavných úloh domácej starostlivosti je udržanie alebo zlepšenie sebastarostlivosti o klienta. „*Zdravie je celkový (telesný, sociálny a duchovný) stav človeka, ktorý mu umožňuje dosahovať optimálnu kvalitu života a nie je prekážkou obdobnému snaženiu druhých ľudí.*“ (Křivohlavý, 2009, s. 40). Choroba sa radí medzi biosociálny jav, ktorý predstavuje novú kvalitu života. Ide o výslednicu interakcie patologických a kompenzačných procesov, ktoré vedú k poškodeniu buniek, tkanív a systémov organizmu, čo sa prejavuje obmedzením schopností organizmu vyrovnávať sa vplyvmi prostredia a vznikom porúch jeho životných funkcií. V každej rodine môže dôjsť k závažným problémom, ktoré vychádzajú z choroby člena ich rodiny. Niektoré rodiny svoju dlhodobo nepriaznivú situáciu zvládnu samy, prípadne s pomocou širšej rodiny, priateľov a odborných služieb. V mnohých prípadoch sú rodiny odkázané na intenzívnu pomoc a podporu, spoluprácu sociálnych pracovníkov a ďalších inštitúcií (Matoušek, 2013).

V prípade chorého člena rodiny platí, že s jeho chorobou sa vyrovnáva rodina tým horšie, čím rýchlejšie a neočakávane postihnutie vzniklo. Rodina ťažko zvláda náhle úrazy, ktoré sa prihodili predtým zdravému človeku, alebo náhle zhoršenie pomerne dobrého zdravotného stavu napr. po operáciách a pod. Ide o stres rodiny, ktorý sa vyvíja postupne v procese vývoja jednotlivých adaptačných pochodov. Pri náhlych zmenách zdravotného stavu člena rodiny k horšiemu, sa rodina mobilizuje a svojmu členovi poskytuje podporu. Situácia v rodine je však náročná a čím dlhšie trvá, stáva sa ešte náročnejšou, nakoľko postihnutie alebo choroby jedinca vyvoláva u rodiny frustráciu. Členovia rodiny sú zväčša plný smútku, zlosti, pocitu viny a úzkosti, nakoľko postihnutie jedinca predstavuje hrozbu do neurčitej budúcnosti. Priebeh adaptácie na chorobu alebo postihnutie je aj na tom, ako sa k tomu stavia sám postihnutý (pacient), pričom je dôležité, do akej miery sa k zmene svojho zdravotného stavu sám stavia. Ide predovšetkým o to, ako prijíma svoje postihnutie a ako si vie riadiť svoj vlastný život. Pasivita k chorobe alebo postihnutiu, trvalá depresívna nálada a odmietanie pomoci sa radia medzi najťažšie situácie v rodine, ktoré jej komplikujú snahu angažovať sa v oblasti zlepšenia pacientovho stavu. V rodine môže nastať situácia, kedy sa postihnutý vracia až na úroveň dieťaťa, čo sa prejavuje plačom, robeniu naschvál a pod. Pri prvých takýchto prejavov, ich môže rodina tolerovať, bez toho, že by sa sama ohrozovala. Avšak prípade, ak bude postihnutý jedinec uvedené prostriedky komunikácie používať dlhodobo, situácia v rodine sa začne zhoršovať. Adaptácia na chorobu je určovaná aj konkrétnym rodinným štýlom reagovania na stres, predovšetkým tým, ako vie rodina riešiť konflikty, ako vyjadruje svoje emócie postoje a pod. (Matoušek a kol. 2003).

Komplexná domáca starostlivosť

Komplexná domáca starostlivosť je integrovaná forma starostlivosti, ktorá je jedným z prvkov primárnej starostlivosti. „Filozofia komplexnej domácej starostlivosti je podmienená princípom pevnej väzby a interakcie ľudskej bytosti zo svojím vlastným sociálnym prostredím, s akceptáciou na individuálne vnímanie kvality života každej ľudskej bytosti.“ Od domácej starostlivosti pacient očakáva zlepšenie psychického stavu a zvýšenie pozornosti o jeho akútny zdravotný stav. Ide o vysokokvalifikovanú a odbornú starostlivosť, ktorá umožňuje pacientovi skrátiť dĺžku hospitalizácie na lôžkovom oddelení v zdravotníckom zariadení na nevyhnutný čas.

Poskytovanie sociálnej starostlivosti v domácom prostredí je zabezpečovaná opatrovateľskou službou. Podľa Kalvacha (2011) opatrovateľskú službu zabezpečujú samosprávy pre občanov,

ktorí nie sú schopní si sami zabezpečiť nevyhnutné práce v domácnosti ani zabezpečiť životné potreby, alebo potrebujú ošetrovanie inou osobou, alebo ďalšiu osobnú starostlivosť, pokiaľ sa o nich nemôže postarať rodina. Opatrovateľská služba sa podľa platných právnych noriem poskytuje plne hradených alebo čiastočne hradených príjmov klienta, s prihliadnutím k veku, zdravotnému stavu, príjmu a majetkovým pomerom klienta a jeho rodinných príslušníkov.

Opatrovateľská služba je najrozšírenejšia forma sociálnej služby a terénnej služby. Poskytuje priamo v prirodzenom prostredí klienta, alebo v inštitucionálnej starostlivosti (ADOS). Opatrovateľská služba je previazaná s domácou zdravotnou starostlivosťou. Podľa Bickovej a kol. (2010) opatrovateľská služba poskytuje tieto činnosti:

- základné – pomoc pri zabezpečení základných úkonov o starostlivosť o vlastnú osobu, pomoc pri hygiene alebo poskytnutie podmienok pre vykonávanie hygiene, poskytovanie stravovania alebo dovoz stravy, pomoc pri zabezpečovaní chodu domácnosti,
- fakultatívne – výchovné vzdelávacie a aktivizačné činnosti, sprostredkovanie kontaktu zo spoločenským prostredím, základné poradenstvo, doprovod k lekárovi,
- doporučené doplnkové služby – doprava, sprostredkovanie informácií podľa potrieb užívateľa, ďalšie činnosti podľa potrieb užívateľa.

Sociálna starostlivosť

Pri domácej starostlivosti by sme nemali zabúdať ani na sociálne problémy klienta, súčasťou domácej starostlivosti by mal byť aj sociálny pracovník, ktorý stanovuje sociálnu diagnózu klienta a na základe diagnózy môže byť klientom poskytnutá okrem zdravotnej starostlivosti aj sociálna starostlivosť a pomoc. Úlohou sociálneho pracovníka je chrániť záujmy klienta, nesmie vykonávať lekárske ani sesterské činnosti. Sociálny pracovník nie je ani opatrovateľka, to znamená, že nevykonáva pomocné práce v domácnosti, ale zabezpečuje osoby, ktoré sú kvalifikované vykonávať tieto činnosti. Je v stálom kontakte s klientom a rodinou klienta (Vorlíček a kol., 1998).

Laická starostlivosť

Na komplexnej domácej starostlivosti sa môžu podieľať aj laici, a to napríklad rodinní príslušníci, blízke osoby klienta či dobrovoľníci, spirituálne osoby. Podľa Misconiovej (1998) dobrovoľnícku činnosť môžu poskytovať študenti, ženy v domácnosti, nezamestnaní, ľudia

ktorí dovršili dôchodkový vek. Laická starostlivosť nie je finančne ohodnotená, preto by mala byť poskytovaná na základe dobrovoľného rozhodnutia laika.

Výsledky prieskumu

Prieskum bol realizovaný od októbra 2018 do februára 2019. Celkovo bolo distribuovaných 1500 dotazníkov v rámci vybraných zdravotníckych zariadení s návratnosťou 1010 dotazníkov. Dotazníky boli rozdávané pacientom na chirurgických oddeleniach na jednotlivých lôžkových oddeleniach a ambulanciách pacientom po chirurgických zákrokoch v Západoslovenskom a Stredoslovenskom kraji (Bratislava, Trnava, Dolný Kubín, Ružomberok). Ako súčasť overovania cieľov prostredníctvom korelačného koeficientu budeme využívať graf lineárnej závislosti, zobrazujúci predpoklad pre vhodnosť použitia testu. Jednotlivé výpočty aj s príslušnými grafmi budú spracované v štatistickom programe SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

Finálny dizajn výskumnej stratégie a rozhovorov bol prispôsobovaný zisteniam z desk review, ako aj konzultáciám s relevantnými partnermi a projektovými odberateľmi. Keďže našim cieľom bolo určiť mieru stavu sebestačnosti po prepustení pacienta po operačnom zákroku jednotlivých aktov pre vzťah, použitá bola matematická deskripcia na stanovenie hodnoty u konkrétnych aktov, kategórii a foriem a určenie ich smerovania. Následne pomocou matematickej predikcie, skúmame existencie určitého vzťahu medzi týmito premennými, vzájomne zrovnávame a priradzujeme do súvislostí. Explanácia je využitá skôr na báze teoretického podkladu získaného z iných štúdií, nakoľko táto otázka nebola súčasťou aktuálneho výskumu.

Vekové rozloženie respondentov

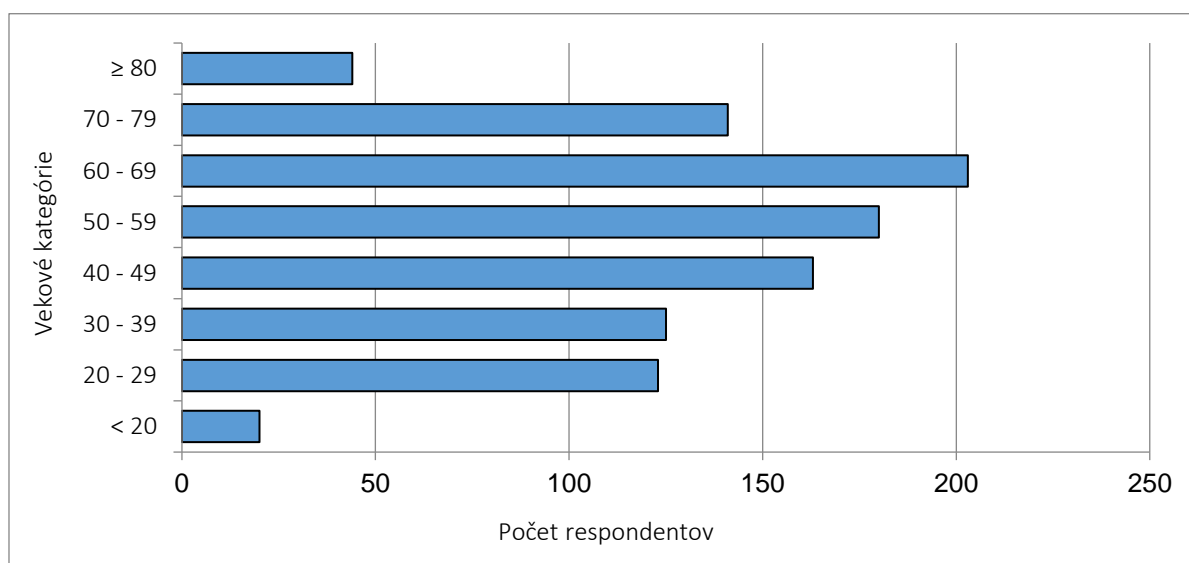
Priemerný vek respondentov bol $51,8 \pm 17,8$ rokov, medián bol 53 rokov. Najmladší respondent mal 15 rokov, najstarší 95 rokov.

Tab. 1. Rozdelenie respondentov do vekových kategórií

Vek	Počet	%
< 20	20	2,00
20 - 29	123	12,31
30 - 39	125	12,51
40 - 49	163	16,32
50 - 59	180	18,02
60 - 69	203	20,32
70 - 79	141	14,11
≥ 80	44	4,40
Spolu	999	100

Graf 1. Znáznornenie rozdelenia respondentov podľa vekových kategórií

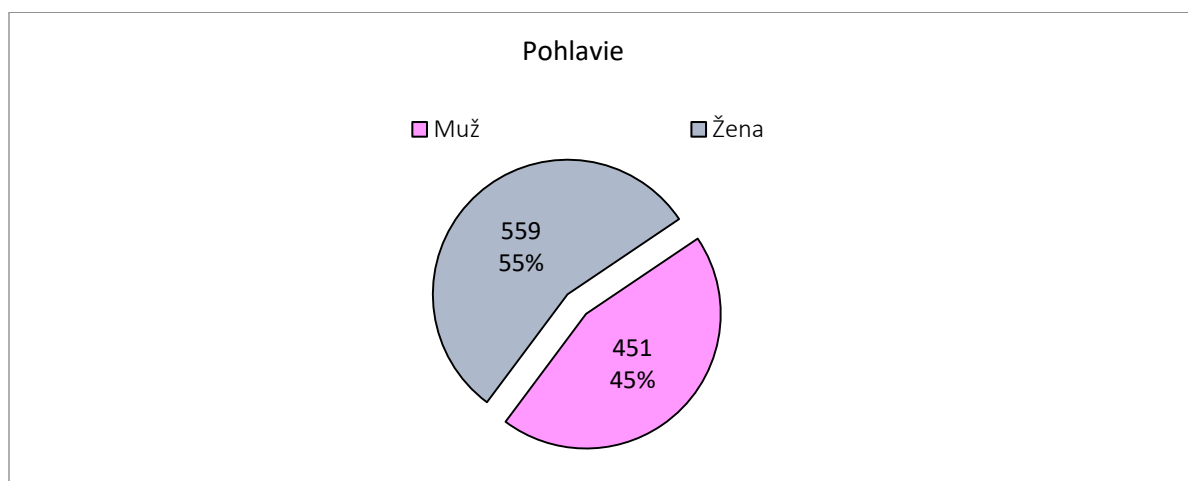
Rozdelenie respondentov podľa pohlavia

Z celkového počtu 1010 respondentov tvorilo 451 (44,65 %) mužov, 559 (55,35 %) žien.

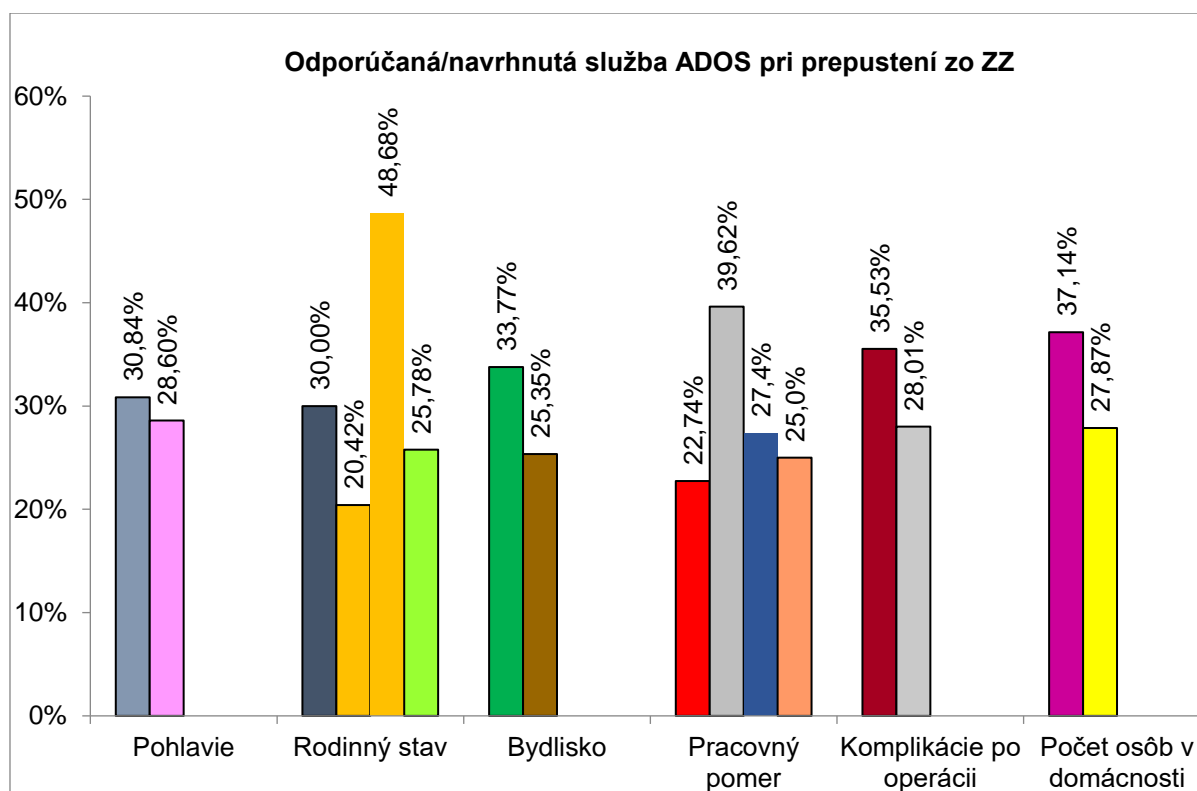
Tab. 2. Rozdelenie respondentov podľa pohlavia

Pohlavie	Počet	%
Muž	451	44,65
Žena	559	55,35
Spolu	1010	100

Graf 2. Znáročnenie rozdelenia respondentov podľa pohlavia

Graf č. 3 Odporúčaná / navrhnutá služba ADOS pri prepustení zo zdravotníckeho zariadenia

Vysvetlivka:

Pohlavie: modrá – muži, ružová – ženy;

Rodinný stav: tmavomodrá – rozvedení, medová – slobodní, fialová – vdovci, zelená – vydaté/ženatí;

Bydlisko: zelená – dedina, hnedá – mesto;

Pracovný pomer: červená – plný prac. úväzok, šedá – nepracujúci dôchodcovia, zelenomodrá – nezamestnaní, oranžová – SZČO

Komplikácie po operácii: bordová – áno, zelená – nie

Počet osôb žijúcich v domácnosti: cyklámenová – 1 (respondent žije sám), žltá – 2 a viac

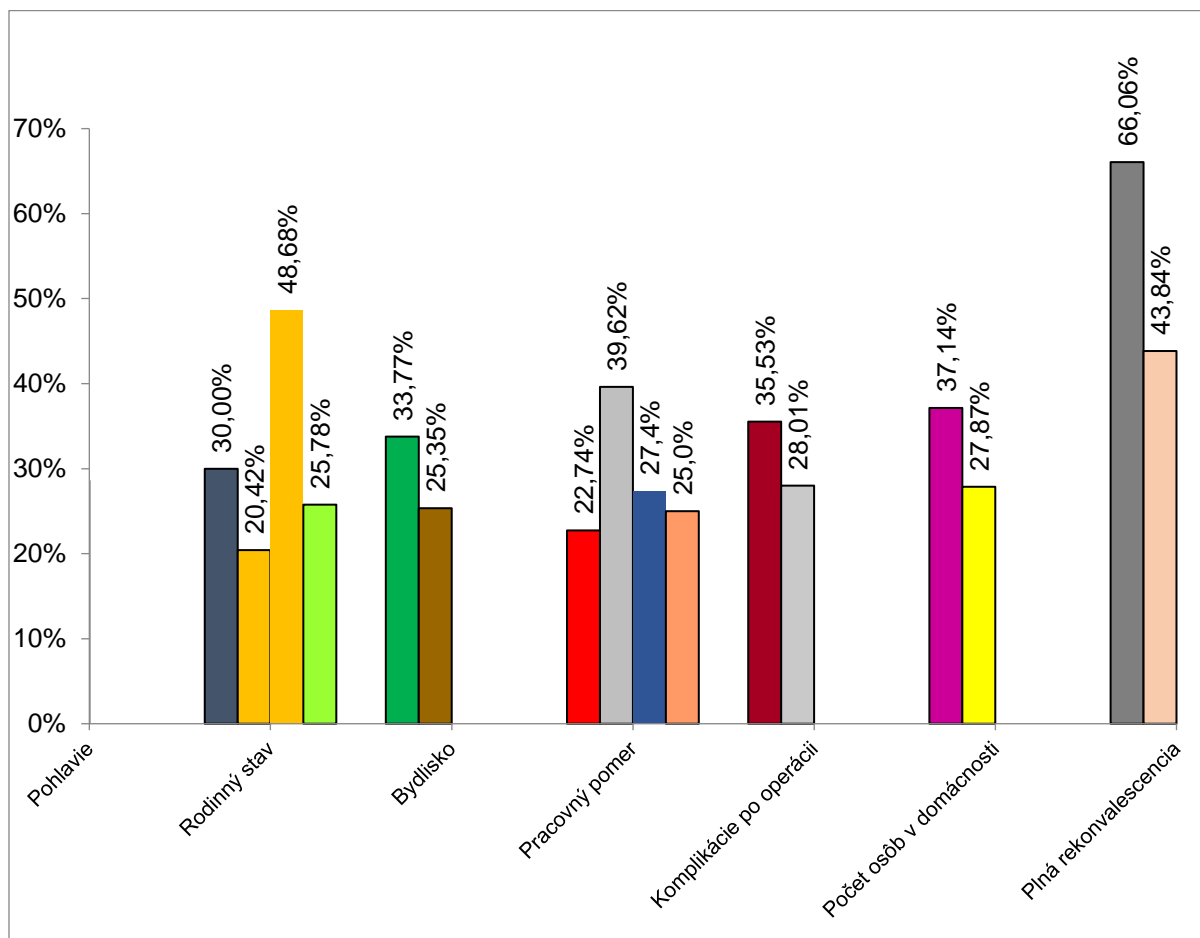
V rámci otázky, ktorá sa zameriavala na záujem respondentov o bezplatný druh služby v domácej starostlivosti, ktorá by im pomohla po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia podľa zvolených kategórií, respondenti uvádzali nasledovné odpovede:

Z celkového počtu 1010 respondentov odpovedalo na otázku 977 (96,73%). Odpoveď „áno“ uviedlo 539 respondentov (55,17%). Odpoveď „nie“ uviedlo 438 respondentov (44,83%).

Odpovede podľa zvolených kategórií boli nasledovné:

- a) **Pohlavie:** Z 435 mužov odpovedalo „áno“ 238 (54,37%) a z 542 žien áno odpovedalo 301 (55,5%), nebol štatisticky významný rozdiel medzi mužmi a ženami ($p = 0,797$).
- b) **Rodinný stav:** V skupine 101 rozvedených „áno“ odpovedalo 57 (56,4%) respondentov, v skupine 193 slobodných 96 (49,7%) respondentov, v skupine 490 vydatých/ženatých „áno“ odpovedalo 252 (51,4%) a v skupine vdova/vdovec zo 191 respondentov „áno“ odpovedalo 133 (69,6%). Medzi kategóriami bol štatisticky významný rozdiel ($p < 0,001$). Najviac by takúto službu privítali ovdovelí respondenti. Výsledok je ovplyvnený aj vekom, z výsledkov z binárnej logistickej regresie vyplýva, že aj napriek veľkému vplyvu veku ($p < 0,001$) vplýva na odpoveď aj rodinný stav ($p = 0,026$).
- c) **Bydlisko:** Na dedine žije 456 respondentov, z nich „áno“ odpovedalo 277 (59,6%), v meste z 506 respondentov „áno“ odpovedalo 259 (51,2%) respondentov, štatisticky významný rozdiel, $p = 0,009$. Väčší podiel respondentov, ktorí by takúto pomoc uvítali, býva na dedine.
- d) **Pracovný pomer:** Plný pracovný pomer uviedlo 458 respondentov, z nich „áno“ odpovedalo 228 (49,8%), dôchodok 378 – „áno“ udalo 243 (64,3%), 85 nezamestnaných – „áno“ 45 (52,6%), SZČO 44 – „áno“ uviedlo 19 (43,2%), štatisticky významný rozdiel ($p < 0,001$). Najčastejšie bola služba ADOS navrhnutá dôchodcom (39,6%). Tento výsledok je veľmi ovplyvnený vekom, najväčší podiel tých, ktorí by takúto pomoc uvítali je v skupine dôchodcov. V prípade použitia binárnej logistickej regresie, kde ako závislé boli použité Pracovný pomer a Vek, štatisticky významne vyšiel len Vek ($p = 0,012$), Pracovný pomer sa neukázal ako významný faktor uvítania pomoci po operácii ($p = 0,245$).
- e) **Komplikácie po operácii:** Komplikácie po operácii uviedlo 197 pacientov, z nich 129 (65,5%) by takúto pomoc po operácii uvítalo, 767 pacientov nemalo komplikácie po operácii, z nich 401 (52,3%) by uvítalo bezplatnú pomoc po príchode do domácej starostlivosti.. Medzi skupinami je štatisticky významný rozdiel ($p = 0,001$).
- f) **Počet osôb žijúcich v domácnosti:** Samostatne žije 177 respondentov, z nich bezplatnú pomoc by privítalo 117 (66,1%) respondentov. Minimálne s 1 osobou žije 786 respondentov, z nich bezplatnú pomoc by privítalo 413 (52,54%). Bezplatnú pomoc po príchode z nemocnice by privítalo štatisticky významne viac skupine samostatne žijúcich respondentov ako skupine, kde žije s respondentom aspoň jedna osoba ($p = 0,001$).
- g) **Rekonvalescencia:** Počet respondentov, u ktorých nenastala plná rekonvalescencia bolo 498 (51% z 977), z nich 329 (66,1%) by privítalo takúto pomoc, kým z takých, u ktorých došlo k plnej rekonvalescencii (479 – 49% z 977) by takúto pomoc privítalo len 210 (43,8%), rozdiel bol štatisticky významný ($p < 0,001$).

Graf č.4 Znáročnenie záujmu respondentov o bezplatný druh služby podľa uvedených kategórií

Tab 3. Vek respondentov podľa pracovného pomeru

Vek respondenta	N	Mean	Std. Deviation
plný pracovný pomer	473	43,09	12,15
dôchodok	382	68,44	9,79
nezamestnaný	85	33,96	15,40
SZČO	45	42,20	12,49
Total	985	52,09	17,63

Uvádzame priemerný vek v skupinách podľa pracovného pomeru a podľa stavu, kde najstarší respondenti sú dôchodcovia a ovdovelí občania.

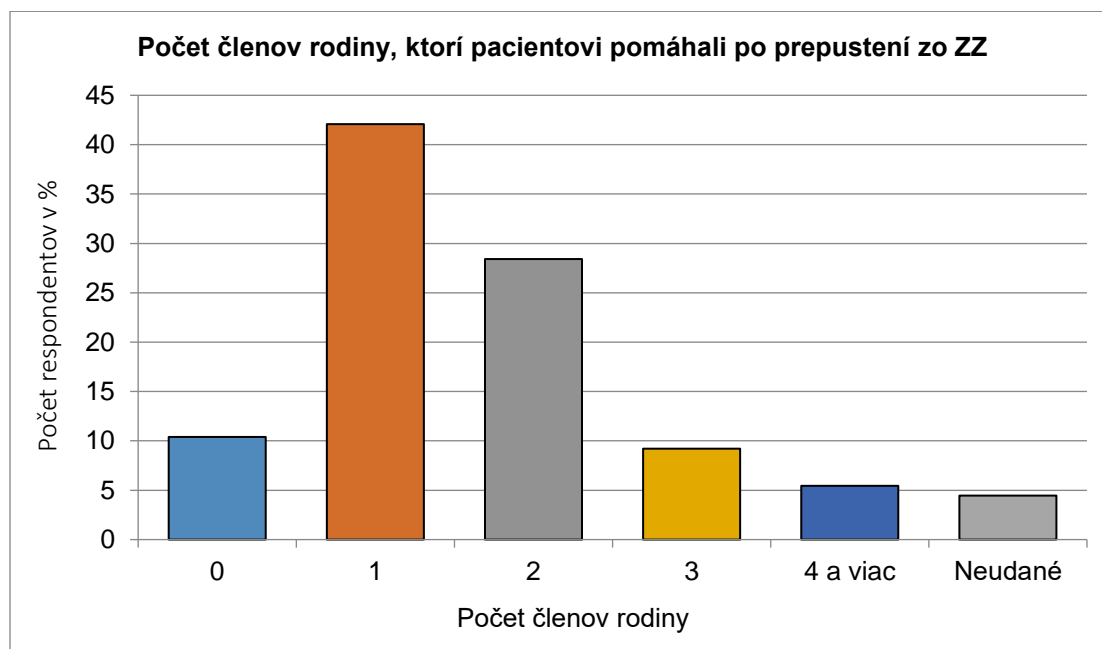
Tab. 4 Vek podľa rodinného stavu respondenta

Rodinný stav	N	Mean	Std. Deviation
Rozvedený/rozvedená	102	51,422	12,3797
Slobodná/slobodný	201	31,313	12,6509
Vydatá/ženatý	498	53,211	14,1168
Vdovec/vdova	194	69,789	9,8497
Total	999	51,787	17,7848

Tab. 5 Počet členov rodiny, ktorí pomáhali po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia

Počet členov rodiny	Počet	% z 1010	% z 965
0	105	10,4	10,88
1	425	42,08	44,04
2	287	28,32	29,74
3	93	9,21	9,64
4 a viac	55	5,45	5,70
Spolu	965	95,54	100
Neudané	45	4,46	
Spolu	1010	100	

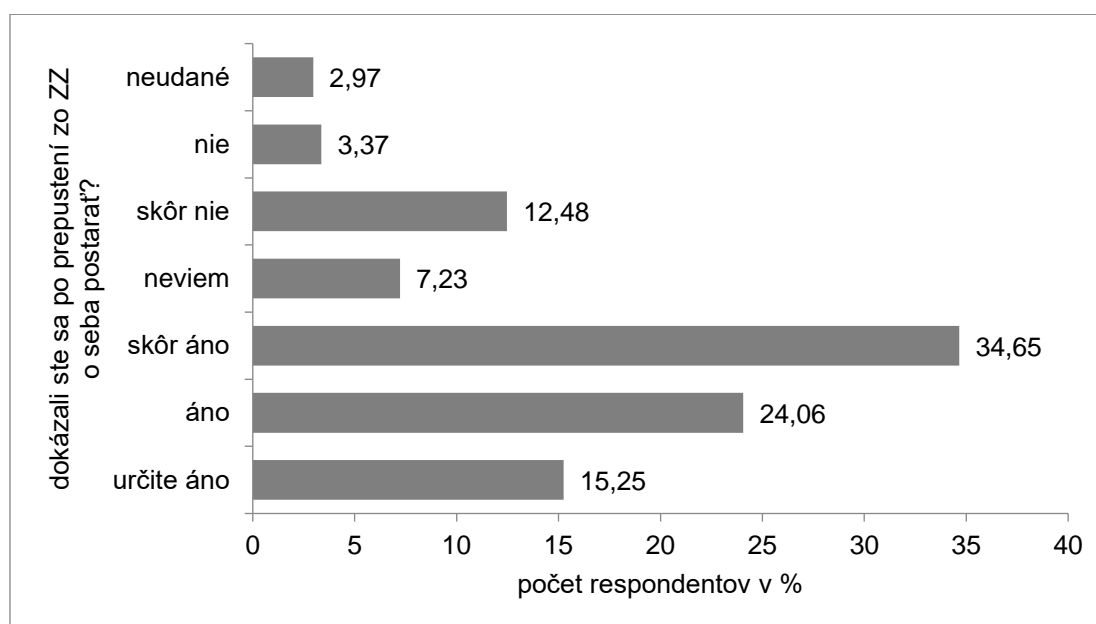
Graf č.5 Znárodnenie počtu členov rodiny, pomáhajúcich po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia

Tab. 6 Schopnosť respondenta sa o seba postarať po prepustení zo zdravotnej starostlivosti

Dokázali ste sa po prepustení zo ZZ o seba postarať?	Počet	% z 1010	% z 980
určite áno	154	15,25	15,71
áno	243	24,06	24,80
skôr áno	350	34,65	35,71
neviem	73	7,23	7,45
skôr nie	126	12,48	12,86
nie	34	3,37	3,47
spolu	980	97,03	100
neudané	30	2,97	
Spolu	1010	100	

Graf 6. Znázornenie schopnosti respondenta sa o seba postarať po prepustení zo zdravotnej starostlivosti

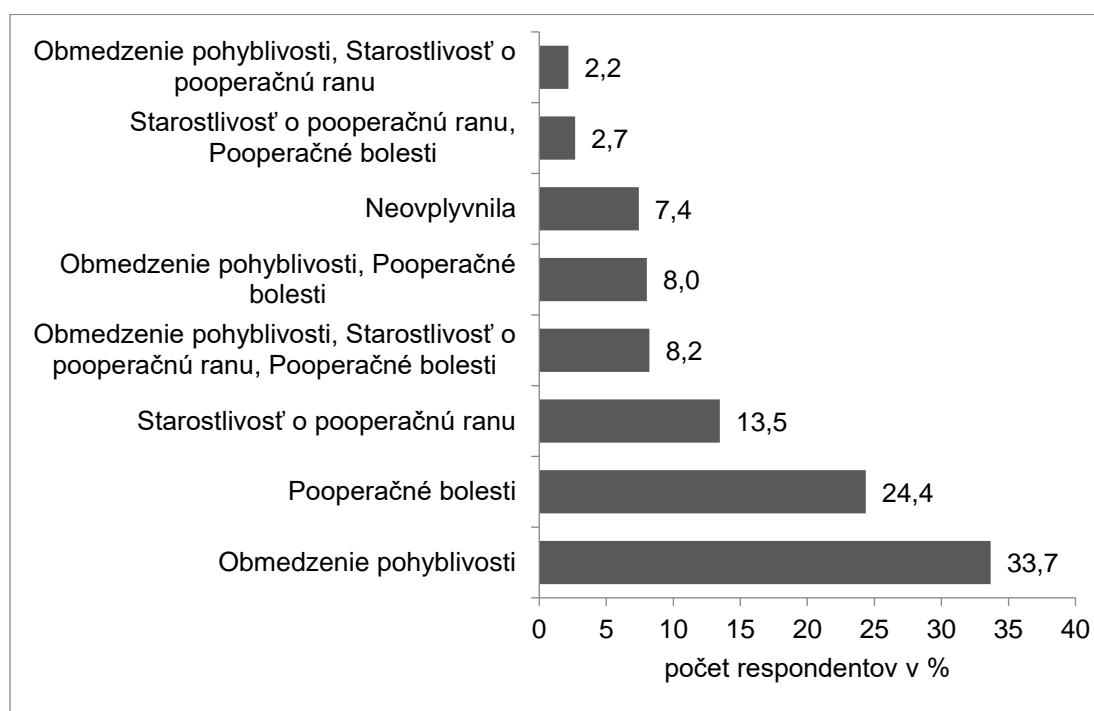

Tab. 7. Vplyv operácie na kvalitu života respondenta

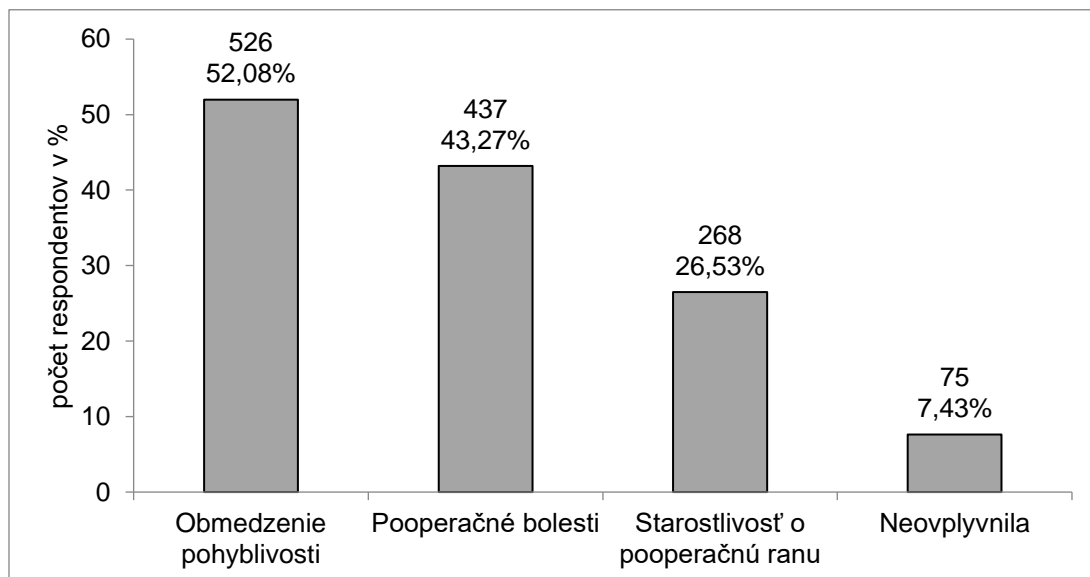
Vplyv operácie	Počet	%
Obmedzenie pohyblivosti	340	33,66
Pooperačné bolesti	246	24,36
Starostlivosť o pooperačnú ranu	136	13,47
Obmedzenie pohyblivosti, Starostlivosť o pooperačnú ranu, Pooperačné bolesti	83	8,22
Obmedzenie pohyblivosti, Pooperačné bolesti	81	8,22
Neovplyvnila	75	7,43
Starostlivosť o pooperačnú ranu, Pooperačné bolesti	27	2,67
Obmedzenie pohyblivosti, Starostlivosť o pooperačnú ranu	22	2,18
Spolu	1010	100

Graf. 7. Znáročenie vplyvu operácie na kvalitu života respondenta

V nasledujúcom grafe sú zhrnuté možnosti, ktoré vplývali na kvalitu života respondentov a súviseli s vykonaným operačným výkonom. Pre každú možnosť je uvedený počet a % respondentov, ktorí danú možnosť vybrali. Súčet je vyšší ako 1010, lebo ako vidieť z predchádzajúcej tabuľky, viacerí vybrali viac možností súčasne.

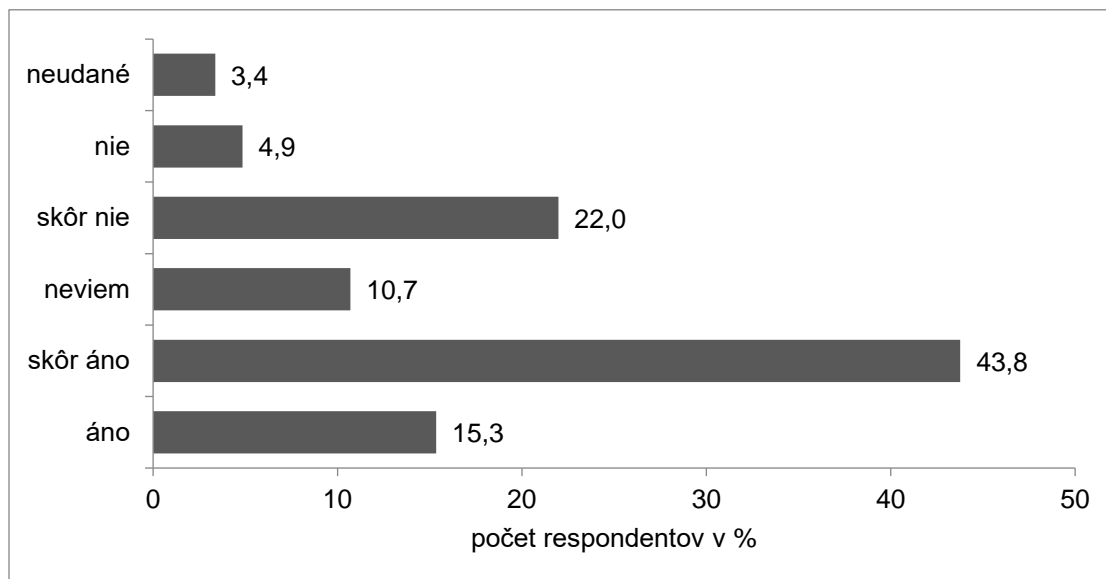
Graf. 8. Zhrnutie vplyvov operácie na kvalitu života respondenta

Tab. 8. Schopnosť respondentov vykonávať činnosti súvisiace s každodennou starostlivosťou

Vykonávanie každodennej starostlivosti	Počet	% z 1010	% z 976
áno	155	15,35	15,88
skôr áno	442	43,76	45,29
neviem	108	10,69	7,19
skôr nie	222	21,98	22,75
nie	49	4,85	2,19
spolu	976	96,63	100
neudané	34	3,37	
Spolu	1010	100	

Graf č. 9. Znáročnenie schopnosti respondentov vykonávať činnosti súvisiace s každodennou starostlivosťou

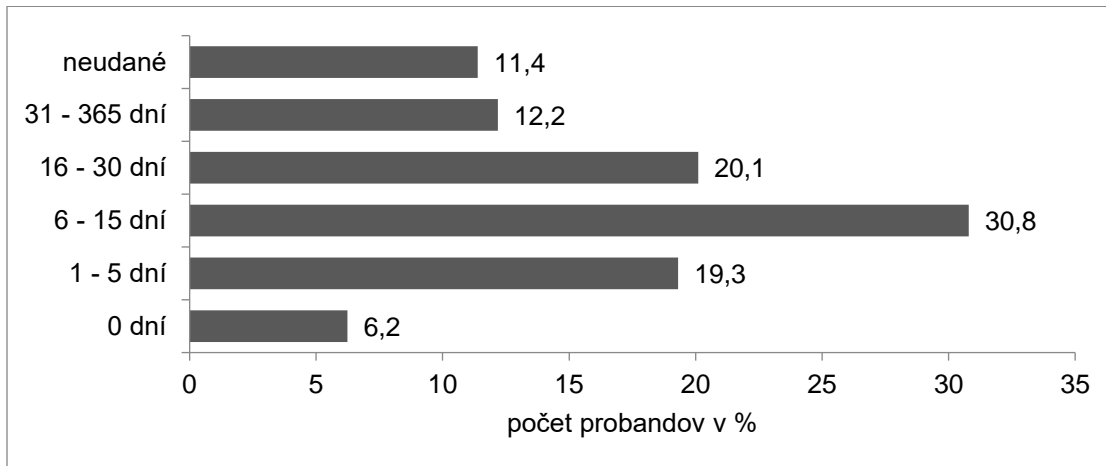
Tab. 9. Počet dní od prepustenia z nemocničnej starostlivosti do dňa, kým sa respondent mohol o seba postarať

Počet dní	Počet	% z 1010	% z 895
0 dní	63	6,24	7,4
1 - 5 dní	195	19,31	21,79
6 - 15 dní	311	30,79	34,75
16 - 30 dní	203	20,10	22,68
31 - 365 dní	123	12,18	13,74
spolu	895	88,61	100
neudané	115	11,39	
Spolu	1010	100	

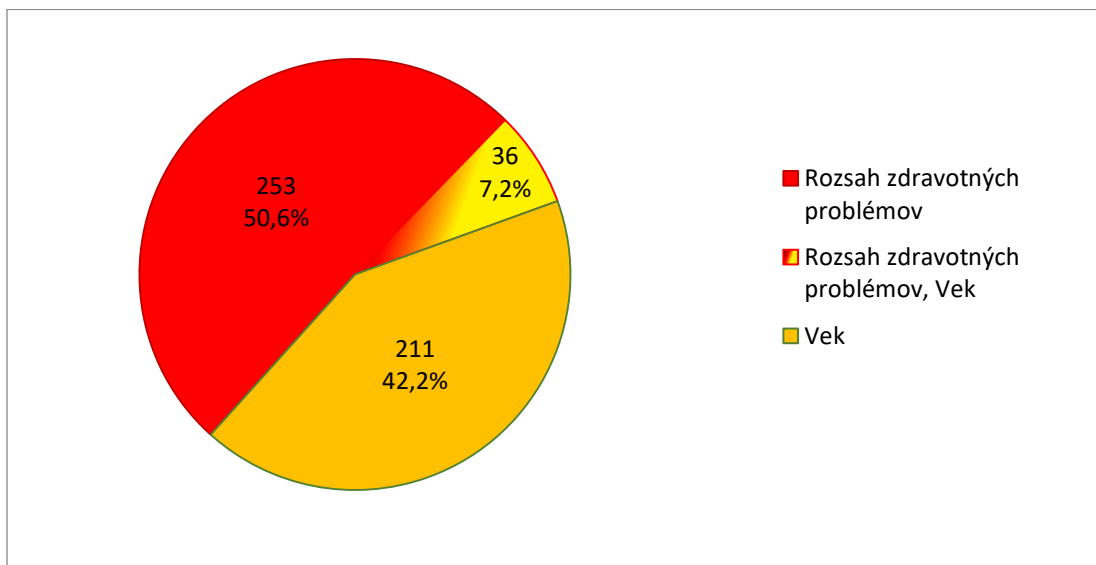
Informáciu uviedlo 895 (88,6%) respondentov, priemer je $21,6 \pm 33,4$ dní, medián je 11 dní, najnižší udaný počet dní je 0 a najvyšší je 365. Až 97 respondentov, čo je 10,8 % z vyplnených

údajov, udalo hodnotu 30 dní. Ďalšie často udávané dni boli: 10 dní – 84 (9,4 %) respondentov, 7 dní – 82 (9,2 %) respondentov a 14 dní – 77 (8,6 %) respondentov. Udávané dni zoskupené do intervalov a počet respondentov v nich je v nasledujúcej tabuľke.

Graf 10. Znáročenie počtu dní od prepustenia z nemocničnej starostlivosti do dňa, kým sa respondent mohol o seba postarať

Graf 11. Odporučenie na službu ADOS pri prepustení zo zdravotníckeho zariadenia

Celkovo odpovedalo na otázku 963 (95,35 %), „áno“ odpovedalo 285 (29,6% z 963), „nie“ odpovedalo 678 (70,4% z 963) respondentov. Na otázku neodpovedalo 47 (4,65%) respondentov.

Záver

Na základe zistení z výskumu môžeme konštatovať, že pacienti majú záujem o bezplatnú sociálno- zdravotnú starostlivosť po prepustení z nemocničnej starostlivosti. Na záver môžeme konštatovať, že náš výskum bol veľkým prínosom, nakoľko Vláda SR plánuje zaviesť nový príspevok na ošetrovanie pre dlhodobého chorého člena rodiny. V súčasnosti prebiehajú rokovania medzi MPSV a R SR a MZ SR. Predložený výskum je prvým z cyklu systematicky aplikovaných výskumov zameraných na zavedenie komplexného modelu prechodovej starostlivosti do praxe. Predpokladáme, že na základe zistených poznatkov výskum prispeje k efektívnosti poskytovaných služieb, k zvýšeniu efektivity vynakladaných zdrojov, k zvýšeniu vzdelanosti a zavedeniu inovatívnych prvkov v rámci zdravotných a sociálnych profesií. Najmä však k podpore základného ľudského práva a to práva na zdravie.

REFERENCES

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BICKOVÁ, L., KALVACH, Z. a ČELEDOVÁ, L. 2010. *Pečovateľská služba v Českej Republice*. Tábor : Asociace poskytovatelů sociálních služeb České Republiky, 2010. str. 432. ISBN 978-809-0466-807.

MISCONIOVÁ, B. 1994. Komplexní domácí péče. Asociace domácí péče – Národní centrum domácí péče, 1994, 55 s.

KALVACH, Z. a kol. 2011. *Křehký pacient a primární péče*. Praha : Grada, 2011. str. 399. ISBN 978-802-4740-263.

KŘIVOHLAVÝ, J. 2002. *Psychologie nemoci*. Grada, Publishing: Praha, 2012. 200 s. ISBN 80-247-0179-0.

KŘIVOHLAVÝ, J. 2010. *Pozitivní psychologie*. Odpouštění, smířování, překonávání negativních emocí, radost, naděje. Vydavatelství Portál: Praha. 2010. 195 s. ISBN 97- 8807-

36-77-26-8.

KŘIVOHLAVÝ, J. 2012. *Hořet, ale nevyhořet*. 2 vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 175 s. ISBN 9788-07-1955-7-33.

MATOUŠEK, O. a kol. 2003. *Metódy a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2. MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

VORLÍČEK, J., ADAM, Z. a KOL., A. 1998. *Paliativní medicína*. Praha : Grada Publishing, 1998. str. 480. 8071694371.

Kontakt:

prof. PhDr. Monika Mačkinová, PhD.

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

mackinova@fedu.uniba.sk

PhDr. Pavol Kopinec, PhD.,

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

kopinec@fedu.uniba.sk

Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA: Aplikovaný výskum orientovaný na vákuum medzi zdravotnou a sociálnou starostlivosťou o pacienta po prepustení zo zdravotníckeho zariadenia (019UK-4/2018).

The contribution was made within the KEGA project: Applied vacuum-oriented research between health and social care of a patient after being released from a health facility (019UK-4/2018)

EURÓPSKE RODINNÉ PRÁVO A JEHO ZÁKLADNÉ PRINCÍPY PODĽA CEFL

EUROPEAN FAMILY LAW AND ITS BASIC PRINCIPLES

UNDER CEFL

Štefan Neszméry

Abstrakt: Článok pojednáva o problematike harmonizácie a unifikácie rodinného práva, mieste a úlohe Komisie pre európske právo (CEFL) v procese harmonizácie. Takisto sa venujeme a podrobne rozoberáme jednotlivé princípy CEFL z ktorých by malo Európske rodinné právo vychádzať. Medzi markantné ciele Komisie CEFL patrí výskum v oblasti rodinného práva v Európe smerujúci k harmonizácii rodinného práva v Európe. Vytvorenie Komisie CEFL je založené na odbornej iniciatíve, čo spôsobuje tú skutočnosť, že Komisia CEFL je úplne nezávislá na akejkoľvek inej organizácii alebo inštitúcii. Hlavným cieľom Komisie CEFL a rovnako tak aj hlavným prínosom jej vedeckej činnosti má byť vytvorenie Princípov európskeho rodinného práva (Principles of European Family Law - „PEFL“), ktoré by mali byť použiteľné v celoeurópskom meradle najmä z pohľadu komparatívneho výskumu, nielen pre akademické ale hlavne praktické účely. Účelom celého takéhoto postupu je dosiahnutie modernizácie a harmonizácie rodinného práva v celej Európskej Únii. Druhotným, ale samozrejme ambicióznym cieľom Komisie CEFL je priamo upozorňovať svojou činnosťou na samotného zákonodarcu EÚ pri aplikovaní práva.

Kľúčové slová: *harmonizácia, unifikácia, Komisia pre európske rodinné právo, princípy CEFL*

Abstract: The article deals with the issue of harmonization as well as unification of family law, in addition also the place and the role of the Commission of European Family Law (CEFL) in the process of harmonization. Furthermore, we are also focused on discussing in details the principles of CEFL Commission that European family law should be based on.

Among the most significant goals of CEFL Commission without any doubt belongs the research in the area of European family law leading to harmonization of family law in Europe.

The establishment of CEFL Commission is based on vocational initiative which leads to the fact that CEFL Commission is completely independent from any other organization or

institution. The main aim of CEFL Commission and at the same time also main contribution of its scientific activity is the creation of Principles of European Family Law (PEFL), which should be applicable on a Pan-European scale, especially from the point of view of a comparative research, used not only for academic, but mainly for practical purposes. The main purpose of this whole process is the achievement of modernization as well as harmonization of family law throughout the European Union. Last but not least the ambition of the CEFL Commission is to directly draw an attention to the activity of EU legislator when applying the law.

Key words: *Harmonization. Unification. Commission of European Family Law. Principles of CEFL.*

Komisia pre európske rodinné právo

„Vzhľadom k tomu, že Komisia pre európske rodinné právo (CEFL) bola založená v roku 2001, harmonizácia rodinného práva hmotného v Európe je predmetom vášnivých debát. Nemožnosť a nevhodnosť harmonizácie rodinného práva bola dlho považovaná za samozrejmosť. (Antokolskaia, M. 2011) Negatívne postoje vychádzali z argumentov, že rozdiely medzi vnútroštátnymi normami rodinného práva spočívajú v jedinečnosti a poukazovali na ochranu národného kultúrneho dedičstva, že túto kultúrnu a historickú rozmanitosť nie je možné prelomiť, a práve preto rodinné zákony nie je možné konvergovať spontánne, teda nemôžu byť cielene harmonizované. (Antokolskaia, M. 2011). Čiastočnú harmonizáciu možno badať pri prijímaní záväzných pravidiel prostredníctvom medzinárodných dohovorov, právnych predpisov EÚ a vytváraní judikatúry ad hoc Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP) a Európskeho súdneho dvora (ESD). Komisia pre európske rodinné právo (CEFL) má nezastupiteľné miesto v procese harmonizácie. Jej organizáciu, jednotlivé činnosti, oblasť pôsobenia a pod. sme rozobrali v tretej kapitole. Na tomto mieste sa budeme venovať základným princípom vytvorené CEFL, z ktorých Európske rodinné právo by malo vychádzať. Na úvod považujeme za potrebné aspoň v krátkosti sa zamyslieť nad pojmami „právne princípy“ a „právne zásady“ a ich vzťahu, nakoľko táto problematika nie je v právnej teórii celkom jasná. Tieto dva pojmy sa často stotožňujú, hoci princíp možno odlišiť od zásady tak, že predstavuje „základnú a východiskovú myšlienku, predpoklad, základnú vedúcu zásadu“, zatiaľ čo zásada predstavuje „pravidlo, usmernenie konania alebo posudzovania“. V podstate však ide o synonymá, z čoho aj v práci vychádzame, pričom z hľadiska zaužívanej praxe možno

stotožniť právne princípy so všeobecnými právnymi zásadami, ktoré sa vzťahujú na celý právny systém, a právnymi zásadami označiť vedúce pravidlá určitej oblasti práva alebo právneho odvetvia (napr. zásady súkromného práva). (Jančo, M. 2009)

Dôvody vytvorenia princípov CEFL

Do popredia vyvstávajú otázky, z akého dôvodu bola CEFL založená a prečo je vytvorenie nejakých princípov také dôležité. Prvý dôvodom je **zvyšujúci sa európsky rozmer rodinného práva**. Medzinárodné právo súkromné a medzinárodné procesné právo vo veciach rodinného práva má v tejto oblasti už niekoľko desaťročí rýchly vývoj a tým pádom aj záujem o vnútroštátne rodinné právo rastie. Na rôznych konferenciách prebiehala komparácia jednotlivých vnútroštátnych právnych poriadkov, kde boli podávané správy o aktuálnych otázkach v európskych systémoch rodinného práva. V dôležitých oblastiach (medzinárodného) rodinného práva zo strany Rady Európy a Haagskej konferencie o medzinárodnom práve súkromnom boli spísané konvencie, rezolúcie a princípy, ktoré dnes tvoria súčasť sústavy vedomostí známu všetkým právnikom. Taktiež musíme spomenúť významnú rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu, ktorý svojimi rozhodnutiami poskytuje „návod“ k riešeniu sporov v rámci rodinného práva. Okrem toho Európsky súdny dvor v Luxemburgu rozhodol, že komunitárne slobody, stanovené Zmluvou o ES, sú tiež aplikovateľné v rámci rodinného práva. (J. Basedow,2003). Tejto oblasti sa venujú aj rôzni odborníci z teórie a praxe, ktorý svoje publikácie venujú práve problematike zjednocovania a zosúlad'ovania rodinného práva v Európe. Druhým dôvodom je **európska integrácia**. Môžeme konštatovať, že absencia harmonizovaného rodinného práva vytvára prekážku voľnému pohybu osôb a vytvorenie skutočne európskej identity a integrovaný európsky právny priestor. Rodinné právo sa dotýka samotnej podstaty každodenného života ľudí ako žiadne iné oblasti práva. Keďže existujú rozsiahle rozdiely medzi vnútroštátnymi právnymi poriadkami v rámci Európy bez hraníc, toto predstavuje vážnu prekážku k dosiahnutiu spoločnej európskej identity vo forme európskeho občianstva. Máme za to, ľudia (občania Európskej únie) sa nemôžu spoliehať na kontinuitu svojich rodinných vzťahov napr. pri zmene bydliska. (Boele – Woelki, K..2003). **Vývoj európskeho súkromného práva** ako v poradí tretí dôvod vychádza z harmonizácie a zjednotenia v oblastiach, ako je napríklad obchodné právo a súvisiacich oblastiach občianskeho práva. Rodinné právo bolo donedávna mimo tejto harmonizácie, avšak základné ľudské práva a slobody, princíp nediskriminácie a rovnosti prijaté Radou Európy, Európskym

súdny dvorom a Európskym súdom pre ľudské práva hrajú významnú úlohu v tomto vývoji. Z toho vyplýva, že rodinné právo sa stáva čoraz viac predmetom komparácie, ako aj harmonizácie. Jedným z dôvodov sú aj **kompetencie Európskej únie v rodinných veciach**. Aby bol zaručený voľný pohyb osôb v Európe, Európska komisia by mala prijať vhodné opatrenia, aby sa zabránilo strate právneho postavenia, ktoré napríklad môže nastať so zmenou bydliska do susedného štátu. Rodinné veci sa v súčasnosti riešia podľa toho právneho poriadku, kde je právo na základe obvyklého pobytu.

Princípy rodinného práva podľa CEFL

V tejto kapitole sa venujeme činnosti Európskej komisie pre rodinné právo, ktorá sa snaží o harmonizáciu právnych poriadkov členských krajín najmä prostredníctvom vytvorenia spoločných (jednotných) princípov. Hodnoty, na ktorých je rodinné právo v jednotlivých európskych štátoch koncipované, ako bolo už spomenuté, je typické pre každú krajinu zvlášť. Proces harmonizácie rodinného práva v Európe je veľmi zložitý. Vyvstala pri tom otázka, akým spôsobom vytvoriť princípy, tak, aby tieto hodnoty nezostali opomenuté aj vzhľadom na obrovské množstvo právnych inštitútov a noriem upravujúcich oblasti rodinného práva. Už na úvodnom stretnutí Komisie, počas ktorej sa viedla rozsiahla diskusia o mnohých otázkach harmonizácie rodinného práva, sa konštatovalo, že tieto princípy nie je možné vytvoriť na základe konkrétnych štandardov. V podstate sa uvažovalo o dvoch metódach – či proces harmonizácie založiť na *common core* alebo kreovať *better law*, tzv. lepšie právo. *Common core* predstavuje princípy, ktoré majú krajiny týkajúce sa harmonizácie, spoločné. Ide o vytvorenie spoločného jadra, skupiny inštitútov zakotvených vo všetkých, resp. vo väčšine týchto krajín a je vhodné ich aj naďalej zachovať. Na strane druhej *better law*, tzv. lepšie právo, by bolo tvorené nie zo spoločných hodnôt všetkých krajín, ale z nových, moderných princípov lepšie odrážajúcich potreby modernej spoločnosti. Ďalším markantným rozdielom v týchto dvoch metódach je, že *common core* vychádza z objektívnych skutočností a je postavené na prirodzene vytvorených všeobecných trendoch. Ide o riešenie problémov tými spôsobmi, ktoré sú spoločné pre väčšinu právnych poriadkov v Európskych krajinách. *Better law* je naopak založený skôr na subjektívnom vnímaní a osobných preferenciách členov Organizačného výboru Komisie. Ak teda Komisia zistí, že nie je možné nájsť pre danú otázku spoločnú cestu, alebo že riešenie získané na podklade tohto spoločného jadra nenapĺňa očakávania členov na kvalitu a modernitu pravidiel, uprednostní nájdenie práva lepšieho. (Antokolskaia 2003) Počas

procesu kreovania princípov, Komisia došla k záveru, že tieto princípy je možné vytvoriť na základe oboch uvedených metód a nie je nutné vyberať buď jednej alebo druhej. Dobrým príkladom je problematika rozvodu manželstva. V týchto otázkach sa zvolila metóda *common core*, teda povolenie rozvodu závisí od právnych predpisov krajín. Čo sa týka povolenia rozvodu až po uplynutí určitej doby trvania manželstva, zvolila sa metóda *better law*, čo Komisia odôvodnila tým, že nie je potrebné trvať na dĺžke manželstva, rovnako tak aj na dobe odlúčenia manželov pred rozvodom.

Princípy týkajúce sa rozvodu

Rozvod, ako jediná možnosť zániku manželstva za života obidvoch manželov, je inštitút rodinného práva, ktorý nie je iba doménou právnych teoretikov, ale je to pojem súvisiaci s každodenným životom. Štatistiky z dlhodobého hľadiska poukazujú (nielen u nás) na stále zvyšujúce sa percento rozvodovosti. Podľa nich sa rozvádza každé druhé manželstvo. Môžeme konštatovať, že v rámci krajín Európy prevláda pomerne liberálna právna úprava rozvodov. V súčasnej dobe snáď už nie je osoby, ktorej by sa rozvod nejakým spôsobom netýkal, resp. nemala skúsenosť s týmto negatívnym spoločenským javom. V tejto súvislosti spomenieme právnu úpravu Írska a Malty. Írsko, ako silne katolícku krajinu, kde sa rozvody povolili v roku 1995 na základe konaného referenda. Právna úprava Malty nepovoľovala rozvody dokonca až do roku 2011, kedy bol prijatý zákon o rozvodoch. Do tej doby o manželskej odluke totiž rozhodoval súd a žiadosť o anuláciu sobáša spadala do právomocí cirkvi - proces sa tak mohol natiahnuť až na neuveriteľných deväť rokov. Rozvádzať sa teda prakticky mohli len manželia žijúci za hranicami Malty alebo zmiešané páry, v ktorých bol jeden z manželov cudzinec. Prijatím zákona o rozvodoch (tiež na základe výsledkov z konaného referenda) rozvod je možný po štvorročnej odluke. Dostupné na internete: <http://euractiv.cz/clanky/aktualne-v-eu/malta-jako-posledni-z-eu-uzakonila-rozvody-009000>. Vytvorením hraníc a umožnenie voľného pohybu osôb vznikajú manželstvá medzi rôznymi štátnymi príslušníkmi. Následné rozvody medzi zmiešanými párami sú o to komplikovanejšie. Každý štát sa jednoducho musí zaoberať inštitútom rozvodu (a s tým je spojená aj úprava majetkových práv a úprava vzťahov k maloletým deťom po rozvode). Manželstvo bolo dlho považované ako základ pre tvorbu rodinnej jednotky. Avšak právne alternatívy k manželstvu, ako je registrované partnerstvo, sa stávajú stále rozšírenejším a vnútroštátne právne predpisy stále viac práv priznávajú nemanželským párom. Nedávne demografické údaje ukazujú, že počet sobášov na 1 000 osôb

v EÚ klesol v posledných desaťročiach, zatiaľ čo počet rozvodov sa zvýšil. Zvýšenie podielu detí, ktoré sa narodili nezosobášeným párom je taktiež nezanedbateľné. Právne úpravy rozvodu manželstva v jednotlivých štátoch vychádzajú z ich tradícií, kultúry, histórie. Z toho dôvodu môžu existovať isté odchýlky v právnych poriadkoch. Ako príklad uvádzame dôvody rozvodu, čo štáty rozdeľuje do viacerých skupín. V jednej skupine štátov, kde patrí napr. Nemecko, Maďarsko, Taliansko a samozrejme aj Slovenská republika existuje len jeden dôvod rozvodu, a to kvalifikovaný rozpad manželstva a býva doplnený ešte ďalšími variantmi. Štáty ako napr. Bulharsko alebo Švajčiarsko naopak pozná viac druhov rozvodu - rozvod zavinený jedným z manželov alebo rozvod so spoločným súhlasom oboch manželov. V takom Rakúsko existujú tri kategórie rozvodov, Belgická právna úprava či Francúzsko upravuje dokonca päť spôsobov rozvodu. Rozvod predstavuje jediný spôsob, ako zrušiť manželstvo ešte za života oboch manželov. Žiadny z manželov nemá na rozvod právny nárok ani vtedy, ak s ním obaja manželia súhlasia. Nie je však v záujme štátu, aby „trvalé“ spoločenstvo muža a ženy skončilo inak než smrťou jedného z manželov. I keď rozvod nepredstavuje inštitúciu podporovanú štátom, napriek tomu je štát povinný ponúknuť manželom, ktorí spolu spoločenstvo už netvoria či tvoriť nechcú, zodpovedajúce právne riešenie. Preto je zákonodarcom v každom štáte upravený inštitút rozvodu, vrátane jeho predpokladov, priebehu i následkov. CEFL považuje mnoho oblastí práva vhodných pre harmonizáciu, avšak najprv sa koncentrovala na tému rozvodov a na vyživovaciu povinnosť medzi rozvedenými manželmi. Tieto princípy boli zverejnené v decembri 2004. K vytvoreniu týchto princípov boli nápomocné dotazníky Národných správ (ich analýze sme sa venovali v tretej podkapitole), ktoré boli spracované do preambuly a 10 princípov týkajúce sa rozvodu označené od 1:1 po 1:10. Ich neoddeliteľnou súčasťou sú aj komentáre. Okrem princípov sú v preambule vymedzené aj dôvody, z akých je harmonizácia vhodná, napr. voľný pohyb osôb v priestore EÚ. Každý štát má však svoju právnu úpravu rodinného práva a tým je voľný pohyb obmedzený práve z hľadiska rozmanitosti európskych právnych systémov. Princípy CEFL majú uľahčiť voľný pohyb osôb tým, že sa dosiahne harmonizácia rodinného práva v európskych krajinách. Tzv. všeobecné princípy sú označené od 1:1 do 1:3. Podľa nich právo by malo povoľovať možnosť rozvodu a rozvod by nemal byť podmienený dĺžkou manželstva. Samotný rozvod v súčasnosti nie je problém, je aprobovaný vo všetkých európskych krajinách. Zložitejšie je to pri dĺžke trvania manželstva. Nie v každej krajine je táto doba požadovaná, a ak áno, rozdiel je v jej trvaní. Vo Francúzsku sa vyžaduje trvanie manželstva aspoň šesť mesiacov na to, aby mohol byť rozvod povolený. To isté je platí v Dánsku, či Rakúsku. Jeden rok je vyžadovaný napr. v Grécku alebo v Španielsku. V Belgickej právnej úprave sú zakotvené dva roky. V prípade konania rozvodu bez súhlasu

jedného z manželov je právna úprava zase odlišná. Rozhodnutie CEFL formulovať princíp práve v takomto znení odôvodňuje tak, že manžel, ktorý nesúhlasí s rozvodom ako slabšia strana v procese, má byť chránený inými inštitútmi než je stanovená dĺžka trvania manželstva pred rozvodom. Rozvod totiž predstavuje už aj tak dosť traumatujúci zážitok s negatívnymi vplyvmi (nielen na rozvádzajúcich sa manželov). CEFL uprednostňuje rozvody, kde súhlas vyjadria obidvaja z manželov pred jednostranným súhlasom. Konanie o rozvode by malo byť regulované právom. Má byť presne stanovená právomoc a pôsobnosť príslušného orgánu, ktorému boli zverené kompetencie rozviesť manželstvo. Voľba tohto orgánu je ponechaná na jednotlivé štáty (u nás o tom rozhoduje jedine súd, správny orgán neprichádza do úvahy). Zákon by mal umožniť aj rozvod po vzájomnej dohode a taktiež aj rozvod bez súhlasu jedného z manželov. Ďalšie štyri princípy sa týkajú rozvodu po vzájomnej dohode. Ako už bolo spomenuté vyššie tento typ rozvodu je samotnou CEFL preferovaný. Podľa nasledujúcich princíпов manželstvo by teda malo byť rozvedené na základe súhlasu oboch manželov, pričom by nemala byť zavedená žiadna doba faktického odlúčenia manželov, resp. dĺžka trvania manželstva. V druhom a treťom odseku je uvedené, čo sa považuje za spoločný súhlas a v akej forme môže byť udelený. Vzájomný súhlas treba chápať ako dohodu medzi manželmi, že ich manželstvo by malo byť rozvedené a dohoda môže byť vyjadrená buď spoločnej žiadosti manželov alebo pripojením sa jedného manžela k súhlasu druhého manžela v žiadosti o rozvod. (Boele – Woelki, K., Ferrand, F., González Beilfuss, C. 2004). CEFL takýto postup odôvodňuje tým, že manželia majú právo slobodne sa rozhodnúť o ukončení svojho manželstva a vysporiadať si pomery medzi sebou a upraviť si pomery k ich maloletým deťom. Ak dajú obaja manželia súhlas k rozvodu, ďalšie zisťovanie príčin rozvratu by bolo nelogické. Pre to, aby manželia boli nútení žiť spolu ešte počas požadovanej doby aj keď vyjadrili jasnú slobodnú vôľu, nie je na to, podľa CEFL, právne relevantný argument. Samozrejme v špecifických situáciách stanovenie doby, tzv. reflexia (z ang. *period of reflection*) a jej dodržanie má svoje opodstatnenie a CEFL to zakotvila aj v jej princípoch. Ide akoby o poskytnutie času manželom, ktorí majú spoločné deti, na vytvorenie (písomnej) dohody medzi nimi týkajúce sa otázok starostlivosti o deti a kontakt s nimi. Dĺžka doby v tomto prípade závisí, či majú manželia deti mladšie 16 rokov, či sa manželia dohodli na následkoch rozvodu, či manželia žijú dlhšie ako šesť mesiacov odlúčené. Ak sa manželia dohodli, táto doba je stanovená na tri mesiace, ak nie, je šesťmesačná.

Sme toho názoru, že uvedený princíp predstavuje správny krok CEFL-u, pretože sa domnievame, že „rýchly“ rozvod bez toho, že by mali manželia dohodnuté také podstatné veci

ako je starostlivosť a kontakt s vlastnými deťmi, pokiaľ sú mladšie ako 16 rokov, je neprípustný. Manželia by mali mať medzi sebou vyriešené otázky týkajúce sa rodičovských práv a povinností (rodičovskej zodpovednosti), budúceho bývania detí a kontakte s deťmi, starostlivosti o deti, rozdelenie majetku, dojednanie výživného medzi rozvedenými manželmi atď. Podmienky rozvodu bez súhlasu jedného z manželov sú zakotvené v princípoch pod číslami 1:8 až 1.10. Týmito princípmi formulovanými tak ako sú so stanovením podmienok badať snahu o zvýšenie ochrany manžela, ktorý s rozvodom nesúhlasí. Rozvod by mal byť v tomto prípade povolený, teda bez súhlasu jedného z manželov, ak manželia fakticky oddelení minimálne 1 rok. Len vo výnimočných prípadoch môže súd povoliť rozvod aj pri dobe kratšej ako 1 rok, napr. ak je spolužitie pri druhom manželovi nezniesiteľné z dôvodu jeho agresie. Aj pri tomto type rozvodu je akákoľvek dohoda medzi manželmi vítaná a orgán rozhodujúci o rozvode by ju mal vziať do úvahy, ak je to v najlepšom záujme dieťaťa. Z uvedeného vyplýva, že princípmi sú upravené len dva typy rozvodov – so súhlasom oboch manželov a bez súhlasu jedného manžela.

Princípy týkajúce sa vyživovacej povinnosti medzi rozvedenými manželmi

Rozvod so sebou prináša právne následky tak vo vzťahu k osobným, ako aj k majetkovým vzťahom medzi manželmi. V tejto súvislosti zaniká bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. Rozvedení manželia sa stávajú jeden od druhého „ekonomicky samostatnými“. Veci nadobudnuté po rozvode sú v ich výlučnom vlastníctve. V praxi však nie je ničím výnimočným, že jeden z manželov rozvodom doslova stratí strechu nad hlavou, teda nie je schopný sa sám o seba postarať. Typickou situáciou je starostlivosť (nezamestnanej) manželky o maloleté deti, kým manžel chodí do práce a zarába. Matka viacerých detí, ktorá dlhšie nepracovala, bude musieť vynaložiť väčšie úsilie na to, aby našla vhodné zamestnanie. Aj týmto spôsobom sa môže prejaviť jej finančná závislosť po rozvode manželov. Iným dôvodom je prítomná solidarita medzi manželmi, jednoducho aby po rozvode mali obidvaja manželia rovnaké alebo podobné životné úrovne. CEFL preto do svojich princípov zakomponovala aj tie, ktoré sa týkajú vyživovacej povinnosti medzi rozvedenými manželmi. Týmto spôsobom ide o snahu zabezpečiť materiálnu podporu druhému manželovi, ktorý to potrebuje. Tieto princípy sú označené od 2:1 do 2:10. V prvom rade právne pravidlá týkajúce sa tohto druhu výživného majú byť koncipované bez akejkoľvek diskriminácie na typ rozvodu, nakoľko napr. v takom

Rakúsku alebo Belgicku existujú rozdielne podmienky pre určenie výživného v závislosti na druhu rozvodu. Podmienky na stanovenie výživného medzi rozvedenými manželmi upravujú princípy od 2:3 do 2:6. Predovšetkým samotné stanovenie výživného a jeho výšky závisí od schopnosti jedného manžela vyživovať toho druhého a taktiež na nedostatku prostriedkov na úhradu potrieb jedného z manželov. Pri rozhodovaní o výživnom by sa mali zobrať do úvahy skutočnosti ako sú Pri rozhodovaní o nároku na údržbu, je treba prihliadnuť najmä úvahy faktory, ako

- pracovná schopnosť manželov, vek a zdravotný stav;
- starostlivosť o deti;
- rozdelenie povinností počas manželstva;
- trvanie manželstva;
- životná úroveň počas manželstva, a
- akákoľvek nová manželstva alebo dlhodobý vzťah.

V niektorých štátoch sú tieto kritéria upravené ešte podrobnejšie, príslušný orgán sa s nimi musí zaoberať a skúmať ich a až následne dospieť k rozhodnutiu. Podrobnejšiu právnu úpravu má napr. Švajčiarsko. Naopak vo Fínsku, Holandsku či Taliansku právna úprava je vyjadrená veľmi neurčito a príslušné orgány rozhodujú podľa okolností prípadu. Prevažná časť krajín vychádza zo všeobecného kritéria, kedy na jednej strane stoja potreby vyživovaného, na strane druhej (majtkové) schopnosti a možnosti manžela poskytujúceho výživné tieto potreby uspokojiť. Právne poriadky umožňujú rozhodovať na základe slobodného uváženia súdov pri rozhodovaní konkrétneho prípadu (Česká republika, Bulharsko, Dánsko Alebo Grécko). Výživné by sa podľa princípov malo poskytovať vopred a pravidelne (paušálne). Príslušný orgán rozhodujúci o výživnom môže uložiť túto povinnosť na žiadosť jedného alebo oboch manželov s prihliadnutím na okolnosti prípadu. Na jednej strane sa princípmi kreovala ochrana ekonomicky slabšieho manžela a „zjemnenie“ negatívnych následkov rozvodu, na strane druhej princípy pamätajú aj na ochranu druhého manžela, ktorý výživné poskytuje, a síce v prípadoch výnimočnej tvrdosti voči manželovi poskytujúceho výživné príslušný orgán môže rozhodnúť o nepriznaní práva manželovi žiadajúceho o výživné, zániku tejto povinnosti, resp. ju limitovať vzhľadom na správanie oprávneného manžela. V zmysle princípu 2:7 v rámci určovania výšky výživného súdy by mali prihliadať na to, či povinný manžel nemá už iné vyživovacie povinnosti a voči komu (voči novému manželovi, voči maloletým deťom). Vyživovacia povinnosť voči maloletým deťom by mala mať vždy prednosť pred inými vyživovacími povinnosťami. Čo je však na škodu, je absencia úpravy konkrétnej dĺžky trvania tejto povinnosti. Napriek tomu, že

v princípe 2:8 sa uvádza, že výživné by sa malo poskytovať po určitú dobu, ale len výnimočne bez časového obmedzenia, jej dĺžku už ponecháva na uváženie príslušným orgánom. Podľa tohto princípu právo na výživne rozvedeného manžela zaniká, ak

- oprávnený manžel uzavrie nové manželstvo;
- je v dlhodobom vzťahu s novým partnerom;
- smrťou oboch rozvedených manželov;
- dohodou;
- zrieknutím sa nároku na výživné. Dostupné na internete:

<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-English.pdf>

Pri tvorbe princíпов úpravy výživného medzi rozvedenými manželmi sa vychádzalo predovšetkým z *common core*, teda zo zistenia, akú právnu úpravu a ktoré inštitúty majú štáty spoločné. Podkladom bol spoločný základ doplnený CEFL ďalšími princípmi považovanými za vhodné pre harmonizáciu. Pri porovnaní kreovania princíпов na základe *better law* alebo *common core*, máme za to, že CEFL zvolila správny postup. Výživné medzi rozvedenými manželmi si všeobecne vyžaduje zásahy zo strany štátu (napr. ak nedôjde k dohode medzi manželmi, alebo potreba schválenia dohody, či kontrola plnenia povinností zo strany príslušného orgánu). Stanovenie výživného, jeho výšky, resp. trvania, tak už nie je ponechané iba na vôľu strán, ale je vynútiteľné aj proti vôľi jedného z manželov. Preto sa vyžaduje tieto otázky právne regulovať, kde síce tento postup môže byť veľmi podobný, avšak ide skôr o otázku procesnú, ktorej zmena by v rade prípadov nebola takmer možná. Pre uvedené situácie je teda harmonizácia na základe *common core* viac-menej samozrejma.

Rodičovské práva a povinnosti

Vzťah detí a rodičov sa vyvíjal od ich bezvýhradnej podriadenosti otcovi (*Patria potestas*), cez ich podriadenosť rodičom (rodičovská moc). Dieťa teda bolo iba objektom práv, často malo hodnotu obyčajnej pracovnej sily, až do dnešnej doby, kedy je dieťa rovnoprávnym subjektom vzťahov s vlastnými subjektívnymi právami. Princípy týkajúce sa rodičovskej zodpovednosti majú napomôcť spoločným európskym hodnotám, pokiaľ ide o práva dieťaťa a dobrých životných podmienok. CEFL preto v tomto smere odporúča prijať princípy týkajúce sa rodičovských práv a povinností. Hneď v úvode je vymedzená definícia rodičovských práv a povinností, resp. čo je nutné si predstaviť pod týmto pojmom podľa CEFL. Rodičovské práva

a povinností sú súborom práv a povinností zamerané na podporu a zabezpečenie dobrých životných podmienok dieťaťa. Pod týmto pojmom treba rozumieť predovšetkým:

- starostlivosť, ochranu a vzdelávanie,
- udržiavanie osobných vzťahov,
- určenie bydliska,
- správa majetku,
- právne zastúpenie.

Pre úplnosť je v nasledujúcom princípe vyjadrené, že tieto práva a povinnosti sa týkajú každého, kto je ich nositeľom, teda v prvom rade rodičia dieťaťa, osvojiteľia alebo tí, ktorí rodičovské práva a povinnosti vykonávajú namiesto rodičov (v našich podmienkach poručník alebo opatrovník). Princípmi je vyzdvihnutá zásadná otázka najlepšieho záujmu dieťaťa. Práve najlepší záujem má byť prvoradým hľadiskom pri akomkoľvek rozhodovaní vo veciach týkajúcich sa detí. Uvedené platí nielen pre rodičov, ale aj pre súdy, resp. iné orgány. Princípy podporujú samostatnosť dieťaťa s prihliadnutím na jeho vývoj a na stupeň jeho rozumovej schopnosti. Zakazuje sa akákoľvek diskriminácia dieťaťa. S ohľadom na vek a zrelosť dieťaťa, dieťa by malo mať právo byť informované, malo by mu byť umožnené vyjadriť svoj názor vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa jeho osoby a jeho vyjadrené názory majú byť brané s patričnou vážnosťou. V prípade konfliktu záujmov medzi dieťaťom a nositeľmi rodičovských práv a povinností sa má zabezpečiť ochrana záujmov dieťaťa. Čo sa týka samotných rodičov dieťaťa, v princípoch je vyjadrené, že rodičia, ktorých právne rodičovstvo bolo zistené, by mali mať rovnakú zodpovednosť za dieťa, a túto vykonávať spoločne. Tieto práva a povinnosti môžu byť v celom rozsahu alebo iba čiastočne uložené aj inej osobe ako rodičovi dieťaťa. Rozvod, neplatnosť manželstva, resp. akékoľvek vzájomné odlúčenie rodičov dieťaťa by nemali mať žiaden vplyv na ich rodičovské práva a povinnosti. Rodičia by mali mať právo konať v bežných veciach týkajúcich sa dieťaťa samostatne, dôležité rozhodnutia ako je vzdelanie dieťaťa, rozhodovanie o pobyte dieťaťa, lekárske ošetrovanie a pod. by mali prijímať po vzájomnej dohode. V bežnom živote sa môže nastať naliehavá situácia, kedy rodič musí konať rýchlo a v danej chvíli nie je možné získať súhlas druhého rodiča. V týchto ojedinelých prípadoch by mal mať právo rozhodnúť samostatne a bezodkladne o tom informovať druhého rodiča. O výkone rodičovských práv a povinností sa môžu rodičia dieťaťa dohodnúť. Tieto dohody by mohli byť zo strany príslušného orgánu preskúmané a ak sú v záujme dieťaťa aj podporované. Fenomén nemanželských detí spôsobil to, že dieťa je vychovávané jedným z rodičom, ktorý

žije so svojim partnerom. Tento partner rodiča žijúci s dieťaťom v spoločnej domácnosti sa môže podieľať na rozhodovaní v súvislosti s dennými záležitosťami týkajúcich sa dieťaťa, pokiaľ druhý rodič má rodičovskú zodpovednosť.

Obsahom nasledujúceho textu princípov sú vyjadrené tie, ktoré sa týkajú starostlivosti, ochrany a zdravia dieťaťa. Taktiež dôležité otázky ohľadom pobytu dieťaťa, zmena bydliska, správy majetku dieťaťa, právneho zastupovania atď. Pri všetkých týchto otázkach je v princípoch vyjadrený najlepší záujem dieťaťa, ktorý v žiadnom prípade nesmie byť opomenutý. Dieťa by nemalo byť podrobené fyzickému trestu alebo akékoľvek inému ponižujúcemu trestaniu. V rámci pripravovanej rekonštrukcie rodinného práva v súvislosti so správou majetku dieťaťa by sme navrhovali až na výnimočné prípady zákaz poskytovania darov z majetku dieťaťa rodičmi, pretože táto možnosť nie je podľa nášho názoru zásadne v záujme dieťaťa. Ide o štandardnú úpravu európskych právnych poriadkov a odporúčajú ju tiež aj Princípy CEFL. Zastúpenie dieťaťa je poskytované v prvom rade zo strany jeho rodičov, ak medzi dieťaťom a rodičom neexistuje konflikt záujmov. Dieťa môže v konaní pred súdom týkajúceho sa jeho osoby vystupovať aj samo, pokiaľ je na to vekovo a rozumovo zrelé. Princípy upravujú nielen právo styku dieťaťa s rodičom, ale aj s blízkymi príbuznými. Táto právna úprava sa dostala aj do nášho zákona o rodine poslednou vykonanou novelou účinnou od 1. januára 2016. Na podmienkach udržiavania kontaktu sa môžu dotknuté osoby dohodnúť alebo o týchto otázkach rozhodne súd. CEFL sa v princípoch venovala aj podmienkam ukončenia rodičovskej zodpovednosti. Rodičovská zodpovednosť sa ukončí, ak dieťa dosiahlo plnoletosť, uzavrelo manželstvo alebo registrované partnerstvo, dieťa zomrelo alebo bolo adoptované. Ak zomrie jeden z rodičov, výkon rodičovských práv a povinností zostáva len na druhom rodičovi. Ďalej princípy upravujú prípady, kedy je rodič zbavený rodičovských práv a povinností a za akých podmienok tieto práva a povinnosti môžu byť obnovené. O všetkých týchto zásahoch do výkonu by mal rozhodovať príslušný orgán (súd, resp. správny orgán), pokiaľ je to možné, po vypočutí samotného dieťaťa. U našich najbližších susedov – v Českej republike je osobitná pozornosť v novej právnej úprave venovaná oblastiam, ktoré sú výslovne uvedené v princípoch európskeho rodinného práva. Ich cieľom je vytýčiť štandardy ochrany dieťaťa a jeho najlepšieho záujmu, ku ktorým majú vnútroštátne úpravy rodinného práva v jednotlivých štátoch smerovať. V rámci hlbšej analýzy novej českej právnej úpravy je zrejmé, že sa zákonodarca Princípmi vytýčenými Komisiou inšpiroval a značnú časť z nich do nového českého občianskeho zákonníka zahrnul. Starostlivosť o dieťa a jeho ochrana je upravená v ust. § 880 NOZ a nasl. Základ úpravy tvorí generálna klauzula (ust. § 880 ods. 1 NOZ), podľa ktorej

rodičia vykonávajú svoju zodpovednosť v súlade so stupňom vývoja dieťaťa. Upravené sú aj ďalšie špecifiká, ako je použitie výchovných prostriedkov a pod. Zákon však nepracuje s uceleným výpočtom práv a povinností, ktoré starostlivosť o dieťa zahŕňa, menuje iba niektoré z nich (napr. rozhodovanie o vzdelaní dieťaťa). Osobný styk s dieťaťom v zmysle ust. § 887 NOZ a nasl. je právom, ktoré patrí len rodičom. V súvislosti s ním sa určujú ďalšie povinnosti, kedy sa zároveň dbá na záujmy dieťaťa. Zastúpenie dieťaťa v právnych konaniach v zmysle ust. § 892 NOZ a nasl. je nemenej dôležitou zložkou výkonu rodičovskej zodpovednosti - rodičia vystupujú ako zákonní zástupcovia dieťaťa pri konaniach, ku ktorým dieťa nie je právne spôsobilé v zmysle ust. § 15 ods. 2 NOZ. Súčasťou špecifických práv a povinností je aj starostlivosť o majetok dieťaťa, ktorá pre svoju špecifickosť si vyžaduje podrobnejšiu úpravu. V NOZ však absentuje samostatné ustanovenie upravujúce právo na výber pobytu dieťaťa, avšak je zaradené do ust. § 877 NOZ ako záležitosť pre dieťa významná, v ktorej môže rozhodnúť súd, ak sa rodičia nedohodnú.

Princípy týkajúce sa majetkových vzťahov medzi manželmi

Poslednou skupinou otázok, ktorými sa CEFL zaoberala a spracovala do podoby princípov sú tie, ktoré sa týkajú majetkových vzťahov medzi manželmi. Ciele, ktoré sa majú dosiahnuť bez ohľadu na rozdiely medzi vnútroštátnymi právnymi systémami, sú vyjadrené v preambule. Jedným z cieľov je už spomínaný voľný pohyb osôb v európskom priestore. Prijatím princípov ide o snahu prispieť k spoločným európskym hodnotám pokiaľ ide o rovnosť manželov, podporiť manželskú solidaritu a súčasne manželskú autonómiu, zvýšiť blaho rodiny, garantovať spravodlivý podiel každého z manželov na majetku nadobudnutého počas manželstva. CEFL preto odporučila prijať aj tieto princípy vedené k harmonizácii rodinného práva v Európe a posilnenie práv svojich občanov. Tvorba týchto princípov začala po konferencii konanej v roku 2010 v Cambridge, kde hlavnou témou bol rodinný majetok a majetkové spoločenstvo manželov. Vytvorenie princípov bolo celkom náročné aj z časového hľadiska, pretože sa predpokladalo, že práce neskončia skôr ako v roku 2013. Hlavná zásada, ktorá prevláda v týchto princípoch, je zásada rovnosti manželov. Vo všeobecnosti CEFL sa ich snažila vytvoriť a formulovať tak, aby boli zrozumiteľné pre všetkých tých, čo nemajú napr. právnické vzdelanie práve kvôli tomu, aby sa nemuseli obracať na už aj tak zaťažené súdy. Rozsahovo sú tieto princípy najobsiahlejšie a pokrývajú celú radu otázok v majetkových

veciach. Sú rozdelené do troch častí: Prvá časť „Všeobecné práva a povinnosti manželov“ obsahuje princípy označené od 4:1 do 4:9, druhá časť „Majetkové dohody manželov“ od 4:10 do 4:15, tretia časť „Majetkový režim medzi manželmi“, rozdelená na dve menšie sekcie, zahŕňa princípy označené od 4:16 do 4:58. V prvej časti je deklarovaná zásada, že tieto princípy sa uplatňujú bez ohľadu na majetkový režim medzi manželmi a obaja manželia majú rovnaké práva a povinnosti. Každý z manželov, pokiaľ má spôsobilosť na právne úkony v celom rozsahu, môže vstupovať do právnych vzťahov s druhým manželom alebo s tretími osobami. Solidarita medzi manželmi by sa mala prejavovať podľa CEFL aj prispievaním do spoločnej domácnosti, prispievaním na potreby rodiny, na výchovu a vzdelávanie detí podľa svojich schopností a možností. Táto povinnosť má byť vynúiteľná – pokiaľ jeden z manželov túto povinnosť neplní, príp. ju zanedbáva, druhý z manželov má mať možnosť obrátiť na súd, aby táto povinnosť bola uložená súdnou cestou. Rodinný majetok je potrebné nejakým spôsobom chrániť. V zmysle princípov sa na každý úkon týkajúci sa nakladania s majetkom manželov vyžaduje súhlas obidvoch manželov. Právny úkon vykonaný bez súhlasu jedného z manželov môže súd vyhlásiť za neplatný na návrh nesúhlasiaceho manžela. Ak bola dispozícia s majetkom vykonaná bez súhlasu jedného manžela, právny úkon je platný, ak druhý manžel tento úkon schváli, v opačnom prípade môže manžel, ktorý úkon urobil, obrátiť sa na súd. Ďalší princíp sa týka spoločného nájmu. Pokiaľ jeden z manželov mal uzatvorený nájom bytu alebo domu pred uzavretím manželstva, tento sa vzťahuje aj na druhého manžela a nemôže byť vypovedaný alebo zmenený bez súhlasu toho druhého. Pri ukončení nájmu zo strany prenajímateľa musia byť upovedomení obaja manželia. CEFL pri tvorbe princípov pamätal aj na vzájomné zastupovanie sa manželov pri právnych úkonoch. Jeden z manželov môže splnomocniť toho druhého na zastupovanie v právnych veciach. Ak manžel nie je schopný udeliť splnomocnenie, napr. pri obmedzení spôsobilosti na právne úkony, zastupovanie druhému manželovi má byť udelené rozhodnutím príslušného orgánu (súdu). Každý z manželov má povinnosť informovať toho druhého o úkonoch týkajúcich sa spoločného majetku. Dôležitou otázkou zakotvenou v princípoch je sloboda a zodpovednosť obidvoch manželov rozhodovať o svojich majetkových pomeroch s ohľadom na ich osobné potreby. Kľúčovou je autonómia strán a písomná dohoda. Vo väčšine európskych krajín totiž manželia k uzatváraniu takýchto dohôd nevyžadujú splnenie ďalších podmienok. Na strane druhej poskytnutie úplnej voľnosti v tejto otázke tiež nie je úplne správne. Dá sa povedať, že v manželských vzťahoch je situácia komplikovanejšia ako je to pri iných zmluvách, kedy nemožno ako pri iných typoch zmlúv vždy vyžadovať zásadu *pacta sunt servanda*. Pri riešení komplikovaných vecí bude musieť nastúpiť ingerencia štátneho orgánu. Pred uzavretím

manželstva si môžu manželia v manželskej zmluve zvoliť majetkový režim a upraviť majetkové pomery. Počas manželstva môže dôjsť k zmene majetkových vzťahov. Na platnosť manželskej zmluvy (vznik, zmenu) sa podľa princípov vyžaduje jej spísanie, resp. schválenie notárom alebo iným orgánom. Aj v tomto prípade by sa mala uplatňovať povinnosť vzájomného informovania sa nielen o aktívach, ale aj o pasívach každého z manželov. Funkcia notára sa javí ako opodstatnená. Tak ako je uvedené v princípoch, notár má za úlohu poskytnúť nestranné poradenstvo pre každého z manželov zvlášť, ďalej zabezpečiť, aby každý z manželov chápal právne dôsledky manželskej dohody týkajúcej sa majetku, a taktiež zabezpečiť, aby obaja manželia slobodne súhlasili s uzatvorením zmluvy. Účinky zmluvy voči tretím osobám by mali nastať zverejnením jej obsahu alebo ak tretia strana vedela o uzatvorení danej zmluvy. Vzhľadom na okolnosti, kedy bola zmluva uzavretá, alebo tie, ktoré následne vznikli, môže príslušný orgán vo výnimočných prípadoch zrušiť alebo upraviť dohodu o majetku manželov. Ako bolo spomenuté tretia časť týchto princípov je venovaná úprave majetkových režimov manželov. Princípy vyvinula Komisia ako súbor pravidiel pre dva majetkové režimy v manželstve: ako účasť na majetku (*Participation in acquisitions*) a spoločné nadobúdanie majetku (*Community of acquisitions*). Oba režimy sú chápané ako rovnocenné. Každý typ úpravy majetkových pomerov je spojený s právami a povinnosťami manželov a možnosťou, aby si tieto pomery upravili dohodu. **Režim účasti na majetku** (*Participation in acquisitions*) sa uplatní, ak sa manželia nedohodnú inak. Účasť na majetku sa chápe ako úprava majetkových pomerov, počas ktorej je vlastníctvo majetku každého manžela oddelené. Každý manželov teda bude vlastniť istú časť spoločného majetku a istú časť oddeleného majetku. Potom ako dôjde k rozdeleniu majetku, každý z manželov sa podieľa na takejto del'be tak ako je uvedené v princípe 4:31. V tomto manželskom majetkovom režime vlastní a spravujú manželia aktíva a pasíva oddelene. Neexistuje teda spoločná zodpovednosť za dlhy. Začiatočným krokom je teda nezávislosť majetku manželov. Majetok každého z manželov sa skladá z majetku, ktorý je vo výlučnom vlastníctve (tzv. „vyhradený“ majetok - reserved property). Akvizícia zahŕňa majetok nadobudnutý počas existencie tohto majetkového režimu, a to najmä príjmy a zisky z majetku a tiež majetok vytvorený pomocou výnosov alebo ziskov buď jedného z manželov alebo oboidvoch. Vyhradený majetok sa skladá okrem iného z majetku nadobudnutého pred vznikom tohto režimu, dary, dedičstvo či už získaných počas režimu alebo nie, rovnako ako aktív, ktoré sú osobnej povahy (princíp 4:19). K dispozícii je tiež predpoklad spoločného vlastníctva aktív, pokiaľ sa nepreukáže opak (princíp 4:20). Režim účasti na majetku zaniká smrťou, rozvodom alebo zmenou majetkových pomerov. Následne po týchto skutočnostiach prebieha likvidácia. Každý z manželov sa podieľa na akvizíciách druhej strany v priebehu

režimu. Základným princípom je rovný podiel hodnoty majetku po stanovení ocenenia majetku (princíp 4:31). Osobitné ustanovenia sa týkajú vysporiadania sa s negatívnymi transakciami manžela a výnimočné kompenzačné nároky medzi manželmi. Manželia sa môžu na týchto skutočnostiach dohodnúť. Špeciálne pravidlá sa uplatnia pri delení napr. rodinného domu či domácich potrieb. Vyhradený majetok ako taký nie je likvidáciou ovplyvnený.

Pravidlá režimu účasti na majetku sú prepojené so záväznými pravidlami kapitoly I týkajúcich sa všeobecných práv a povinností manželov a s kapitolou II pravidlá o zmluvách týkajúce sa majetku manželov. **Režim spoločného majetku manželov** (*Community of acquisitions*) sa uplatní, ak sa nedohodnú manželia inak. Do tohto režimu patrí všetok majetok nadobudnutý počas manželstva. Spoločný majetok zahŕňa všetok hnutel'ný a nehnuteľný majetok získaný počas režimu (buď spoločne alebo jednotlivo manželmi), ktorý nie je v osobnom vlastníctve jedného z manželov, najmä príjmy a zisky manželov, výnosy získané zo spoločného majetku alebo osobného majetku, darov venované obom manželom spoločne alebo len jednému z manželov za predpokladu, že majú spoločné vlastníctvo. Osobný majetok zahŕňa majetok nadobudnutý pred vstupom do majetkového spoločenstva, dary a dedičstvo získané počas režimu, majetok nadobudnutý substitúciou, investíciou alebo reinvestíciou (princípy 4:37 a 4:38), majetok osobnej povahy získaný počas režimu, aktíva nadobudnuté výhradne vykonávaním profesie manžela. Tento režim pozná naša právna úprava ako bezpodielové spoluvlastníctvo manželov upravené v Občianskom zákonníku. V tomto režime sú dlhy manželov spoločné a zodpovedajú za ne obidvaja. Sú to napr. záväzky, ktoré manželia vytvorili spoločne alebo jeden z nich, ak sa týkajú potrieb rodiny, záväzky spojené so starostlivosťou o deti atď. Podľa princípov je každý z manželov oprávnený spravovať spoločný majetok, ale pokiaľ ide o dôležité právne úkony, vyžaduje sa kooperácia manželov. Ak jeden z manželov odmieta dať súhlas na úkony vyžadujúce spoločnú správu, druhý manžel môže požiadať príslušný orgán o povolenie konať samostatne. Princípy ďalej upravujú otázky zániku režimu spoločného majetku manželov, jeho likvidáciu a následné rozdelenie majetku.

Záver

Hlavným cieľom Komisie CEFL a rovnako tak aj hlavným prínosom jej vedeckej činnosti má byť vytvorenie Princípov európskeho rodinného práva (Principles of European Family Law - „PEFL“), ktoré by mali byť použiteľné v celoeurópskom meradle najmä

z pohľadu komparatívneho výskumu, nielen pre akademické ale hlavne praktické účely. Mnohé z názorov Komisie CEFL boli aj publikované v národných správach jednotlivých národných referentov, ako aj prostredníctvom vlastných princípov európskeho rodinného práva s dôkladným výkladom a komentármi, výskumnej štúdie, v kontexte ich optimistickej vízie. V tejto súvislosti dávame do pozornosti, že nielen slovenská ale aj česká právna úprava rodinného práva v oblasti rozvodového práva je postavená na princípe tzv. kvalifikovaného rozvratu manželstva, i keď podľa zákona o rodine nie je nutné rozvrat manželstva dokazovať, postačuje len tvrdenie manželov, lebo samotný rozvrat sa za určitých podmienok prezumuje. Komisia CEFL sa zameriava v tomto prípade aj na rozvodovosť, nakoľko nesporne súvisí s oblasťou rodinného práva ako takého a aj s jeho harmonizáciou. V súvislosti s harmonizáciou európskeho rodinného práva je potrebné poznamenať, že princípy európskeho rodinného práva vo veci rozvodu a vyživovacej povinnosti medzi rozvedenými manželmi boli publikované neskôr ako ich samotný vecný zámer, t.j. až v roku 2003. Hlavný prínos je potrebné vidieť v tom, že Komisia CEFL má za cieľ rozlišovať dva typy rozvodov, a to rozvod na základe obojstranného súhlasu a rozvod bez súhlasu jedného z manželov. Ako sme už spomenuli v súvislosti s dynamikou vývoja spoločnosti sa po skončení druhej svetovej vojny národné zákonodarstva v mnohých krajinách Európy snažili o to, aby práva detí boli upravené úplne nanovo. K tomuto nepochybne pristúpilo prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv a neskôr aj ďalších ľudsko-právnych dohovorov, najmä Dohovor o právach dieťaťa, Európsky dohovor o výkone práv detí, Európsky dohovor o styku s deťmi a pod. Slovenská republika v tomto prípade nestála úplne bokom celého tohto harmonizačného procesu, ktorého výsledkom bolo, že dieťa začalo byť ponímané nie ako pasívny objekt z vôle svojich rodičov či paternalistického, resp. totalitného štátu, ale ako plnohodnotný a aktívny subjekt. S týmto súviseli mnohé zmeny ako aj zmena terminológie, menovite odklon od inštitútu moci otcovskej cez moc rodičovskú, rodičovské práva a povinnosti až k súčasnému inštitútu rodičovskej zodpovednosti zakotvenému v súčasne platnom zákone o rodine. Pokiaľ ide o obsahové naplnenie cieľov Komisie CEFL, za zmienku stojí najmä zakotvenie trichotómie práv a povinností patriacich do rodičovskej zodpovednosti, medzi ktoré patrí výchova maloletého dieťaťa v najširšom slova zmysle, ďalej zastupovanie maloletého dieťaťa a napokon správa majetku maloletého dieťaťa. Istým nedostatkom právnej úpravy bola skutočnosť, že bagatelizovalo humanitárne právo, tak ako o ňom písal prof. Haderka, čím vyvolávalo otázku, či napr. nesvojprávnemu rodičovi patrí právo sa s dieťaťom stýkať či právo dať súhlas s osvojením svojho dieťaťa. Ak ide o pozitíva zakotvené zákonom o rodine, dávame do pozornosti najmä možnosť maloletého rodiča domáhať sa priznania čiastočné rodičovských práv a povinností súdom vo veci osobnej

starostlivosti o dieťa. V tejto súvislosti poukazujeme taktiež na výslovné zakotvenie práva maloletého rodiča dať súhlas na osvojenie a výslovné zakotvenie povinnosti súdu skúmať problematiku tzv. nezáujmu o dieťa aj vtedy, ak je jeho rodič maloletý.

REFERENCES

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ANTOKOLSKAIA, M. *Convergence and Divergence of Family Law in Europe*. Antwerpen; Oxford; Amsterdam : Intersentia, 2007, s. 279.

BERTHOTYOVÁ, E.: K súčasnej úprave rodinného práva. In: *Justičná revue*, 56, 2004, č. 6 – 7, s. 790 – 794.

BĚLOVSKÝ, P.: Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. (eds): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politický ústav. Masarykova univerzita: Brno, 2009, s. 463-477. Dostupné na internete: http://www.komunistickepravo.cz/kapitoly/16_463-477_komunistickepraco-cz_Belovsky_Rodinne-pravo.pdf (cit. 2016-08-08).

BOELE – WOELKI, K., MILES, J., SCHERPE, J. *The Future of Family Property in Europe*. Cambridge; Antwerp; Portland : Intersentia, 2011, s. 48.

BOELE – WOELKI, K., FERRAND, F., BEILFUSS, C. G., JÄNTERÄ-JAREBORG, M., LOWE, N., MARTINY, D., PINTENS, W.: *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*. Oxford : Intersentia Antwerp, 2007, s. 34.

BOELE – WOELKI, K., FERRAND, F., GONZÁLEZ BEILFUSS, C. et al. *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. Antwerp; Oxford : Intersentia, 2004, s. 24, 25.

BOELE – WOELKI, K. *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerp; Oxford : Intersentia, 2005, s. 31-33.

CHOUDHRY, S. - HERRING, J. 2010. *European Human Rights and Family Law*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010, s. 71. ISBN: 978-1-84113-175-7.

JANČO, M.: Zásady súkromného práva v národnom a európskom kontexte. In: *Justičná revue*, 61, 2009, č. 8-9, s. 1055 – 1070. ISSN: 1335-6461.

KARAS, V., KRÁLIK A.: *Právo Európskej únie*. Vydavateľstvo C.H. Beck, 2012, s. 420. ISBN: 9788071792871

KOZLOVÁ, V.: Ochrana dítete v rodině s výskytom domáciho násilí. In: *Právní ROZPRÁVY 2014*. Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 3. - 7. februára 2014 v Hradci Králové, s. 202-209. ISBN: 978-80-87952-02-3.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. Harmonizace a unifikace rodinného práva v Evropě. In: *Právo a rodina*, 2003, roč. 11, č. 2, s. 1 – 2.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. České rodinné právo po vstupu do Evropské unie. In: *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 21, s. 769.

LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné*. 3. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 221. ISBN: 80-8078-084-6.

LAZAR, J. - BLAHO, P.: *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej Európe: IX*. Lubyho právnické dni : medzinárodná vedecká konferencia : Smolenice, 20.-21. september 2007. 1. vyd. Bratislava : Iura Edition, 2007. s. 291.

MARTINY, D.: Is Unification of Family Law Feasible or Even Desirable? In: HARTKAMP, A., HESSELINK, M. et al.: *Towards a European Civil Code*. 2. preprac. vyd., Boston: Kluwer Law International, 1998, s. 151 a nasl.

Mc GLYNN, C.: *Families and European Union. Law, Politics and Pluralism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999

RAINER, F.: *Family Solidarity in Support and Inheritance Law*. In: VERSCHRAEGEN, B. Family finances. Wien : Jan Sramek Verlag, 2009. s. 1 – 21.

REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava: IURA EDITION spol. s r.o., 2003, s. 164-164. ISBN: 80-89047-53-X.

SCHEU, H. CH.: Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In: *Pocta Sentē Radvanové k 80. narodeninám*. 1. vyd., Praha: ASPI-Wolters Kluwer, 2009, s. 471.

SCHWENZER, I. – DIMSEY, M.: *Model Family Code - From a global perspective*. Oxford: Intersentia Antwerp, 2006, s. 5 - 6. ISBN-10: 90-5095-590-8

VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Bratislava: Key publishing, 2007, 450 s. ISBN: 978-80-87071-43-4.

VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T.: *Československé právní dějiny (1918-1992)*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 131. ISBN: 978-80-89447-42-8 424 s

Internetové zdroje:

ANTOKOLSKAIA, M. 2011. *Harmonisation of Substantive Family Law in Europe: Myths and Reality*. Prezaté dňa 11-08-2016. [on-line] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/228236263_Harmonisation_of_Substantive_Family_Law_in_Europe_Myths_and_Reality

Boele – Woelki, K.: *The principles of European family law: its aims and prospects*. Volume 1, Issue 2 (December) 2005. [on-line] Dostupné na internete: <https://www.utrechtlawreview.org/>

BONOMI, A.: Protokol z 23. novembra 2007 o rozhodnom práve pre vyživovaciu povinnosť. Text prijatý na dvadsiatom prvom zasadnutí. Dôvodová správa. Kancelária Haagskej konferencie: Haag. s. 20. ISBN: 978-92-79-39269-6. [on-line] Dostupné na internete: <https://assets.hcch.net/docs/19735cdd-8999-48d3-a8af-4d8c68b616cf.pdf> (cit.-2016- 08-18)

DOLOBÁČ, M. a kol.: *Vybrané otázky sociálneho práva Európskej únie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárka v Košiciach, 2012, s. 8. [on-line] Dostupné na inernete: https://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_31.pdf (cit. 2016-08-14).

Haagsky protokol z 23. novembra 2007. [on-line] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/mo_hagueconvention_sk.htm (cit. - 2016 -08-18)

FICOVÁ, S. – GIBA, M.: Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na zmeny právnej úpravy v slovenskej republike. In: *Dny práva 2011 – Days of Law 2011* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN: 978-80- 210-5913-9. Dostupné na internete: <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/>

HAMŘÍK, M.: *The New Normal?* Košice: Právnická fakulta, Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach. [on-line] Dostupné na internete: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/HamrikMartin.pdf

Praktická príručka na uplatňovanie nového nariadenia Brusel II. Európska únia, 2014. ISBN 978-92-79-39753-0. [on-line] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice/civil/files/brussels_ii_practice_guide_sk.pdf (cit. 2016-08-14)

Informácia k pojmu obvyklý pobyt dieťaťa v konaniach podľa NARIADENIA RADY (es) č. 2201/2003 z 27. novembra 2003 o súdnej právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie (es) Č. 1347/2000 (Brusel IIA) [on-line] Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Medzinarodnepravo/Justicna%20spolupraca%20v%20obcianskych%20a%20obchodnych%20veciach/Practicke%20informacie%20pre%20justicne%20organy/Informacia-k-pojmu-obvykly-pobyt-dietata.aspx> (cit. 2016-08-18)

Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva. [on-line] Dostupné na internete: http://www.mzv.cz/coe.strasbourg/cz/ceska_republika_a_rada_evropy/rozsudky_evropskeho_soudu_pro_lidska/index.html

SALÁK, P.: *NOZ se hlásí k římskému právu, často jej však opouští.* [on-line] Dostupné na internete: <http://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/pravo-o-pate-pavel-salak> (cit. 2016-08-20).

WINKEL, L.: *Forms of Imposed Protection in Legal History, Especially in Roman Law.* [online]. 2010 [cit. 2016-08-08]. Dostupné na internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1697517

Centre for European Legal Studies. [on-line] Dostupné na internete: <http://www.cels.law.cam.ac.uk/cef12010/> (cit. 2016-08-30)

Analyzované nariadenia, smernice, dohovory:

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Nariadenie Rím II)

Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 2201/2003 z 27.11. 2003 o súdnej právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, (BRUSEL II bis)

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 4/2009 z 18. decembra 2008 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1259/2010 z 20. decembra 2010, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku (Nariadenie Rím III)

Nariadenie Rady (EÚ), ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a právnu rozluku

Haagsky protokol o rozhodnom práve pre vyživovaciu povinnosť z 30. novembra 2009 č. 2009/941/ES

Smernica Rady 2003/86/ES o práve na zlúčenie rodiny

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES o práve občanov Únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov

Dohovor o právach dieťaťa

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Contact:

JUDr. Ing. PhDr. ŠTEFAN NESZMÉRY, PhD. LL.M

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

neszmery@fedu.uniba.sk

NOVÁ SOCIÁLNA EKONOMIKA A NOVÉ VÝZVY NA SLOVENSKU

Znovuobjavenie sociálnej ekonomiky

NEW SOCIAL ECONOMY AND NEW CHALLENGES IN SLOVAKIA

Rediscovering the social economy

Petronela Šebestová

Abstrakt: Verejná politika otvára priestor, pre uplatnenie sociálnej ekonomiky. Sociálna ekonomika sa vzťahuje na niekoľko oblastí v priestore verejnej politiky. Je situovaná na hranici medzi oblasťou politiky zamestnanosti, politiky sociálnej inklúzie a sociálnej pomoci, komunitného rozvoja a rozvoja občianskej spoločnosti. Sociálne podnikanie je dlhodobo diskutovanou problematikou nie len v krajinách Európskej únie, ale aj v ostatných krajinách sveta. Záujem o riešenie tejto témy majú na Slovensku najmä mladí ľudia, ktorí hľadajú možnosti sociálneho podnikania vo svojich regiónoch, čím chcú pokryť absenciu dostupnosti niektorých služieb. Je potrebné aby sa verejnosť oboznamovala so systémom a rozsahom sociálneho podnikania aj z hľadiska medzinárodne implikovaných aspektov. Ide najmä o možnosti prepojenia ekonomickej činnosti jednotlivcov a organizácií, ako aj spájanie sociálneho podnikania so systémom sociálnej ochrany. Sociálne podnikanie a zakladanie sociálnych podnikov tvoria významné prvky sociálnej ekonomiky, najmä z hľadiska nerovnomerného rozmiestnenia a prerozdelenia zdrojov v regiónoch, resp. komunitách. Sociálna ekonomika sa považuje za dôležitý nástroj sociálnej inklúzie. Zo všeobecného pohľadu je sociálna ekonomika založená na participatívnej demokracii a vzájomnej solidarite. Za významný prínos pre sociálnu ekonomiku považujeme komparáciu rozdielností vo vybraných všeobecne uznávaných zahraničných prístupov. Slovenská republika pristúpila ako jedna z mála krajín v Európskom spoločenstve prijala zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Vznik legislatívneho rámca sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov na Slovensku, v porovnaní s inými krajinami v rámci Európskeho spoločenského hospodárstva, považujeme za inovatívne riešenie. Legislatíva eliminuje možné diskutabilné prerozdelenie zisku sociálnych podnikov. Zisk zo sociálneho podnikania má prioritne saturevať základné životné potreby znevýhodnených skupín osôb a taktiež všeobecne prospešné aktivity pre komunitu resp. región.

Kľúčové slová: *sociálne podnikanie, sociálne podniky, sociálna ekonomika, znevýhodnené skupiny, legislatíva, zamestnanosť, Slovakia*

Abstract: Public policy opens up space for social application economy. The social economy applies to several areas, cuttings in public policy space. It is situated on the border between the area of employment policy, social inclusion policy and social assistance, community development and development of civil society. *Social entrepreneurship* is a long-discussed issue in the countries of the European Union as well as in other countries worldwide. In the first part of our contribution we deal with the system and the range of the social entrepreneurship from view of internationally implied aspects. In particular this means the options of interconnecting the economic activity of individuals and organizations as well as connection of social entrepreneurship with the system of social protection. We point out to the social entrepreneurship and establishment of social enterprises as to the significant elements of the social economy, especially from view of uneven allocation and redistribution of resources in regions and/or communities. We consider the social economy an important tool of social inclusion. From general view we accept that social economy is based on participative democracy and mutual solidarity. In the first and second part of the contribution we focus on comparison and differences of the selected generally acknowledged foreign approaches to the establishing of social enterprises linked to the new Slovak legislation in the area of social economy and social entrepreneurship. In comparison with other countries within the European community economy we consider the creation of legislative framework of social economy and social enterprises in Slovakia as innovative solution. Legislation eliminates potential debatable redistribution of the profit of social enterprises. The profit from social entrepreneurship should preferably saturate the basic life needs of the disadvantaged groups of persons as well as generally beneficial activities for the community and/or region.

Key words: *social entrepreneurship, social enterprises, social economy, disadvantaged groups, legislation, employment, Slovakia*

Úvod

Hoci činnosti spadajúce pod sociálnu ekonomiku môžeme hľadať už v období staroveku, počiatky zásadnejšieho teoretického spracovanie tejto koncepcie sa viažu na obdobie druhej polovice 20. storočia. Prvé použitie tohto pojmu sa datuje v prvej polovici 19. storočia vo Francúzsku, význam bol však v tomto období rôzne definovaný, príliš široký a nejasný.

Základom pre definovanie sociálnej ekonomiky bolo buď zdôraznenie jej sociálnej alebo ekonomickej dimenzie. Sociálna ekonomika bola definovaná ako ekonomický fenomén, ktorý ma sociálnu dimenziu, alebo ako sociálny fenomén, ktorý má aj ekonomickú dimenziu. Prejavy a činnosti sociálnej ekonomiky sa však ďalej rozvíjali, rovnako sa postupne rozvíjal aj teoretický rámec tejto koncepcie. Na sociálnu ekonomiku sa v nasledujúcom období nazeralo v zásade dvojakým spôsobom, pričom tieto perspektívy sa postupne tiež rozvíjali a strácali svoj pôvodne radikálny náboj (Shragge, E., Fontan, J.M. 2000). Sociálne podnikanie v európskych krajinách bolo aktivizované v 70. a 80. rokoch 20.storočia. Hlavným dôvodom vzostupu bol rast nezamestnanosti vyvolaný vznikom nových technológií vo vyspelejších štátoch, deficit verejných financií a rast rizika sociálneho vylúčenia, ale aj kríza sociálneho štátu. Pojem sociálna, resp. solidárna ekonomika bol do oficiálnych politických dokumentov a diskusií uvedený francúzskou vládou v 80.rokoch minulého storočia a postupne bol prijímaný ďalšími európskymi krajinami. Európska komisia uznala sociálnu ekonomiku v roku 1990, v zmysle The Linz Appel z roku 1997 a vypracovala jej definíciu. Sociálne podniky uznala ako kľúčových aktérov európskeho ekonomického, sociálneho a politického priestoru. Európska komisia definuje sociálne podnikanie ako činnosť majúcu sociálny, environmentálny cieľ, alebo cieľ všeobecného záujmu. Môže to zahŕňať:

- poskytovanie služieb alebo vzdelávania sociálne znevýhodneným osobám z rôznych dôvodov;
- používanie ziskov na ciele so sociálnym zameraním;
- organizáciu skupín vzájomnej pomoci na činnosť všeobecného záujmu.

Rôznorodosť ponímania a definovania sociálnej ekonomiky má niekoľko spoločných menovateľov, ktoré ovplyvňujú možnosť jej rozvoja. V prvom rade ide o spoločenské faktory, ktoré majú vplyv na prostredie resp. sídelnú štruktúru, existujúce ekonomické prostredie a jeho schopnosť trvalého progredovania, ako aj dlhodobé uspokojovanie základných životných potrieb občanov žijúcich v danom regióne. Nezanedbateľným menovateľom je aj životné prostredie a prírodné zdroje. Vyhodnocovanie a analýza uvedených menovateľov účinne poskytuje aj strategické informácie pre sociálne podnikanie ako nástroj riešenia socio-ekonomických problematík v danom regióne.

Rozvinutejšie regióny, sa vyznačujú nízkou mierou nezamestnanosti, majú vytvorené oveľa lepšie sociálno-ekonomické podmienky a ich obyvatelia nepociťujú potrebu výrazných zmien resp. nútenej pracovnej mobility a sociálnej ochrany, ako obyvatelia menej ekonomicky rozvinutých regiónov. Keďže kvalita života občana do istej miery závisí aj od ekonomických

ukazovateľov, môžeme dedukovať, že aj sociálne podmienky a sociálna pomoc v bohatších regiónoch sú na vyššej úrovni. Sociálny kontext, životaschopnosť a vitalita sociálnych vzťahov na lokálnej úrovni je preto významným predpokladom úspešného fungovania sociálneho podnikania. Podľa Marekovej (2015), skúmať len ekonomické vplyvy tohto procesu by bolo veľmi krátkozrakou snahou. Rozdiely vo vývoji životnej úrovne medzi rozvojovými krajinami sa v poslednom období neskutočne prehĺbili.

Medzinárodné kritériá a rozsah pôsobnosti sociálneho podnikania a príprava procesného modelu sociálneho podniku

Na medzinárodnej úrovni je rozdelenie sociálnych podnikov nerovnomerné a existujú viditeľné rozdiely, ktoré odrážajú národné rozdiely v sociálnej ochrane trhu práce a ideológii. V rámci kritérií pôsobnosti sociálneho podnikania a budovania sociálneho podniku ide predovšetkým o kontinuálnu činnosť výroby produktov alebo poskytovania služieb. Dôležitým kritériom je vysoká miera samostatnosti od verejného a súkromného sektora, pretože sociálne podniky majú viaczdrojové financovanie, čo je dôležité najmä pri zachovaní svojej autonómie. Rozhodovacie právomoci nesúvisia s vlastníctvom kapitálu. Platí zásada jeden člen, jeden hlas. Delenie zisku je obmedzené a má účinné kontrolné mechanizmy. Sociálny podnik musí počítať s konkurencieschopnosťou a musí byť pripravený na znášanie ekonomických rizík, ktoré sa však dajú eliminovať vytvorením dobrej koncepcie a správneho procesného modelu.

Podľa Jacques Defourny a Marthe Nyssens (2010) rôzne možnosti koncepcií sociálneho podnikania robia úžasné objavy v krajinách EÚ a Spojených štátoch.

Retrieved from <https://emes.net/publications/members-publications/defourny-j-nyssens-m-2010-conceptions-of-social-enterprise-and-social-entrepreneurship-in-europe-and-the-united-states-convergences-and-divergences-journal-of-social-en/>

Jacquesa Defourny, ako prvý prezident európskej výskumnej siete o sociálnej ekonomike - Emergence of Social Enterprises in Europe (EMES), tvrdí, že sociálne podnikanie je činnosť s primárne sociálnymi cieľmi, kde hospodárske zisky sú prednostne investované do podnikania na rovnaký účel alebo do rozvoja miestnej komunity, na rozdiel od potreby maximalizovať zisk, tak ako to je u vlastníkov - majiteľov súkromných firiem. Podľa Trčku (2013) sociálne podnikanie a sociálne podniky spájajú identifikačné prvky, ktoré sú charakteristické najmä:

- riešením problémov miestnej komunity v sídelnej štruktúre;

- ekonomickou udržateľnosťou generujúcou zisk s následným investovaním do vybavenia a vzdelávania zamestnancov, ako aj do saturácie potrieb všeobecne prospešných služieb;
- zamedzovaním resp. elimináciou sociálneho vylúčenia a segregácie znevýhodnených skupín osôb;
- participáciou zamestnancov na rozhodovaní;
- inovatívnymi projektami pre rozvoj svojej komunity v sídelnej štruktúre
- rozvíjaním organizačnej spolupráce

V sociálnom podnikaní by mali mať zakladatelia sociálnych podnikov na zreteli najmä vonkajšie faktory, ktoré môžu ovplyvňovať budúcnosť sociálneho podniku. Vonkajšie faktory sa obvykle členia na:

- demografické;
- kultúrne;
- ekonomické;
- technologické;
- konkurenčné.

Pri dôkladnej SWOT analýze uvedených faktorov je ich obsah pomerne ľahko identifikovateľný. Po ich vyhodnotení závisí úspech sociálneho podniku už iba na detailnej príprave procesného modelu sociálneho podniku, podľa ktorého budú distribuované jednotlivé aktivity všetkým zamestnancom. Implementácia procesného riadenia je pomerne zložitý mechanizmus a jeho kvalita je merateľná v spokojnosti zainteresovaných strán v rámci dopytu ponúkaných komodít. Každý proces si vyžaduje vytvorenie mapy postupov, z ktorej bude kedykoľvek čitateľné, či je potrebné proces inovovať, alebo zastaviť. Dumasa (2018) uvádza, že všeobecná spokojnosť riadenia procesov organizácie môže byť chápaná v rôznych metrikách ako napr.

- viac za viac
- viac za to isté
- to isté za menej
- menej za oveľa menej
- viac za menej

V posledných desaťročiach sa vyhranili tri typy strategickej orientácie pri budovaní sociálnych podnikov. Prvý typ je zameraný na znižovanie nákladovosti na výrobu a distribúciu, čím sa podnik usiluje ponúknuť zákazníkovi výrobky za nižšiu cenu ako konkurencia. Druhý typ je charakteristický dokonalým výkonom v rámci hodnoty pre zákazníka napr. servisné služby, technická úroveň, sociálny aspekt podnikania a pod. Pri treťom type stratégie sa sociálny podnik orientuje na jeden segment trhu a snaží sa získať vedúce postavenie na trhu, v rámci tohto jedného segmentu. Tretí typ je najtypickejším strategickým riešením pre celú strednú Európu.

Právne formy a typy sociálnych podnikov na Slovensku

Veľkým problémom a bariérou rozvoja sociálnej ekonomiky na Slovensku bola do roku 2017 nekompletná legislatíva a štatistika tretieho sektora, dobrovoľníctva a sociálneho podnikania, čo spôsobilo, že nebola dostatočne docenená a zvýraznená. Okrem toho absentoval systém finančnej pomoci na podporu aktivít sociálnej ekonomiky. Informovanosť o sociálnej ekonomike a jej nástrojoch, podpora výskumu a výmeny dobrej praxe neboli na postačujúcej úrovni. Prijatím zákona č. 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch sa na Slovensku vytvorili podmienky pre využitie medzitrhu práce, čo znamená, že zamestnanci v sociálnych podnikoch budú môcť rok alebo dva získať pracovné návyky a potom si budú hľadať svoje trvalé zamestnanie.

Hlavným zámerom zákona je vytvorenie priaznivého prostredia pre sociálne podnikanie, vnieť do neho poriadok v pojmoch a v regulácii, odstrániť prekážky, ktoré bránia rozvoju sociálnej ekonomiky. Nevyhnutnou podmienkou je aj nastavenie pravidiel, aby nedochádzalo k zneužívaniu sociálnych podnikov a štátnych dotácií. V rokoch 2018 až 2020 bude investičná pomoc sociálnym podnikom poskytovaná formou nenávratného finančného príspevku prostredníctvom národného projektu z Operačného programu Ľudské zdroje. Na podporu tohto sektora je od roku 2018 už vyčlenených 120 miliónov EUR z ESF.

Retrieved from <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/socialna-ekonomika/>

Zákon č. 112/2018 Z.z. vymedzuje sektor sociálnej ekonomiky, definuje subjekty sociálnej ekonomiky, sociálny podnik, znevýhodnené osoby a zraniteľné osoby, pričom definície vychádzajú z európskeho vnímania sociálnej ekonomiky so zohľadňovaním národných osobitostí. V zákone sú uvedené aj podmienky priznania štatútu registrovaného sociálneho podniku, jednotlivé druhy registrovaných sociálnych podnikov aj možnosti podpory podnikov v širšom priestore sociálnej ekonomiky. Taktiež sú definované aj orgány, ktoré budú dohliadať

na správu v oblasti sociálnej ekonomiky zo strany štátu a niektoré organizácie sektora sociálnej ekonomiky. Zákon vymedzuje sociálnu ekonomiku ako súhrn produktívnych, distribučných alebo spotrebiteľských aktivít vykonávaných prostredníctvom hospodárskej činnosti alebo nehospodárskej činnosti nezávisle od štátnych orgánov, ktorých hlavným cieľom je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu. Ich význam spočíva v tom, že vytvárajú podporované pracovné miesta, ktoré sú pre sociálne znevýhodnených občanov prípravou na vstup na trh práce, ktorá im umožní získať pracovné návyky, disciplínu, zručnosti a schopnosti, ktoré im chýbajú, aby sa na trhu práce uplatnili. Prínosom na jednej strane je uchopenie sociálne znevýhodnených občanov, aby sa presadili na trhu práce, na druhej strane aj vytvorenie pracovných príležitostí v ekonomicky slabších regiónoch.

Retrieved from <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6651>

Spoločensky prospešné služby sociálnej ekonomiky

Spoločensky prospešné sociálne služby sú v zákone definované nasledovne:

- poskytovanie zdravotnej starostlivosti,
- poskytovanie sociálnej pomoci a humanitárna starostlivosť,
- tvorba, rozvoj, ochrana, obnova a prezentácia duchovných a kultúrnych hodnôt,
- ochrana ľudských práv a základných slobôd,
- vzdelávanie, výchova a rozvoj telesnej kultúry,
- výskum, vývoj, vedecko-technické služby a informačné služby,
- tvorba a ochrana životného prostredia a ochrana zdravia obyvateľstva,
- služby na podporu regionálneho rozvoja a zamestnanosti,
- zabezpečovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu.

Vymedzenie znevýhodnených, zraniteľných a zainteresovaných osôb

Zákon uvádza, že znevýhodnenou osobou je fyzická osoba, ktorá v predchádzajúcich šiestich mesiacoch nebola zamestnaná viac ako 40 dní v kalendárnom roku a jej mesačná mzda nepresiahla v úhrne sumu životného minima pre jednu plnoletú osobu a ktorá:

- je mladšia ako 26 rokov veku, ukončila príslušným stupňom vzdelania sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako 2 rokmi a od jej ukončenia nemala zamestnanie, ktoré trvalo najmenej 6 po sebe nasledujúcich mesiacov,

- je staršia ako 50 rokov veku,
- je vedená v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov,
- dosiahla vzdelanie nižšie ako stredné odborné vzdelanie,
- žije ako osamelá plnoletá osoba s jednou alebo viacerými osobami odkázanými na jej starostlivosť alebo sa stará aspoň o jedno dieťa pred skončením povinnej školskej dochádzky,
- patrí k národnostnej menšine alebo etnickej menšine a potrebuje rozvíjať svoje jazykové znalosti, odborné znalosti alebo nadobúdať pracovné skúsenosti na účely získania trvalého zamestnania alebo má trvalý pobyt v najmenej rozvinutom okrese.

Znevýhodnenou osobou je taktiež osoba so zdravotným postihnutím, ktoré bráni jej plnohodnotnému a účinnému zapojeniu sa do pracovného prostredia v porovnaní so zdravou fyzickou osobou.

Zraniteľná osoba je charakterizovaná nasledovne:

- plnoletá osoba po skončení ústavnej starostlivosti dosiahnutím plnoletosti, plnoletá fyzická osoba, ktorej bola poskytovaná na základe dohody starostlivosť v zariadení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately po skončení výkonu súdneho rozhodnutia dovŕšením plnoletosti, alebo plnoletá osoba, ktorá bola zverená do osobnej starostlivosti inej osoby ako rodiča, do pestúnskej starostlivosti, alebo ktorej bol súdom ustanovený poručník,
- fyzická osoba odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby,
- fyzická osoba po skončení poberania materského, ak nepoberá rodičovský príspevok, alebo po skončení poberania rodičovského príspevku, a to 18 mesiacov od skončenia poberania materského alebo od skončenia poberania rodičovského príspevku, ak je najneskôr do 6 mesiacov od skončenia poberania materského alebo rodičovského príspevku vedená v evidencii uchádzačov o zamestnanie,
- fyzická osoba po skončení vykonávania osobnej asistencie alebo po skončení poberania peňažného príspevku na opatrovanie, a to 18 mesiacov od skončenia vykonávania osobnej asistencie alebo od skončenia poberania peňažného príspevku na opatrovanie, v prípade, že je najneskôr do 6 mesiacov od skončenia vykonávania osobnej asistencie alebo od skončenia poberania peňažného príspevku na opatrovanie vedená v evidencii uchádzačov o zamestnanie,

- fyzická osoba, ktorá je poberateľom starobného dôchodku,
- fyzická osoba - nepodnikateľ, ktorej mesačný príjem nepresahuje trojnásobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu,
- fyzická osoba po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, z výkonu väzby alebo z výkonu ochrannnej výchovy,
- fyzická osoba bez štátnej príslušnosti,
- azylant alebo cudzinec, ktorému sa poskytuje doplnková ochrana.

Zainteresovaná osoba je vymedzená ako priamo zainteresovaná osoba alebo nepriamo zainteresovaná osoba.

Priamo zainteresovanou osobou je zamestnanec príslušného sociálneho podniku, spotrebiteľ tovaru alebo služby, ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje príslušný sociálny podnik, obyvateľ obce, v ktorej je umiestnená prevádzka príslušného sociálneho podniku, fyzická osoba, ktorá pre príslušný sociálny podnik v predchádzajúcich 12 po sebe nasledujúcich mesiacoch vykonala dobrovoľnícku činnosť v rozsahu najmenej 150 hodín.

Nepriamo zainteresovanou osobou je:

- člen, zamestnanec, štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu občianskeho združenia, nadácie, neziskovej organizácie poskytujúcej všeobecne prospešné služby, neinvestičného fondu, alebo účelového zariadenia cirkvi s právnou subjektivitou,
- člen, zamestnanec, štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu iného sociálneho podniku alebo fyzická osoba, ktorá má majetkovú účasť v inom sociálnom podniku,
- fyzická osoba - podnikateľ, ktorá prispieva najmenej 1 % zo svojich príjmov na činnosť občianskeho združenia, nadácie, neziskovej organizácie, neinvestičného fondu, účelového zariadenia cirkvi alebo sociálneho podniku alebo ktorá vykonáva pre nich dobrovoľnícku činnosť,
- člen akademickej obce vysokej školy alebo fyzická osoba z odbornej verejnosti, ktorí vykonávajú pedagogickú činnosť, výskumno-pedagogickú činnosť alebo výskumnú činnosť v oblasti sociálnej ekonomiky, sociálnych podnikov alebo dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu sociálnym podnikom.

Subjekty sociálnej ekonomiky

Zákon rozdeľuje subjekty sociálnej ekonomiky na občianske združenia, nadácie, neinvestičné fondy, neziskové organizácie, účelové zariadenia cirkvi, obchodné spoločnosti, družstvá alebo fyzické osoby – nepodnikatelia (zamestnávajúci zamestnancov), ktoré:

- nie sú väčšinovo riadení štátnym orgánom, štátny orgán ich z väčšej časti nefinancuje, nevymenúva ani nevolí štatutárny orgán ani viac ako polovicu jeho členov a nevymenúva ani nevolí viac ako polovicu členov riadiaceho orgánu alebo dozorného orgánu,
- vykonávajú hospodársku činnosť alebo nehospodársku činnosť v rámci aktivít sociálnej ekonomiky
- ak podnikajú alebo vykonávajú inú zárobkovú činnosť podľa osobitných predpisov, nevykonávajú ich výhradne na účely dosiahnutia zisku alebo zisk z nich používajú spôsobom podľa tohto zákona.

V rámci subjektov sociálnej ekonomiky sú osobitne špecifikované sociálne podniky a čiastočne sociálne podniky.

Sociálny podnik

Pod sociálnym podnikom sa chápe subjekt sociálnej ekonomiky, ktorý:

- vykonáva sústavne, samostatne, vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť hospodársku činnosť,
- má hlavný cieľ dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu,
- k dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu zabezpečuje tovary alebo služby, ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje, alebo k nemu prispieva spôsob ich výroby alebo poskytovania,
- ak zo svojej činnosti dosiahne zisk, použije viac ako 50 % zo zisku po zdanení na dosiahnutie hlavného cieľa, t. j. dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu,
- ak časť zisku rozdeľuje podľa Obchodného zákonníka, rozdeľuje ju podľa postupov a pravidiel, ktoré nenarúšajú hlavný cieľ (dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu),
- do spravovania svojej hospodárskej činnosti zapája zainteresované osoby.

Čiastočne sociálny podnik

Je vymedzený podobne ako sociálny podnik, avšak odlišuje sa od neho z hľadiska formy, ako aj činnosti. Čiastočne sociálnym podnikom je občianske združenie, nadácia, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ, ak vykonáva sústavne, samostatne, vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť hospodársku činnosť, s hlavným cieľom dosahovania merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu a spĺňa minimálne dve z týchto podmienok:

- k dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu zabezpečuje tovary alebo služby, ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje, alebo k nemu prispieva spôsob ich výroby alebo poskytovania,
- ak zo svojej činnosti dosiahne zisk, použije viac ako 50 % zo zisku po zdanení na dosiahnutie hlavného cieľa, t. j. dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu,
- ak časť zisku rozdeľuje podľa Obchodného zákonníka, rozdeľuje ju podľa postupov a pravidiel, ktoré nenarúšajú hlavný cieľ (dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu),
- do spravovania svojej hospodárskej činnosti zapája zainteresované osoby.

Typ sociálneho podniku podľa zamerania činnosti

Integračný podnik je verejnoprospešný podnik, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je podpora zamestnanosti prostredníctvom zamestnávania znevýhodnených alebo zraniteľných osôb. Jeho pozitívny sociálny vplyv sa meria percentom zamestnaných znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb, pričom pozitívny sociálny vplyv sa považuje za dosiahnutý, ak integračný podnik zamestnáva najmenej 30 % znevýhodnených osôb z celkového počtu zamestnancov, najmenej 30 % zraniteľných osôb z celkového počtu zamestnancov alebo najmenej 40 % znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb z celkového počtu zamestnancov. Ak v integračnom podniku počet znevýhodnených a zraniteľných osôb klesne pod stanovené hranice v nadväznosti na investíciu, ktorá sa týka založenia novej prevádzkarne, rozšírenia výroby, diverzifikácie výroby alebo zásadnej zmeny výrobného procesu, podmienky sa považujú za splnené najviac počas šiestich mesiacov.

Sociálny podnik bývania je verejnoprospešný podnik, v ktorom verejná správa v zmysle samosprávy nemá väčšinový podiel a ktorého pozitívny sociálny vplyv spočíva v zabezpečovaní spoločensky prospešného nájomného bývania, t. j. poskytovanie bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu prostredníctvom výstavby, prestavby alebo obstarania bytov na účely ich nájmu oprávneným osobám alebo prostredníctvom nájmu bytov týmto fyzickým osobám (s limitovanou výškou mesačného príjmu). Pozitívny sociálny vplyv pri prenájaní bytov sa považuje za dosiahnutý, ak sociálny podnik bývania prenájma najmenej 70 % bytov, ktoré vlastní, za nájomné zodpovedajúce nákladom na byt. Podnik nesmie byty predávať po dobu nasledujúcich 30 rokov.

Retrieved from <https://zakony.judikaty.info/predpis/zakon-112/2018>

Registrácia a register sociálnych podnikov

Podľa zákona každý zriaďovateľ sociálneho podniku musí byť zapísaný v registri sociálnych podnikov. Udeľuje sa mu povinnosť raz za štvrt' roka zasielať správu na Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR. Obsah štvrťročnej správy môže byť rozdielny a je závislý od druhu sociálneho podniku. Tento postup dáva možnosť odhaliť registrované sociálne podniky, ktoré porušujú ustanovenia zákona, príp. v určitom čase prestali spĺňať podmienky a túto skutočnosť neoznámili. Verejný prístup k údajom registra sociálnych podnikov nie je neobmedzený, ale je limitovaný právnou úpravou z dôvodu ochrany osobných údajov. Do registra sociálnych podnikov sa zapisujú tieto údaje:

- obchodné meno, adresa prevádzkarne, ak je zriadená,
- sídlo, ak ide o právnickú osobu,
- meno, priezvisko, bydlisko, dátum narodenia, rodné číslo a miesto podnikania, ak ide o fyzickú osobu - podnikateľa, ktorá je zamestnávateľom,
- identifikačné číslo organizácie,
- predmet podnikania alebo činnosti,
- merateľný pozitívny sociálny vplyv,
- percentuálna časť zisku, ktorú sa registrovaný sociálny podnik zaväzuje použiť na dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu,
- právna forma,
- meno, priezvisko, bydlisko, dátum narodenia a rodné číslo fyzickej osoby, ktorá je štatutárnym orgánom alebo členom štatutárneho orgánu, s uvedením spôsobu, akým táto

fyzická osoba koná v mene registrovaného sociálneho podniku a s uvedením dňa vzniku funkcie a po jej skončení dňa skončenia funkcie,

- konečný užívateľ výhod. kontaktné údaje registrovaného sociálneho podniku, ktorými sú e-mailová adresa a telefónne číslo, ako i odkaz na webovú stránku podniku, ak ju má zriadenú, a to z dôvodu informovanosti a efektívnosti. Ďalej sa môže uviesť opis činnosti, na akú cieľovú skupinu sa zameriava, ktoré typy aktivít vykonáva a pod.

Od roku 2018 pôsobí na Slovensku 8 sociálnych podnikov integračného typu, ktoré majú merateľný pozitívny vplyv podľa počtu percent zamestnaných zraniteľných a znevýhodnených osôb. Z toho dva podniky pôsobia ako občianske združenie a šesť podnikov má právnu formu spoločnosť s ručením obmedzeným. Sociálne podniky sú lokalizované na východnom Slovensku v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby.

Záver

Sociálny podnik je teda riešením pre oblasť, ktorá je závislá na verejných financiách, a tým aj nie vždy udržateľná. Inovatívnosť tohto prístupu je práve v zabezpečení dlhodobej udržateľnosti činnosti podniku. Sociálne podnikanie je na vzostupe všade na svete a každá krajina si ho prispôsobuje svojim národným podmienkam, historickým koreňom, svojej tradícii, mentalite a kultúre. Rozvíja sa vo všetkých krajinách EÚ a je čím ďalej tým viac podporované Európskou komisiou. S rastúcim procesom globalizácie sa zväčšuje potreba podporovať miestny, komunitný rozmer ľudského života. Nadnárodné firmy a reťazce vďaka svojej ekonomickej sile presadzujú také podmienky, ktoré sú pre nich výhodné, ale poškodzujú malých výrobcov a miestnych poskytovateľov služieb. Zásadou sociálneho podnikania je využívanie miestnych zdrojov, ktoré sú obmedzené vo svojej veľkosti, a vďaka tomu pomáhajú aspoň do určitej miery kompenzovať negatívne účinky globalizačných procesov. Sociálne podniky sa ohľadupľnejšie správajú k životnému prostrediu a majú veľký potenciál dlhodobej udržateľnosti.

REFERENCES

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DEFOURNY, J., a M. NYSSENS., (2010). Conceptions of enterprise and social entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and divergences. *Journal of Social Entrepreneurship, Vol.1, No. 1, pp.32-53*

Retrieved from <https://emes.net/publications/members-publications/defourny-j-nyssens-m-2010-conceptions-of-social-enterprise-and-social-entrepreneurship-in-europe-and-the-united-states-convergences-and-divergences-journal-of-social-en/>

DUMAS, M., LA ROSSA, M., MENDLING, J., a H.A. Reiers., (2018). *Fundamental of Business process management*. 527 s., 3662565099, 9783662565094

MAREKOVÁ, H., (2015). Globalizácia - príčina alebo dôsledok globálnych problémov? In: *Vojna ako antropologicko-historický fenomén v období globalizácie sveta*, Piešťany, 29. - 30. 9. 2015 [Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti 70. výročia ukončenia 2. svetovej vojny]. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2015. ISBN 978-80-8167-034-3.

SHRAGGE, E., a J. M. FONTAN., 2000. Tendencies and Visions in the Social Economy. In: *Social Economy: International Debates and Perspectives*, 2000.

TRČKA, L. (2013). *Procesní přístup k řízení znalostí ve veřejném sektoru*. Olomouc: Societas Scientiarum Olomucensis, 2013. s. 205-210. ISBN 97880-87533-05-5.

ZÁKON č.112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Kontakt:

PhDr. Petronela Šebestová, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií

Vysoká škola Danubius

Sládkovičovo

petronela.sebestova@gmail.com

ĽUDSKÝ KAPITÁL A TRH PRÁCE

HUMAN CAPITAL AND LABOUR MARKET

Monika Štrbová

Abstrakt: Príspevok sa venuje charakteristike ľudského kapitálu s dôsledkom na trh práce. Trh práce, ako je uvedené, je v pozitívnej fáze ako v Európe tak aj na Slovensku. Slovensko má však stále rezervy v investíciách do ľudského kapitálu. Vplyv ľudského kapitálu na ekonomický rast je snáď najlepšie dokumentovať na výraznom raste vybraných ázijských ekonomík vrátane Japonska v posledných desaťročiach. Dopyt ľudského kapitálu sa od priemyselne zameraných zamestnaní presúva do oblasti služieb, informačných technológií a vzdelávania

Kľúčové slová: *verejná politika, ľudský kapitál, pracovný trh, vzdelávanie*

Abstract: The paper deals with the characteristics of human capital with the impact on the labor market. The labor market, as mentioned, is in a positive phase both in Europe and Slovakia. However, Slovakia still has reserves in investing in human capital. The impact of human capital on economic growth is perhaps best documented in the significant growth of selected Asian economies, including Japan in recent decades. The demand of human capital from an industry-focused employment moving into the area of services, information technology and education.

Key words: *public policy, human capital, labor market, education*

Pracovný trh sa momentálne nachádza vo svojej pozitívnej fáze. Produkuje stále viac pracovných ponúk, miera zamestnanosti je ustálená. Z ročného výskumu realizovaného Európskou komisiou v roku 2017 vyplýva, že trh práce by mal naďalej rásť a miera zamestnanosti vykazuje mimoriadne čísla. (Vývoj v oblasti... In www.ec.europa.eu.) Výskum informuje o vytvorení okolo 10 miliónov nových pracovných miest od roku 2013 a participácia na trhu práce aktívnej populácie vo vekovom rozmedzí od 16 do 64 rokov dosiahla v roku 2016 73%.

Trh práce sa pozitívne vyvíjal aj na Slovensku. Na Slovensku boli v roku 2018 už štyri okresy, kde je miera nezamestnanosti pod dve percentá. Najnižšiu mieru nezamestnanosti na úrovni 1,7 percenta mal okres Hlohovec. Dvojcifernú mieru nezamestnanosti stále však vykazovalo až 12 okresov, pričom všetky sa nachádzali v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji. Na čele rebríčka naďalej ostáva Rimavská Sobota s miernou nezamestnanosťou nad 16 percent. Zmeny prichádzajú predovšetkým v oblastiach, o ktoré je na pracovnom trhu záujem a potom v procesoch nadobudnutia a získania práce. Dopyt ľudského kapitálu sa od priemyselne zameraných zamestnaní presúva do oblasti služieb, informačných technológií a vzdelávania. Pojem ľudský kapitál patrí pri sledovaní rozvoja ľudskej osobnosti v podmienkach trhu práce ku kľúčovým pojmom v rámci vymedzenej problematiky. Ako potvrdzujú empirické zistenia, tvorba poznania, zručností, vedomostí, relevantných pre ekonomickú aktivitu ovplyvňuje nielen výkonnosť v práci, znižuje riziko sociálnej exklúzie a zvyšuje výšku príjmu z pracovnej aktivity, ale vo výraznej miere ovplyvňuje sociálne správanie. Napríklad individuálne preferencie, životné podmienky či spôsob rozhodovania na základe dostupných informácií v oblasti zdravia, humanity, životného prostredia, rodičovského správania podľa viacerých štúdií súvisia so vzdelaním. Tieto sociálne zisky (napríklad v podobe lepšieho zdravotného stavu, či nižšej miery kriminality) majú spätne vplyv i na ekonomickú výkonnosť krajiny a posilňujú i sociálnu kohéziu v spoločnosti. (Porubčinová In www.prog.sav.sk). Štúdia OECD (Human capital investment: An international comparison, 1998, s. 9) definuje ľudský kapitál ako vedomosti, zručnosti, schopnosti a ďalšie charakteristiky jedinca, ktoré sú relevantné pre ekonomickú aktivitu.

Jeden z hlavných popularizátorov koncepcie ľudského kapitálu, nositeľ Nobelovej ceny Gary S. Becker uvádza o ľudskom kapitále nasledovné: „*Vyučovanie v škole, počítačový kurz, výdavky na zdravotnú starostlivosť a prednášky o potrebe presnosti a čestnosti sú takisto kapitálom v tom zmysle, že zlepšujú zdravie, zvyšujú zárobky, či pomáhajú človeku vychutnať literatúru počas väčšiny jeho života. Následne je úplne v súlade s tradičnou definíciou kapitálu, keď vravíme, že výdavky na vzdelávanie, tréning, zdravotnú starostlivosť, a podobne, sú investíciami do kapitálu. Avšak produkujú ľudský, nie fyzický či finančný kapitál, pretože nemožno oddeliť osobu od jej vedomostí, zručností, zdravia či hodnôt.*” (Becker, 1994, s. 15).

V 80-tych rokoch v rámci sociologickej vedy v úzkom vzťahu s teóriou ľudského kapitálu vzniká teória sociálneho kapitálu. Podobne ako Beckerova teória ľudského kapitálu aj koncept sociálneho kapitálu vybavuje jednotlivca kapitálom, ktorý funguje ako ktorýkoľvek iný kapitál, t. j. na základe racionálnej kalkulácie, premysleného investovania, minimalizácie výdajov a maximalizácie zisku. Koncept sociálneho kapitálu sa chápe v dvoch významne odlišných

podobách. Autor prvej z nich Pierre Bourdieu (1986) tvrdí, že sociálny kapitál prislúcha len príslušníkom horných vrstiev. Umožňuje skupinovo hájiť záujmy tzv. vládnucej triedy a slúži na reprodukciu ich privilegovaného postavenia na úkor ostatných. Vzdelávací systém je využívaný na zachovanie sociálnych nerovností, tým že školské inštitúcie v podstate vylučujú deti pochádzajúce z nižších spoločenských vrstiev. Autor druhého ponímania sociálneho kapitálu, americký sociológ James Coleman (1988) prisudzuje schopnosť vytvárať sociálny kapitál všetkým vrstvám spoločnosti bez ohľadu na bohatstvo či príjem. Je zdrojom, ktorý je prístupný komukoľvek. Sociálny kapitál v podobe intenzívneho záujmu o vzdelávanie potomkov môže kompenzovať podľa tohto sociológa chýbajúci finančný kapitál domácnosti.

Vplyv ľudského kapitálu na ekonomický rast je snád' najlepšie dokumentovať na výraznom raste vybraných ázijských ekonomík vrátane Japonska v posledných desaťročiach. Tieto krajiny sa napriek nedostatku prírodných zdrojov mohli spoľahnúť na svojich vzdelaných a disciplinovaných ľudí (Becker, 1994). Ľudský kapitál umožňuje vyššiu mieru inovácie, zvyšuje adaptabilitu ekonomiky na nové technológie (Klas, 2000). Aj Lisý sa zamýšľa, prečo sú krajiny ako napr. Švajčiarsko a Japonsko vysoko rozvinuté, hoci majú relatívny nedostatok prírodných zdrojov v porovnaní s krajinami, ktoré majú obrovské zásoby ropy a nerastného bohatstva, napr. Nigéria? Odpoveď nachádza v najvýznamnejšom zdroji ekonomického rastu – v ľudskom kapitáli, ktorému je vo vysoko rozvinutých krajinách venovaná veľká pozornosť zo strany verejného a súkromného sektora a veľké množstvo špičkových odborníkov (Lisý et al., 2011).

V modeloch ekonomického rastu je v mnohých ohľadoch problematické kvantifikovať ľudský kapitál. Pre stanovenie objemu ľudského kapitálu sa najčastejšie využívajú dostupné údaje z oblasti formálneho vzdelávania. Premenná, ktorá sa pre meranie ľudského kapitálu pomerne často používa, je vzdelanosť obyvateľstva kvantifikovaná priemernou dĺžkou školskej dochádzky. Avšak pomocou indexu globálneho ľudského kapitálu máme schopnosť zmerať kvantifikované údaje ľudského kapitálu. Tie nám prinášajú informácie o veľkosti intenzity, akou má daná spoločnosť vkladať investície a vývoj do vzdelávacích inštitúcií. Pre krajiny je nutnosť rozvíjania ľudského talentu v súčasnosti kľúčová. Štúdia globálneho indexu realizovaná medzinárodnou neziskovou organizáciou World Economic Forum z roku 2017 (The Global Human Capital Report 2017) obsahuje informácie o 130 krajinách, kde na stupnici od 0 do 100 (kde 0 je najhorší možný výsledok) je zbilancovaná ich schopnosť vyvíjať ľudský kapitál v 4 kategóriách: **kapacita, nasadenie, rozvoj a know-how**. Tiež dané kritériá sú rozdelené do vekových skupín podľa kapacít krajiny. Slovenská republika využíva 62% ľudského kapitálu obyvateľov, 38% sa zanedbáva. Top krajinou v roku 2017, ktorá využíva

svoje ľudské zdroje najlepšie bolo Nórsko, za ním Fínsko a tretiu priečku obsadilo Švajčiarsko. Môžeme vidieť, že lídrmi sú krajiny s dlhoročnou angažovanosťou politiky vzdelávaní svojich obyvateľov najmä v profesiách náročných na kvalifikáciu. Ich ekonomiky sú ekonomiky s vysokými príjmami.

Subindex kapacity číselne vyjadruje zásoby vzdelanosti všetkých generácií obyvateľstva krajiny v danom čase merania na základe investícií v minulosti. Vzdelanejšia populácia krajiny je schopná lepšie čeliť technologickému pokroku a prispôbiť sa mu. Subindex zachytáva percento obyvateľstva podľa veku a vzdelania. Ďalším zo 4 subindexov je **subindex nasadenia alebo rozmiestnenia**. Jedná sa o počet aktívnych ľudí na trhu práce. Tiež vie priniesť údaje o segmentoch populácie, konkrétne o mládeži, starších ľuďoch a ženách, u ktorých môžu nastať komplikácie pri participácii na pracovnom trhu a jej efektívnosti a vplyve na hospodársky rast. **Subindex rozvoja** zachytáva hlavne dáta o tom, aký je v danej krajine prístup vzdelávania pre ďalšie generácie, aké sú aktuálne investície krajín do vzdelávacích inštitúcií. To znamená, koľko detí bolo v danom roku zapísaných do stupňa základného, stredného a odborného vzdelávania. Takisto analyzuje kvalitu vzdelávania a jej konkurencieschopnosť. Posledný subindex použitý pri meraní globálneho indexu ľudského kapitálu nazvaný **subindex know-how** zachytáva rast alebo oslabenie využívania špecializovaných zručností a znalostí v samotnej práci. Vieme ho určiť pomocou merania kvality produkovaných výrobkov. Nižšie prinášame pre jednoduchšie znázornenie subindexy a ich indikátory rozpisané v tabuľke.

Tabuľka 1 Štruktúra subindexov globálneho indexu ľudského kapitálu

<i>Subindex kapacity</i> 25%	<i>Subindex rozmiestnenia</i> 25%	<i>Subindex rozvoja</i> 25%	<i>Subindex know how</i> 25%
Gramotnosť a matematika	Miera účasti pracovnej sily	Miera zápisu do základného, stredného a vysokoškolského stupňa vzdelávania	Podiel vysokokvalifikovaných pracovníkov
Miera dosiahnutého základného vzdelania	Rozdiel v zamestnanosti medzi mužmi a ženami	Kvalita škôl	Podiel stredne kvalifikovaných pracovníkov
Miera dosiahnutého stredného vzdelania	Miera nezamestnanosti	Rozmanitosť zručností absolventov	Ekonomická komplexnosť
Miera dosiahnutého vysokoškolského vzdelania	Miera neúplného využitia zamestnanosti	Odborná príprava zamestnancov	Dostupnosť kvalifikovaných pracovníkov

Zdroj: The Human Global Capital Report 2017,

Slovenská republika v otázke investícií do ľudského kapitálu podľa štúdie z roku 2017 dosiahla skóre 67,14 a zaujali sme 36. miesto v rebríčku 130 krajín. Najnižší výsledok priniesol subindex rozmiestnenia. Nórsko, ktoré bolo v roku 2017 na prvej priečke dosiahlo index 77,12. Iba 25 krajín z celkového počtu 130 využíva ľudský kapitál vo svojej krajine na 70% alebo viac. 50 krajín sa nachádza na škále čerpania ľudských zdrojov na skóre medzi 60% a 70%, kam sa zaraďuje aj Slovenská republika. Slovensko má rezervy hlavne v otázke hospodárskeho rastu pomocou ľudského kapitálu, ktorý v súčasnosti je pomerne lacnou investíciou a môže priniesť naopak relatívne vysoký nárast. (The Global Human Capital Report 2017).

Romer (1990) zdôrazňuje, že investície do ľudského kapitálu vytvárajú pozitívne externality. Pozitívne externality zvyšujú produktívnu kapacitu nielen investujúcich firiem a pracovníkov, ale aj ostatných. Touto pozitívnou externalitou sú rastúce výnosy z rozsahu z investícií do ľudského kapitálu. Ako dokázal Samuelson (In Bobáková, www.vsas.fvs.upjs.sk), ekonomický rast môže paradoxne viesť k strádaniu mnohých jednotlivcov. Politika, ktorá sa zameriava iba na ekonomický rast je teda zlou politikou. Ekonomika nie je cieľom sama o sebe, ale iba prostriedkom k cieľu. Tým sú životné štandardy všetkých občanov a teda sociálna spravodlivosť a kvalita života. Ako uvádza Vrábliková (www.sjf.tuke.sk), ľudský kapitál sa netýka iba zvyšovania HDP a zarabania peňazí. Spôsobuje, že sa stávame lepšími ako rodičia, informovanejšími ako voliči, viac sa vyznáme v kultúre a umení, máme lepší zdravotný stav v dôsledku prevencie. Ekonomovia zistili, že rok vzdelávania ženy v krajine s nízkymi príjmami sa spája s 5–10 % znížením úmrtnosti jej detí v prvých 5 rokoch života. Vysoká úroveň ľudského kapitálu vytvára pozitívny začarovaný kruh; vzdelaní rodičia veľa investujú do ľudského kapitálu svojich detí. Nízka úroveň ľudského kapitálu má zasa opačný efekt. (Vrábliková, In www.sjf.tuke.sk).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BECKER, G. S. 1993. Human capital. Chicago: The University of Chicago Press ISBN: 0-226-04119-0

BOBÁKOVÁ, V.2018. Význam ľudského kapitálu a vzdelania pre ekonomický rast [online] [cit. 25.06.2019]. Dostupné na internete: http://www.vsas.fvs.upjs.sk/files/62_vsas_2017_02-asopis-1_2018_final.pdf

BOURDIEU, P. 1986. The Forms of Capital. In: John G. Richardson (ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, p. 241-258. New York: Greenwood Press, pp. 241-260.

COLEMAN, J. S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. In American Journal of Sociology 94: s 95-120. Human capital investment: An international comparison [online] [cit. 25.06.2019].

Dostupné na internete:

<http://docserver.ingentaconnect.com/deliver/connect/oecdthemes/99980088/v1998n3/s1.pdf?expires=1562841789&id=0000&titleid=6676&checksum=325AAE736E40CA16BFC0044A7FE84808> <https://www.etrend.sk/ekonomika/ubudanie-ludi-na-uradach-prace-sa-moze-spomalit-tvrda-analytici-nbs.html>

KLAS, A. 2000. Vzdelanie a výkonnosť ekonomiky. Ekonomický časopis, ročník 48, číslo 3, s. 247-266.

LISÝ, J. et al. 2011. Ekonomický rast a ekonomický cyklus. Bratislava: Iura Edition, 2011. 273 s. ISBN 978-80-8078-405-8.

PORUBČINOVÁ, M. 2018. Ľudský kapitál – bariéry a šance rozvoja v podmienkach informačnej spoločnosti [online] [cit. 25.06.2019]. Dostupné na internete: http://www.prog.sav.sk/sites/default/files/201803/PP_2clanok_2011Porubcinova_uprava_0.pdf

ROMER, P. M. 1990. Endogenous Technological Change. In The Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems, pp. S71 – S102.

The Global Human Capital Report 2017. Preparing people for the future work. Geneva: World Economic Forum In Weforum.org. [online] 2017 [cit. 25.10.2018]. Dostupné na internete:

<http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf>. ISBN 978-1-944835-10-1

VRÁBLIKOVÁ, M. Ľudský kapitál, inovácie a podnikateľské schopnosti ako zdroje ekonomického rastu. [online] [cit. 25.06.2019]. Dostupné na internete: https://www.sjf.tuke.sk/umpadi/taipvpp/2017/index.files/prispevky/33_Vrablikova_LudskyKapital.pdf

VÝVOJ v oblasti zamestnanosti a sociálnej situácie v Európe: Prieskum v roku 2017 poukazuje na pozitívne trendy, no zároveň upozorňuje na vysoké zaťaženie mladých ľudí. 2017. In Europa.eu. [online] 2017 [cit. 15.10.2018]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1988_sk.htm>

Kontakt:

PhDr. Monika Štrbová, PhD.

Katedra sociológie

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre